

UDK 355.486(497.1) 2. lička proleterska brigada

DRUGA lička proleterska brigada : zbornik sećanja. - Beograd : Vojnoizdavački i novinski centar, 1988 (Beograd : Vojna Štamparija). - 869 str. ; 24 cm. - (Biblioteka Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije ; knj. 123 . Monografije Jedinica NOV i PO Jugoslavije ; knj. 326)

Tirai 2000 primeraka.

Cena 21000 - dinara

a) Brigade u NOR-u - Druga lička proleterska

Zbornik sećanja boraca Druge ličke proleterske brigade sa 174 sećanja od preko 100 autora svojevrsna je rekonstrukcija ratnog puta Brigade, događaja i ličnosti, vremena i ljudi u njemu. Sećanja datiraju od prvih ustaničkih dana u Lici i formiranja Brigade pa do njenog pobedonosnog ulaska u Zagreb maja 1945. Zbornik je ilustrovan i brojnim fotografijama, u prilogu sadrži biografije narodnih heroja Brigade i dopunjen je spiskom poginulih, umrlih i nestalih boraca i spiskom preiivelih boraca i starešina Brigade, što Zborniku daje svojevrsnu vrednost.

Uvodne napomene

10

Ovaj zbornik sjećanja nastao je inicijativom i željom velikog broja boraca naše brigade da se sačuvaju brojne uspomene i autentična svjedočenja o četverogodišnjoj borbi u kojoj je narod ustaničke Like pretrpio ogromna stradanja, a njegovi sinovi pokazali besprimjernu hrabrost i požrtvovanje širom Jugoslavije. Željeli smo da otrgnemo od zaborava brojne pale drugove, pa njima i posvećujemo svoja sjećanja. Željeli smo da odamo priznanje i narodu svih krajeva u kojima se naša brigada borila i njihovim sinovima koji su popunjavali naše često proređivane redove: Dalmatincima, Primorcima, Istranima, Bosancima, a naročito Srbijancima koji su u posljednjoj godini rata masovno popunili prorijeđene redove brigade žrtvujući živote za konačno oslobođenje domovine. Smatrali smo da će mnogo značajnog za potpuniju istinu o našoj borbi: slavnog i tragičnog, dobrog i lošeg, veselog i tužnog, brzo pokriti veo zaborava ako o tome ne kažemo našu istinu mi koji smo bili i svjedoci i sudionici.

Koliko smo u tome uspjeli, ocijenioće čitalac, a ove uvodne napomene dajemo stoga što sjećanja i prilozi naših drugova nijesu vezani nekom čvršćom vremenskom hronologijom ili tematskim redoslijedom i mnogi značajni događaji su i ovdje ostali nezabilježeni, pa ovim napomenama želimo to bar malo nadoknaditi.

Lika - kratak geografsko-istorijski osvrt

Lička visija - kraška polja i međugorja - prostire se u trouglu Velebita, Velike i Male Kapele i Plješevice. Ima tu plodnih i vrletnih kraških polja, pitomih livada i ljutog krša, stoljetnih izdašnih šuma i prostiranih goleti, bujnih i oskudnih pašnjaka, predjela sa mnogo izvora i rječica, ali i sušnih i bezvodnih predjela gdje se voda najviše cijeni. Raznolik je to i lijep kraj, ali nikada izdašan u tolikoj mjeri da bi njegovi žitelji bili obezbjeđeni osnovnim životnim potrebama. Mnogo se tu radalo, ali mnogo i umiralo, naročito u prvim godinama života. Surovi životni uslovi vršili su prirodnu selekciju, pa su lički gorštaci sa svojom žilavom, izdašnom i jeftinom snagom kopali tunele, otvarali »majne«, izgrađivali ceste, željezničke pruge i fabrike širom svijeta, a najmanje u rodnoj Lici.

Statistički podaci o kretanju stanovništva u Lici od 1860. do 1941. godine pokazuju da je broj stanovnika, i pored gotovo visokog nataliteta, uvijek stagnirao na oko 200 hiljada. Na to su, pored već pomenutog velikog mortaliteta u djetinjstvu, uticali česti ratovi, a najviše stalna

ekonomska emigracija, bilo da je to preseljavanje čitavih porodica u druge krajeve (u Bosnu nakon aneksije) ili masovnije odlaženje za poslom u druge zemlje, odakle se mnogi više nijesu ni vraćali. Govorilo se: »Lika sve naseli, a sebe ne raseli«.

I pored takvih geografskih, ekonomskih i drugih životnih uslova, istorija od najstarijih pisanih dokumenata i spomenika pa do današnjih dana govori da je Lika uvijek bila u žiži strategijskih interesa i osvajačkih pohoda raznih sila i osvajača. Osvajače sa sjevera privlačila je najrazudjenija morska obala ispod Velebita i u sjevernom dijelu Jadrana, a one sa juga i mora da se prodorom u doline Une i Kupe najlakše i najbrže stigne u Posavinu i dalje na sjever. Od značaja su uvijek bili i pravci kroz Liku sa istoka na zapad i obratno. Postoje o tome tragovi još iz rimskog doba kada su Rimljani u svojim osvajačkim pohodima potiskivali i asimilirali ilirsko pleme Japode. Iz toga vremena ostao je na sjevernoj strani Velebita jedinstven spomenik. Stanovnici ovog kraja su oduvijek oskudjevali u vodi tako da je među ilirskim plemenima Ortoplini i Parentini nastao spor oko prilaza planinskom izvoru Begovaća. Rimski vlastodržac rješio je spor pravnom odredbom uklesanom u stijenu. Ona se održala sve do današnjeg dana i glasi: »*EX CONVENTINE FINIS ORTOPLINOS ET PARENTINOS AD AQVAM VIVAM ORTOPUNIS PASUS D LATUS* /« (Prema odredbi ovdje je granica između Ortoplina i Parentina: prelaz preko granice dopušten je Ortoplinima do žive vode 500 koraka u duljinu i jedan korak u širinu). Kao dokazi tog stalnog i znatno šireg strategijskog interesa za Liku i kroz Liku mogu da posluže i putevi preko surovih prevoja Velebita izgrađeni gotovo golim rukama snažnih i mišićavih ličkih gorštaka još do polovine prošlog stoljeća, a mnogi i ranije: Otočac - Senj, Otočac - Krasno - Jurjevo, Gospić - Oštarije - Karlobag, Sv. Rok - Alan - Obrovac, Gračac - Prezid - Obrovac i Gračac - Zrmanja. Ovi putevi su nastali u vremenu kada su mnogi drugi ravničarski i znatno bogatiji krajevi ostali u bespuću. Pogotovo je značaj Like bio izražen u doba Vojne krajine za koju je Lika bila prvi borbeni bastion, mobilizacijska prostorija i glavna rezerva odvažnih ratnika.

Najveći broj Ličana naseljavao je ove krajeve za vrijeme turskih osvajanja, te su pod ratnom zastavom živjeli i umirali. To je imalo velikog značaja u formiranju ratničke psihologije ovih snažnih i vitalnih ljudi. Ako se prelistaju istorijski spisi o ratovima i revolucijama, vidi se da je malo njih u kojima se neće naći imena ljudi sa ličkog krša, počev od turskih osvajanja, Napoleonovih ratova, u prelascima na stranu Rusa na Karpatima i u Galiciji, prelaza na stranu boljševika u oktobarskoj revoluciji, učešća u mađarskoj revoluciji Bele Kuna, svrstavanja u red dobrovoljaca u prvom svjetskom ratu u borbi za zajedničku državu, pa sve do španskog građanskog rata na strani republikanaca. Posmatrajući sve ove pokrete u datim istorijskim uslovima, Ličani su se uvijek nalazili na strani progresa. Ako njihove nade i ideje nisu dostizale krajnje ciljeve, oni za to nisu bili krivi. Međutim, revolucionarne ideje, borbene tradicije, slobodarski duh, osjećaj pravde, poštenja i radinosti, osjećaj drugarstva i uvažavanja drugih ljudi prenosili su se sa generacije na generaciju i doživjeli svoj najveći izražaj u našim jedinicama u narodnooslobodilačkoj borbi.

Zablude, masovne grobnice i prvi otpori

Proglašenje Nezavisne Države Hrvatske (NDH) sa Pavelićem na čelu prosječan lički seljak u prvi mah nije shvatio tragično. Dugovječni lički gorštak je preko svoje glave preturao različite režime i ispraćao careve i kraljeve držeći se prastare devize: »Bogu božije, a caru carevo«. Vjekovima su se ovdje vlasti smjenjivale, pozivalo se i odazivalo u razne vojske i ratove, plaćali se porezi i nameti, pri čemu je danak nekad plaćan i u krvi, argatovalo se i kulučilo onako kako je vlast razrezivaia i naređivala. Ali na život mirnih i radišnih ljudi, naročito djece, žena i staraca, nijedna vlast nije posezala. Međutim, 1941. desilo se ono što istorija do tada nije zapisala. Kraške bezdani i ogromne pećine u Lici kao što su: Jadovno, Prijeboj, Zavalje, Bujanj, Kuk i još mnoge manje ili više znane »golubnjače« i »snježnjače« postale su masovne grobnice, vezanih, maljem ošamućenih, zaklanih, ali i nedoklanih ljudi. Ubijanja, mučenja i klanja vršena su i u raznim nazovi zatvorima pri općinskim ustaškim nadležstvima, pa i u selima i kućama onih koji se pozivima nisu odazvali da sami dođu na neko od stratišta.

O krvavim zlodjelima ustaša i broju njihovih žrtava u Lici postoje mnogo potpunija i detaljnija istraživanja i opštepoznata dokumenta, a mi se na to osvrćemo da bismo se podsjetili na zablude o karakteru ustaške vlasti koju su ljudi širom Like plaćali životima. Za mnoge Ličane nisu bila dovoljna upozorenja komunista, pa ni komunista Hrvata, među kojima Marka Oreškovića Krtitje, koji se već krajem aprila 1941. našao u nekim ličkim selima i govorio ljudima da se šklanjaju i za borbu pripremaju. Njegov poklič je bio: »Ja sam komunista i Hrvat, a ustaše su izdajnici hrvatskog naroda.«

Na tom krvavom ustaškom pogromu rađao se i rastao bezgranični revolt, nemjerljiva odlučnost za borbu, za borbu golorukih, borbu za goli život. U predustaničkim danima i u samom ustanku brojni su primjeri otpora pojedinaca i grupa po cijeloj Lici gdje su likvidirane ustaške grupe i pojedinci ustaše i njihovi žandari (oružnici). Kao oružje poslužila je poneka vojnička puška i bomba, stara kremenjaća, sjekira, roglje, nož i slično. Tako se od prvih dana rađao borbeni moral i hrabrost koji su se uspješnim razvojem ustanka pretvarali u nezadrživu i neobuzdanu lavinu, koja je prijetila da se sruči u hrvatska sela radi osvjete nad nedužnim hrvatskim narodom. Među ustaničkim masama, iako malobrojni, našli su se članovi Partije i SKOJ-a, i tako je Partija brzo uspjela kanalisati taj neiscrpni borbeni moral i usmjeriti ga protiv pravih neprijatelja: ustaša, Italijana, Nijemaca, četnika i drugih neprijatelja naroda.

U nekoliko priloga, već na početku ove knjige, čitalac će naići na autentična svjedočenja o ustanku.

Od ustanka do brigade

Druga brigada formirana je 18. avgusta 1942. godine* u Laudonovom gaju na Krbavskom polju. U njen sastav su ušli bataljoni: »Stojan Matić«, »Ognjen Priča«, »Mićo Radaković« i Udarni (kasnije »Staniša Opsenica«).

U nekim dokumentima pominju se još i 14. i 20. avgust kao dani formiranja.

Već od prvih ustaničkih dana sabirana su sva borbena i organizaciona iskustva, brzo prenošena i primenjivana. Učilo se na uspjesima i neuspjesima. Organizacija je stalno usavršavana. U početku seoske straže su brzo prerastale u vodove, a nešto kasnije u čete. Iz četa su odabirani najhrabriji i najsvjesniji borci u tzv. »leteće odrede« formirane za konkretne zadatke na drugim i mnogo udaljenijim prostorima. Upravo ti leteći odredi bili su preteče i jezgra budućih bataljona. Kroz taj period stečena su ogromna borbena iskustva i usavršena je organizacija. Od najsmjelijih i najsposobnijih boraca izrastao je brojni kadar komandira, komandanata, komesara i drugih starijehina. U svim četama i odredima višestruko se omasovila organizacija KPJ i SKOJ-a i potpuno preuzela ulogu osnovnog nosioca borbenog morala i kreatora revolucionarne i slobodarske svijesti u skladu sa linijom KPJ i njenom dalekom vizijom. Na toj svijesti učvršćena je vojnička disciplina i odgovornost na najvišem stepenu. Dakle, na dan formiranja brigade, u nju su ušli već prekaljeni borci duboko svjesni svoje snage, svojih obaveza i krajnjih ciljeva svoje borbe.

U knjizi ima više priloga iz ovog perioda i njihovi autori se u nekim svojim pojedinačnim ocjenama i gledištima često razlikuju. Mislimo da je to razumljivo i realno, jer su ljudi dramatične događaje 1941. godine različito i doživljavali, a razlike su i postojale. Tek daljim razvojem ustanka, stvaranjem krupnijih i čvršćih borbenih formacija i stalnim pojačavanjem uticaja Partije i SKOJ-a (čitalac će uočiti) razlike su nestajale. Kod znatnog broja boraca u početku su postojala i duboka osvetnička raspoloženja, jer su im, bez razloga, poubijani njihovi najdraži (roditelji, braća, sestre). Trebalo je savladati njihov gnjev i težnju za osvetom nad nedužnim hrvatskim narodom. Savladano je to istrajnim radom članova Partije i SKOJ-a. Iz članka: »Uspješno položen ispit« vidi se kako su se borci bataljona »Stojan Matić« odnosili prema hrvatskom stanovništvu u Podlapači i kako su već tada svi bili tumači ciljeva narodnoslobodilačke borbe, razobličavajući ličnim primjerom ustašku propagandu. Slično je bilo i s borcima bataljona »Ognjen Priča« kada su još kao Leteći odred u jesen 1941. godine vodili borbe u hrvatskim selima zapadne Like. Grupa boraca u selu Ramljanima prišla je majci koja je u naručju držala dijete. Prijateljski su joj se obratili i nekim sitnicama darivali dijete. Dirnuta majka je tada rekla: »Naši su njihovu djecu klali, a oni našu darivaju«. Jasno je da ona ustaše nije nazvala »našima«, zato što je stajala uz njih i njihove postupke, već kao pripadnike hrvatskog naroda kome i sama pripada. Komadić kruha i parče slanine kojima je ona pažnju uzvratila nije bio niti dobar zalogaj za svakoga u grupi, ali je to od srca i značilo je mnogo za svakog borca.

Prvo veliko iskušenje

Ustaško utvrđenje na Udbini predstavljalo je najveću rak-ranu na velikom prostranstvu slobodne teritorije. Koncentrisali su se tu brojni ustaški koljači od domaćih i pridošlih ustaša. Utvrđenje su u toku 1941. godine izgradili Italijani po tada i za konkretne uslove najmodernijim pravilima utvrđivanja i zaprećavanja. U 1942. godini ustaše su iz

Udbine napravile dva »krvava izleta« u najbliža sela Visuć i Jošane i ostavili preko 300 zaklanih - djece, žena i starčadi. Bilo je to u onim noćima kada su naši bataljoni bili udaljeniji. Ovo je zatim počelo vezivati naše jedinice, a utvrđenje se bez teškog naoružanja teško moglo zauzeti. Odluka je ipak bila da se napadne i da se ustaški zločinci kazne. Nadahnuti vjerom u svoju dotad osvjedočenu snagu a u Laudonovom gaju viđenu u impresivnim, dugim i poravnatim strojevima bataljona, borci su vjerovali da za njih ne postoje prepreke koje ne bi mogli savladati, makar to morali i golim grudima.

Na žalost, sticajem raznih nesrećnih okolnosti, prepreke su ostale nesavladane, a brigada na svom prvom zajedničkom koraku doživjela najveći poraz u svojoj istoriji. Danas poslije toliko godina nije teško utvrditi uzroke udbinske tragedije, a takođe i na osnovu činjenica i dokumenata dokazati da se ustaško uporište na Udbini moglo likvidirati snagama brigade sa beznačajnim žrtvama, pa i bez njih. Niz uzroka predvidljivih i nepredvidljivih doveo je do toga da su date ogromne žrtve, da Udbina nije zauzeta, mada je to praktično već bila kada su borci bataljona »Stojan Matić« zauzeli najdominantniju tačku Gradine a ustaški glavni zapovjednik u beznađu izvršio samoubistvo. Grupa ustaša krenula je u kontrajuriš ne iz hrabrosti i razumnog taktičkog postupka, nego u samoubilački juriš u kome su zasigurno samo smrt očekivali. Desilo se, međutim, to što se desilo. Nekoliko autora u ovoj knjizi iznosi svoja viđenja i sjećanja na ovaj najtragičniji podvig Druge brigade, a najdetaljnije i istorijski vjerno to je obrađeno u monografiji Druge ličke brigade od autora Đorđa Orlovića,* pa su stoga mnogi preživjeli odustali da iznesu svoja sjećanja. Ova tragedija je, međutim, ostala i najveće svjedočanstvo neraskidive povezanosti naroda i njegove brigade i svjedočanstvo dotad neviđene veličine sveukupnog morala koji je odolevao i velikim tragedijama.

Brigada na zadacima šireg operativnog značaja

Udbinska tragedija nije zaboravljena ali je relativno brzo prevaziđena. Brigada odmah iza toga učestvuje u brojnim borbama u zapadnoj Lici. Napada ustaška i talijanska uporišta, ruši željezničku prugu i objekte na cestovnim komunikacijama. Početkom oktobra brigada najuspješnije učestvuje u povezivanju i proširivanju slobodnih teritorija Like, Bosne, Korduna i Banije. Najprije na Peijasici odnosi nad daleko brojnijom i elitnom talijanskom jedinicom jednu od svojih najbriljantnijih pobjeda. Slijedi odmah zatim pobjeda nad brojnim ustašama i domobranima u Tušiloviću i oslobođenje ovog mjesta nadomak Karlovca. U bihačkoj operaciji oslobađa Ličko Petrovo Selo i Vaganac i zajedno sa drugim ličkim, krajiškim, kordunaškim i banijskim jedinicama stvara i održava novu veliku slobodnu teritoriju sa Bihaćem u centru gdje se održava Prvo zasjedanje AVNOJ-a, jedan od istorijskih događaja za NOB i revoluciju. U to vrijeme učestvuje i u protjerivanju neprijatelja sve do Dvora na Uni i Bosanskog Novog, gdje vodi prve borbe kao Druga brigada novoformirane **Seste** NOU divizije. Prema značaju ovih pohoda i pobjeda brigade, broj priloga u ovoj knjizi je nedovoljan.

* Đorđe Orlović. Druga lička proleterska brigada. Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983.

Po povratku u Liku krajem 1942. godine brigada je vodila borbe na relaciji Gospić - Lovinac, a 14. januara 1943. godine napada neprijateljsko uporište (četnici i Italijani) u Gračacu. Noću, na nekoliko časova pred napad, u Gračac su iz Knina pristigle brojne nove snage četnika i Italijana radi otpočinjanja četvrte ofenzive. U napadu na Gračac doživljena je druga velika tragedija, u kojoj je stradao Udarni bataljon, jedan od najboljih bataljona brigade i divizije. Bataljon se probio u sam centar mjesta, likvidirao i zarobio brojne neprijatelje, ali je i sam cijeli dan ostao u okruženju i naredne noći se očajnički probijao. Bataljon je izgubio polovinu svoga sastava uključujući i komandanta i komesara bataljona. O borbi na Gračacu čitalac će naći autentična svjedočenja, a naročito u priložima: »Najduža noć« i »Drama na Gračacu«.

U četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi brigada je izvodila odbranu na veoma važnim pravcima kojima je neprijatelj želio ispresjecati Liku, spojiti se u gornjem toku rijeke Une sa snagama sa sjevera i zatim pristupiti postepenom uništavanju naših snaga. Bataljoni »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« branili su prodor neprijatelju na pravcu: Široka Kula - Ljubovo - Bunić - Udbina - D. Lapac - Kulen-Vakuf, a bataljon »Mičo Radaković« na pravcu: Vrhovine - Prijeboj - Bihać. Prema neprijateljskom planu za četvrtu ofanzivu njemačke snage sa sjevera i talijanske sa ustašama i četnicima sa jugozapada i juga trebalo je da se, za svega nekoliko dana, spoje u Bihaću i gornjem toku Une. Međutim, snage na pravcima gdje je odbranu vodila Druga brigada, za prvih deset dana nisu napredovale niti deseti dio od planiranog. Odbrana je izvođena veoma uporno i vješto sa brojnih uzastopnih položaja sve dok napadna snaga neprijatelja nije sasvim malaksala. Ovom odbranom bilo je olakšano dijelovima Pive i Treće brigade da na Zuleševici razbiju i potpuno unište jake snage talijanske divizije »Sasari«. Ovim je Četvrta neprijateljska ofanziva na prostoru Like bila sasvim razbijena, a iskustva iz tih odbrambenih borbi Seste divizije i njenih brigada izučavaju se i svrstavaju među najveće doprinose našeg NOR-a teoriji i praksi ratne vještine uopće.

Posle poraza u četvrtoj ofanzivi Italijani se zauvijek povlače iz Like. S proljeća 1943. godine bila je oslobođena gotovo cijela Lika. Jedino je Gospić držan u tjesnoj blokadi, u čemu je učestvovala i naša brigada i vodila niz borbi, sve do kraja maja, kada je po dalekosežnoj operativnoj zamisli upućena u sjevernu Dalmaciju. Naime, u to vrijeme četnička Dinarska divizija, obilatopotpomognuta od Italijana, nastojala je svojatati ovaj prostor i širiti uticaj četničke politike i ideologije čak do južnih dijelova Like i Bosanske krajine. Trebalo im je osujetiti namjere i zadati odlučujući udarac. Druga brigada je bila glavni nosilac toga zadatka. Za tri mjeseca teških borbi po kamenjarima i najvećoj žegi, pregladnjeli do nesvjestice i žedni, borci brigade su dobili sve bitke. Četnici su kao oružana snaga razbijeni i satjerani u Knin iza talijanskih bunkera i žičanih prepreka. Dvije dobijene bitke u tom periodu imale su ogroman vojnički i politički značaj. U prvoj je kod sela Uništa na padinama Dinare razbijena glavnina četničke divizije popa Đujića, a u drugoj na Polači ispod Kozijaka razbijen je kompletan talijanski puk. Poslije ovih pobjeda brigade, NOB u sjevernoj Dalmaciji dobija novi, mnogo širi i

veći zamah koji više nije ni jenjavao. Na žalost, prema značaju borbi i pobjeda u sjevernoj Dalmaciji, nedovoljan je broj priloga u ovoj knjizi.

Poslije kapitulacije Italije veliki broj starješina i odličnih boraca naše brigade upućen je u Istru i Dalmaciju u novoformirane jedinice da u njih prenesu i ugrade naša borbena i druga iskustva i preuzmu funkcije starješina raznih nivoa. Svoj zadatak su uspješno i časno obavili.

Odlazak u sastav Prvog proleterskog korpusa

U drugoj polovini oktobra 1943. godine vršene su pripreme za daleke marševe. Nabavljena je oprema za tovarni transport. Samo najuža rukovodstva su znala pravce i ciljeve marša i bila u obavezi da do posljednjeg časa očuvaju sve u tajnosti. Ostale starješine i borci su, kao i obično, samoinicijativno i naglas ocjenjivali: »Put za Srbiju?!«, »Put u sastav Prvog proleterskog korpusa u Bosnu?!«, »Odlazak pod neposrednu Titovu komandu?!« Ove »vijesti« iz boračke baze sve su bile u osnovi tačne iako je rukovodstvo i dalje »mudro ćutalo«. Kod manjeg broja naših drugova osjećala se žalost što će se, vjerovatno za dulje vrijeme i nadaleko, rastiati od svojih najmilijih, ali je preovladavalo masovno raspoloženje, ponos i gordost u nama što nam se takvo povjerenje ukazuje. I napokon to je zvanično saopšteno 8. novembra kada smo već bili postrojeni za marš.

U sastavu Prvog proleterskog korpusa trebalo je najprije proširiti i zatim očuvati veliku slobodnu teritoriju Bosanske krajine, da bi se u Jajcu nesmetano održalo istorijsko Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Naša brigada je najprije išla u napad na Travnik, zatim je mjenjala više odbrambenih položaja - Kupreška vrata, podnožje Malovana i južnije a sa drugim jedinicama Prvog proleterskog korpusa napadala na Suicu. Bio je to decembar 1943. i januar 1944. godine - period šeste neprijateljske ofanzive, period dubokih snjegova i velikih hladnoća od kojih je nekoliko manje otpornih boraca naše brigade umrlo. Ponovnim povratkom na prostor Drvara bili smo u širem obezbjedenju Vrhovnog štaba, ali i često izlazili u borbena dejstva na komunikaciji Bihać - D. Lapac - Srb.

Brigada je, 19. marta kao i cijela **Sesta** lička divizija, naredbom Vrhovnog štaba proglašena proleterskom, a divizija dobila i počasno ime »Nikola Tesla«. Bila je to neizmijerna radost za sve borce naše brigade, a i jedinstven primjer u NOR-u da se cijela divizija odjednom proglasi proleterskom.

Dok su Treća i **Sesta** divizija za vrijeme desanta na Drvar neposrednim angažovanjem odigrale odlučujuću ulogu u razbijanju desanta, Druga brigada je vodila dramatične borbe na pravcu Srb - Trubar - Drvar sprečavajući da se najjača i za brz prodor najopremljenija njemačka spoljna kolona spoji sa desantom. U prilogu »Dramatičan 25. maj« prikazani su upornost i junaštvo boraca brigade koji su se suprotstavljali višestruko brojnijim i tehnički opremljenijim Nijemcima. U ovom krvavom sudaru nije se vodila borba za prostor, nego za dragocjene minute koje su bile presudne i za nas i za Nijemce.

Cijeli juni i do polovine jula brigada je vodila borbe na prostoru Livna i Glamoča i pripremala se za daleki i već odavno očekivani i najavljeni marš za Srbiju. Iz perioda novembar 1943 - juli 1944. godine čitalac će naći više priloga.

Istorijski marš

Naš »put za Srbiju« bio je dugo odgađan i pomjeran, našta su utjecali događaji na velikim svjetskim ratištima i politička zbivanja vezana za njih. Konačno je uslijedio 18. jula 1944. godine sa šireg prostora Glamoča i Livna. Iako je svijest o neophodnosti i istorijskom značaju tog puta preovladala u svakom borcu, a i motivacija i odlučnost da se čim prije krene i stigne u Srbiju, ipak je taj put bio teži i naporniji nego što su i najveći pesimisti mogli očekivati. Od Glamoča do Zlatibora marš je trajao 46 dana i izveden je bez odmora. Noću bismo, uz marševske staze, polijegali kao požnjeveno snoplje, prespavali redovno oko pet sati, primili nešto što se samo nazivalo hranom, pa istim tempom kretali dalje. Mnogo drugova nam je na putu ostalo zbog umora i potpune iscrpljenosti. Nekoliko ih je umrlo. Kroz planinske masive Treskavice, Zelengore, Vučeva i Durmitora ostali su nam iznemogli bezmalo i svi tovarni konji, mazge i magarci, koji su još kod Glamoča bili u veoma dobroj kondiciji. Na putu su stajale i mnoge druge prepreke. Kako god je naš Vrhovni Štab u svom strategijskom planu za osnovni cilj postavio oslobođenje Srbije, tako je i neprijatelj (Nijemci i četnici) planirao i preduzeo sve da nas u tome spriječi. Gotovo nijedan dan marša nije prošao bez borbenih okršaja. Njemačka elitna SS divizija »Princ Eugen«, specijalno obučavana za ratovanje u brdovitim i planinskim predjelima, pratila nas je kao sjenka sve do Zlatibora. Kad im probijemo odbranu - zasjedu na jednom položaju, oni se brzo negdje prikupe i kamionima obilaznim putevima prebace na druge pogodne položaje na pravcu našeg kretanja. Dešavalo se da su se iste naše i njemačke jedinice u toku ovog marša sučeljavale i do desetak puta. Nijemci su hvatali naređenja i poruke naših štabova (koji to tada nisu znali) prenošene radio-stanicama, i iz toga su blagovremeno saznavali pravce našeg kretanja. Najteže borbe smo vodili: na rijeci Bosni, na putu Han-Pijesak - Sokolac, u dolini rijeke Prače, na putu Kalinovik - Nevesinje, na Sutjesci i u podnožju Durmitora, odakle smo štitili prevoženje ranjenika za Italiju sa aerodroma Brezno.

Na ovom maršu je ostalo preko 250 boraca naše brigade - poginulih, ranjenih, iznemoglih i nestalih. Na Zlatiboru brigada je imala manje od 700 boraca, a to je daleko najmanje u toku cijelog svog ratnog puta. O ovom istorijskom maršu čitalac će naći sjećanja u više priloga, ali ne ni približno koliko ovaj podvig zaslužuje.

Po dolasku na Zlatibor vremena za predah nije bilo, iako je bilo planirano. Brigada je morala odmah prema Užičkoj Požegi, u dolinu Zapadne Morave, Moravice i Đetinje, gdje su se prikupljale brojne snage četnika, a među njima daleko najbrojniji tek nekoliko dana ranije mobilisani seljaci Pomoravlja i Sumadije. Nekoliko dana borbi brigade

i ostalih naših jedinica sa njima, na prostoru Požege, Guče, Arilja, Ivanjice i zapadnije, prethodilo je njihovom potpunom porazu, na Jelovoj gori.

Zatim je napadnuto i oslobođeno Valjevo. Naša brigada je napadala kroz najstroži centar grada i likvidirala i protjerala znatno brojnije neprijatelje, domaće izdajnike i Nijemce. Već u toj borbi uspostavljeno je najveće borbena jedinstvo i prijateljstvo između srpskog stanovništva i ličkih proletera, koje se njeguje i produbljuje već više od četrdeset godina. Nije to nastalo samo iz zahvalnosti srpskog naroda prema svojim oslobodiocima nego je to bilo najpotpunije sjedinjavanje vjekovnih slobodarskih tradicija srpskog naroda osvjedočenih u bezbrojnim borbama protiv tuđinskih zavojevača sa junaštvom i borbenašću ličkih proletera. Još dok su trajale borbe za grad u našu brigadu su u grupama i pojedinačno, i danju i noću, pristizali novi borci iz Valjeva i okoline. Kroz borbu za Valjevo i u dvadesetak narednih dana iz Valjeva, Kamenice, Osečenice, Ljiga, Lazarevca, Lajkovca, Uba i svih drugih mjesta i sela kolubarskog i tamnavskog kraja u brigadu su došli brojni novi borci. Naša brigada je uoči beogradske operacije brojala oko 1900 boraca i starješina.

Najslavnija bitka

U borbu za oslobođenje Beograda borci naše brigade, kao i ostali, išli su sa iznimnim oduševljenjem, elanom i hrabrošću. Hrabrost nije nedostajala ni u svim ranijim borbama, ali ovdje su opet provlačivali ponos i gordost. Smatrali smo da smo privilegovani i nagrađeni što nam je pripala čast da oslobađamo glavni grad nove slobodne demokratske i federativne države. Od posebnog značaja je bio, uoči bitke, naš susret sa borcima Crvene armije i hod sa njima, rame uz rame, u predstojeću bitku. Bio je to susret boraca, starih ratnika koji su iza sebe imali trogodišnje ratovanje, na stotine vođenih bitaka i desetine hiljada pređenih kilometara. Bila je prilika da sve to ovdje i na djelu potvrdimo, pripravnici smo bili i to potvrdili na najbolji način. Na svom pravcu preko Miljakovca, između Dedinja i Topčidera, preko Topčiderske zvezde, Hajd-parka i Mostara do željezničke stanice naša brigada nigdje ni za korak nije zaostajala za drugim jedinicama i jedinicama Crvene armije, uključujući i one u oklopu. Ispred same željezničke stanice cijela brigada je izvučena i trkom kroz oslobođeni dio Beograda hitala preko Zvezdare i Mirijeva u pravcu Boleča radi razbijanja jake njemačke grupacije koja je pristizala od Smedereva, i iza leđa oslobodiocima Beograda. Zajedno sa drugim našim jedinicama i jedinicama Crvene armije i ovaj zadatak je brzo i uspješno izvršen. U Beogradu, kao i u Valjevu, narod nas je na najlepší način dočekivao. Veliki broj Beogradana, radnika, đaka, studenata i ostalih pridružio se nama i u dalje borbe poslije Beograda išli smo brojniji i jači i sa još više borbenog elana i oduševljenja, jer se već vidjela naša skora pobjeda i sloboda. O borbi za Beograd govori se u više priloga ove knjige.

Sremski front - poslednja velika bitka

Po oslobođenju Beograda brigada je zajedno sa ostalim našim jedinicama i jedinicama Crvene armije nastavila da preko Srema goni razbijenog neprijatelja, ali ne zadugo. Nijemci su u međuvremenu u Srem doveli jake i svježe snage sa ciljem da tu učvrste i po svaku cijenu održe front sve dotle dok im se veoma jake snage ne izvuku sa krajnjeg juga Balkana. Jedinice Crvene armije ubrzo napuštaju ovaj pravac i preko Bačke i Baranje prenose svoja dejstva u Mađarsku i kasnije u Austriju. Prvu dramatičnu borbu naša brigada je imala na Velikim Radincima zapadno od Rume. Bili su to jako utvrđeni njemački položaji sa više uzastopnih linija rovova i drugih prepreka. Bio je to i prvi susret Druge brigade sa dobro pripremljenom pozicionom odbranom u ravnicima. Naša dotadašnja taktika koja se u osnovi zasnivala na brzini, silini i iznenađenju i koja je gotovo uvijek u brdovitim predjelima donosila rezultate, ovdje je pala na prvom ispit. Poslije više pokušaja i sopstvenih prestrojavanja probili smo ove položaje, ali i platili nesrazmjerno visoku cijenu. Slijedeća veća borba bila je na Viziću u predjelu Fruške gore, takođe sa velikim gubicima, i još niz borbi sa promjenljivim uspjesima sve do Iloka i do kraja novembra.

Početak decembra vraćeni smo u Beograd, kao i cijela Sesta divizija, radi predaha, dalje popune, prijema novog ruskog naoružanja i obuke na tom oružju. Trajalo je to i cijeli decembar. Prvih dana januara 1945. godine brigada je krenula ponovno na Sremski front, u njegov centralni dio ispred Sida, Adaševca i Male Vašice. Brigada je tada brojala preko 3500 boraca i starješina i bila dobro dooružana novim ruskim naoružanjem. Puna tri mjeseca brigada je ostala na tim položajima, gdje najmanje jedna trećina boraca i starješina nije skidala pogled sa nišana i prst sa obarača. U rovove je prodirala podzemna voda, pa je bivalo olakšanje kad bi se dobro zaledilo. Bilo je mnogo i naših i njemačkih napada i prepada i mnogo obostranih pokušaja da se linija fronta popravi u svoju korist. Druga brigada i njeni bataljoni imali su mnogo takvih borbi, a najpoznatije su na Batrovcima, Komletincima i na prostoru između Sida i Tovarnika, u kojima su date i najbrojnije žrtve. Druga brigada je držala i održala centralni dio na Sremskom frontu, imala je 580 poginulih i veći broj ranjenih boraca i starješina. O borbama na Sremskom frontu čitalac će naći najbrojnije priloge u ovoj knjizi.

Poslije proboja Sremskog fronta do Zagreba put za brigadu nije bio marš pobjednika već istrajna i iscrpljujuća borba do posljednjeg metka potpuno poraženog neprijatelja. Ni dugo poslije rata borci Druge brigade nisu mogli bezbrižno staviti oružje u soške. Cijelu jesen 1945. i zimu 1945/46. godine borci brigade su se pentrali po bespućima Velebita i iz pećina izvlačili preostale i sakrivene ustaške i četničke zlikovce. Na žalost, i tada smo davali žrtve.

Od svog formiranja do oslobođenja Druga brigada je kao cjelina prešla put dug oko 12000 kilometara, ne računajući brojne kraće pokrete bataljona unutar prostora na kojima se duže boravilo.

»Dug i težak ratni put je prevalila Druga lička brigada, dakako kao i još mnoge jugoslovenske brigade, da bi nam domovina bila ujedinjena, slobodna i nezavisna. Podastrt blistavim pobjedama, ali mjestimično i gorkim porazima, taj put je u cjelosti poprskan krvlju i posut kostima njenih odvažnih i samoprijegornih boraca. Na njemu je ne malo puta izdržano na izgled neizdržljivo i savladano na izgled nesavladljivo i time u surovoj ratnoj praksi dokazano da za borce svjesno opredjeljene i do kraja predane svome cilju, spremne na žrtve i napore, nema bezizlaznih ratnih situacija, pa ma koliko one teške i složene izgledale«. (Iz Monografije Druge ličke proleterske brigade - autora Đorđa Orlovića).

Odbor sekcije boraca Druge brigade u Beogradu i redakcioni odbor Zbornika sjećanja, za tri godine rada, obraćali su se više puta preko sredstava javnog informisanja, dopisivanjem i ličnim kontaktima sa molbama da preživjeli borci iz svih krajeva koji su bili u našoj brigadi, napišu svoja sjećanja. Mnogi nam se, mislimo neopravdano, nisu odazvali. Tu prije svega mislimo na brojne drugove, stare borce - Ličane koji žive u Lici i Zagrebu. Nisu nam se odazvali naši brojni saborci iz Dalmacije, Primorja i Istre. Nisu nam se odazvali borci sa područja Trstenika, Kruševca, Niša, Svrljiga i Knjaževca koji su bili veoma brojni u brigadi na Sremskom frontu. Utoliko je, svakako, naša knjiga manjkavija.

Zahvaljujemo svima koji su dali svoje priloge, zahvaljujemo Vojnoizdavačkom i novinskom centru koji je prihvatio završnu pripremu i štampanje knjige, zahvaljujemo svima koji su nam na bilo koji način pomogli.

*Redakcioni odbor
Druge ličke brigade
Beograd*

Prvi dio

***Od ustanka
do formiranja brigade***

CENTAR ZA VOJNO-NAUCH
DOKUMENTACIJU I INFORMACIJE
Inv. br. 2 08420/2

Jabuke ili knjige.

JOVO BOGDANOVIC

Logor nam se nalazio među gustim jeličima petnaestak minuta od izvora Bijele rijeke, jedne od sastavnica Plitvičkih jezera. Podigli smo baračicu na drvenom kolju i natkrili je granjem i nekom izanđalom ceradom. Ležaje smo namjestili od jelovog granja i suvog lišća. Pored ćebadi, seljaci su nas snabdjeli i toplim ličkim vunanim biljcima, »bičašima«, pod kojima se može spavati i na snijegu. U to doba godine nijesmo se mogli požaliti na loše uslove smještaja.

Ovaj partizanski logor u planini nije bio samo skup boraca Srba, Hrvata, Jevreja i Muslimana već je on od prvog dana imao posebnu i značajnu namjenu. Na tom terenu je još od 1938. godine djelovala vrlo jaka i uticajna partijska organizacija koju je formirao Rade Končar, rođen u tom kraju. I sama lokacija logora nije izabrana tek tako. Pored toga što je tu postojao oslonac na partijsku organizaciju, željeznička stanica Rudopolje nalazi se u sred šume tako da ljudi čim sidu sa voza zamiću u gustiš, a odatle su za manje od jednog časa u logoru. Od željezničke stanice Rudopolje do Plitvičkih jezera tridesetih godina je izgrađena i obilježena turistička staza (»gospodski putić«, kako su je nazivali seljaci) kojom se kroz divnu jelovu i smrekovu šumu stizalo na Plitvice za nepuna tri sata.

Prve partizane i kurire iz Zagreba dočekivali su i prihvatili komunisti iz Babina Potoka - Stevo Biga, Proko Čudić, Dara i njen otac Niko Čudić i Stevo Delić. Tu je prihvaćen i Srđan Brujić nakon bjekstva iz voza sredinom juna 1941. godine. Kasnije su tu prihvaćeni i španski borci: Košta Nad. Ratko Vujović Coče, Vojo Todorović, Vlado Četković i drugi.

Jula mjeseca za logor su znali samo komunisti i drugi povjerljivi ljudi iz sela koji su nas snabdjevali hranom. U to vrijeme umro je djeda Proke Cudića, pa kad se pred drugovima našlo debele bravetine koja je pripremljena za pokoj duše, jedan šaljivdžija je upitao Proku za godine i zdravlje i ostalih staraca u selu. Pred kraj jula u logor je stigao i Rade Končar, koji je tada držao sastanke i pripremao ustanak i u drugim krajevima Like.

Partizani ovog logora su izašli iz »ilegalnosti« jedne večeri početkom augusta kada su napali ustašku žandarmerijsku patrolu u selu. Za taj napad je vezana i jedna komična scena. Povlačeći se hodom unatrag i štiteći se vatrom, jedan žandarm nije očekivao da su iza njega pola

metra visok zid i prljava kaljuža, spotakao se i opružio koliko je dug i širok. Odatle su ga izvukli prljavog i mokrog.

Već u septembru 1941. partizani iz ovog logora pridružili su se partizanskom odredu »Kik« koji je dobio ime po obližnjoj planini. Novostvoreni partizanski odred, krajem septembra ili početkom oktobra, dobiva ime narodnog heroja Ognjena Price.

Toga dana nas šestorica smo krenuli na izviđanje. Prije dva tri-dana bio je oslobođen Plitvički Ljeskovac i mještani koji su krajem juna bili protjerani u Bosansku krajinu počeli su se vraćati kućama. Živjeli su na oprezu, jer su ustaška uporišta, Prijeboj i Plitvička jezera, bila udaljena manje od dva časa hoda kroz šumu.

Naš kuvar Joco, koji je iz Zagreba došao u partizane prije desetak dana, utrapio nam je dvije prazne vreće i zaprijetio da se u logor ne vraćamo bez jabuka. Njega su već obavijestili da se u voćnjaku Šumske uprave nalaze dozrele jabuke. Obećao je da će od tih jabuka napraviti ukusne kolače. U njegovu kuvarsku vještinu, koju je stekao na robiji, nismo mnogo vjerovali, ali u interesu mira u kući i dobrih odnosa sa kuvarom morali smo se povinovati i njegovom naređenju.

Izviđači, koji su sticajem okolnosti preuzeli zadatak iz intendanture, brzo su kroz šumu izbili u Plitvički Ljeskovac. Ustaše je uhvatio strah i njesu se usuđivali da pomole glave iz svojih uporišta, a ne da prave izlete kroz guste šume koje su uvijek krile nepoznate opasnosti. Nama je ostalo samo da napunimo vreće jabukama i da se vratimo u logor, željan slatkih zalogaja.

Svratili smo i u zgradu Šumske uprave i zatekli pravu pustoš. Seljaci, koje su ustaše opljačkale i ostavile bez ičega, raznosili su iz napuštene ustanove sve što su mislili da će im bilo kada koristiti. U jednoj sobi čitav patos bio je prekriven ispreturanim knjigama. Na njih se niko nije osvrtao. A i koga će u tim uslovima interesovati knjige? Ljudi su bili u vječitom strahu za goli život.

Pročitao sam naslove nekih knjiga. Sve odabrana beletristika, najpoznatija imena svjetske književnosti. Bilo je tu i naučnih djela i sve tri knjige »Kapitala«. Neke od tih knjiga nalazile su se na spisku zabranjenih još prije raspada stare Jugoslavije. Odakle sve to sada kod ustaša?! Preturajući po knjigama neke sam prepoznao pošto sam ih poznajmljivao od studenta šumarstva Bogdana Markovića, čiji je otac kao lugar bio na službi u Plitvičkom Ljeskovcu. Dolaskom ustaša Markovići su bili protjerani, a njihovu bogatu biblioteku i ostale stvari su prisvojile ustaše. I tako je nepismeni ustaša ukrasio sobu knjigama zbog kojih su u ustaškoj državi letjele glave.

Dok sam ja prebirao po knjigama, moji drugovi su otišli da naberu jabuke. Oni su Jocino »naređenje« shvatili ozbiljno i pored toga što kuvar ni u partizanskoj vojničkoj hijerarhiji nije zauzimao nikakav rukovodeći položaj. Krile su se tu nade u slatki zalogaj iako je Joco svoju gastronomsku vještinu stekao na robiji kuvajući čorbuljak od repe. Ali ja sam bez dvoumljenja počeo odabirati knjige i slagati ih u vreće, ne plašeći se da time lišavam sebe i ostale ionako sumnjive poslastice. Obje vreće su do vrha bile brzo napunjene. Dvojica mladih radnika,

Stjepan i Filip Brekalo, koje je Rade Končar uputio iz Zagreba u partizane, bili su uporni da se ove vreće isprazne, ne poričući vrijednost knjiga, ali pravdajući to time da su oni došli da ratuju, a ne da čitaju knjige. Nijesu mogli shvatiti zašto nositi bezvrijedni papir, a ostaviti jabuke od kojih se mogu napraviti ukusni kolači. Najzad sam se setio jakog argumenta. Zavitlao sam im ispred očiju Marksovim »Kapitalom« i rekao: »Mi ratujemo pod rukovodstvom Partije, čijoj je ideologiji temelj ovo što ovdje piše!« I ovo, je zaista upalilo. »Pa dobro, kada je već tako, daj da u rukama poneseš te tri knjige, a ostale istresi i oslobodi nam vreće«, rekao je Flige, kako smo baš tih dana prozvali Stjepana Brčkala. Iskoristio sam kolebljivost najupornijih pristalica jabuka i uz podršku Proke i neutralnost još dvojice drugova, odbranio prednost knjiga nad nedozrelim jabukama. Trebalo je sada ponijeti na leđima teške toware uz dugu uzbrdicu. Protivnici su kategorički odbili da nose, neutralci se nijesu mješali a Proko i ja smo se pošteno oznojili.

Posmatrajući nas sa punim vrećama, Joco se smješkao, ali kada mu je Flige rekao da nijesu jabuke nego knjige, brzo je promijenio izraz lica. Ja sam zahtjevao da se sazove »sudska« rasprava i utvrdi na čijoj je strani pravda. Prvi je riječ dobio Marko Perić Španac koji je pregledavši samo dva-tri naslova, vrlo autoritativno izjavio da se samo vrijednost knjiga »Mati« i »Kako se kalio čelik« ne može platiti tovarima jabuka.

U ovom logoru je bilo drugova iz svih krajeva Jugoslavije. To su bili revolucionari, dugogodišnji robijaši, borci iz španskog građanskog rata. radnici, đaci, studenti i seljaci. Stizali su u taj prihvatni centar, ostajali nekoliko dana, a onda odlazili u razne krajeve i na razne dužnosti. Za većinu knjiga je bila nasušna potreba. U revolucionarnim likovima Maksima Gorkog, Ostrovske, Zole i drugih pisaca nalazili su sebi uzor. Zato je naš povratak u logor sa knjigama postao jedinstven događaj. U to vrijeme dok su na sve strane na lomačama buktale napredne knjige, stotinak odabranih je spašeno da bi kružile iz ruke u ruku nadahnjujući naprednim idejama ustalasanе mase.

Skoro svaki od nas je uzeo po jednu knjigu i naš logor je postao neobična čitalačka grupa u planini. Za Fligea smo odabrali Travenov »Mrtvački brod«, smatrajući da će ga ta knjiga zainteresovati. On je u svom mladom životu više puta bio na mukama kao i Travenovi nesrećni mornari, koji su na starim olupinama plovili u sigurnu smrt. Čitali smo dok god je bilo dnevne svjetlosti, a noću smo raspirivali vatru i suvim granama pojačavali blijedi plamičak koji je osvjetljavao sitna slova. Do kasno u noć vodile su se oštre diskusije o piscima, stilovima, i književnim pravcima i ostalim pitanjima iz književnosti. Ukoliko neko sopstvenim argumentima nije upjevao da odbrani svoj stav, prikupljao bi suve grančice, ustajao iz toplog ležišta i kada bi vatra oživjela, dohvatio bi knjigu i u punom zanosu čitao odabrane odlomke. Ljudi su se u rublju za spavanje razilazili po šumi da bi prikupili granje i obzbeđivali svijetlo za svojih nekoliko minuta čitanja.

Ko zna koliko bi to trajalo da nas jednog dana nije prekorio stari zanatlija i revolucionar Petar Končar što smo prisvojili knjige i pretvo-

rili ih u zakopano blago. »Oko tih knjiga«, rekao je, »nadmudruju se učeni ljudi, a omladina po selima željno očekuje snažne riječi i misli Gorkog, Tolstoja, Stendala, Ostrovskeg i drugih naprednih pisaca«. I tako je naš logor ostao bez biblioteke koja se čuvala na jedinstven način - u vrećama, prvobitno namjenjenim jabukama. Biblioteka se preselila u sela. Najprije su je preuzeli omladinski rukovodioci iz Končarevog Kraja i Babinog Potoka, dvaju sela u neposrednoj blizini logora.

Nakon dva mjeseca našao sam se jedne večeri u Frkašiću, selu skoro četrdeset kilometara udaljenom od našeg tadašnjeg logora. Iz polutame, kroz koju se jedva probijao plamičak petrolejke, odjekivao je dubok glas omladinca koji je iz romana »Mati« čitao govor Pavla Vlasova.

Partizanski odred »Ognjen Priča«

MILAN RAPAČ KUČA

Partizanski odred »Ognjen Priča« razvio se i formirao u ratnoj opštini Plitvička jezera. U početku se zvao Gerilski odred »Kik«. Baza mu je bila u selu Uvalica u području planine Kik, po kojoj je i dobio prvo ime. Početno jezgro odreda sačinjavali su borci iz plitvičkog kraja, povratnici iz Drvara. U ovom kraju do tada u stvari nije ni bilo uslova za pokretanje NOP dok se iz Bosne nije povratio narod protjeran sa svojih vjekovnih ognjišta. Ujutro 30. juna IV41. po Pavelićevom naređenju iseljeno je iz plitvičke opštine čitavo srpsko stanovništvo »očišćeno je pravoslavno đubre iz bisera Hrvatske«. Toga jutra pred svakom kućom osvanula su zaprežna kola. Domaćinstvu je ostavljeno sat vremena da se spremi. Dozvoljeno nam je da ponese samo najneophodnije lične stvari. Pokrenuto je sve, mlado i staro, zdravo i bolesno, ukupno preko 1500 lica. Protjerani narod nije znao kuda se ide i šta će biti sa njim. Obuzeo ih je očaj - ostavljali su kuće, pokućstvo, stoku, zemlju i drugu imovinu. Bilo je porodica koje su krenule sa po osmoro nejake djece i iznemoglim starim roditeljima. Narod je jednostavno na silu strpan u kola, mobilisana u koreničkoj i buničkoj opštini, i odveden. Ako je neko ponio više hrane ili drugih stvari, bilo mu je to oduzeto. Neke obitelji još u toku istog dana nisu imale šta da jedu. Sve se desilo iznenada i na brzinu da se ljudi nijesu mogli snaći, a ustaško obezbjeđenje bilo je jako. Izgnanici su preko Bihaća i Petrovca 3. jula stgli u Drvar i raspoređeni najvećim dijelom po selima opštine Drvar, a ostali po selima opštine Grahovo i Crni Lug. Zabranjeno im je bilo svako udaljavanje iz ovih mjesta bez dozvole ustaških vlasti. U pogledu ishrane situacija je bila veoma teška, jer drvarski kraj je poznat kao pasivan, pa se nije mogla obezbjeđiti ishrana ni za domaće stanovništvo.

U plitvičkoj opštini je sva imovina protjeranog naroda podjeljena ustaškim obiteljima i njihovim simpatizerima. Na taj način ustaše su kompromitovale i vezale za sebe jedan dio i onih ljudi koji se inače ne bi složili sa njihovom zločinačkom politikom. Svi srpski spomenici - crkva u Plitvičkom Ljeskovcu i groblja u selima - porušeni su. Temelji porušene crkve, kuće i groblja su poravnati i po njima je posejana trava. Na taj način ustaše su mislile da očiste opštinu Plitvička jezera od srpskog življa i unište svaki trag o njihovom životu u tom kraju. Djeleći imovinu protjeranog naroda ustaše su uspjele da veći dio hrvatskoga življa podvrgnu svom uticaju i vežu za sebe. Protjerani narod plitvičke

opštine, masovno učestvuje u drvarskom ustanku i u kasnijim borbama u tim krajevima. Masovniji povratak u rodni kraj uslijedio je tek polovinom avgusta i u septembru 1941. godine. Polovinom avgusta u selu Uvalica okupilo se oko 50 - 60 povratnika naoružanih jednim puškomitraljezom i sa 11 karabina Ovo oružje je zaplijenjeno u borbama oko Drvara. Od tih ljudi formiran je gerilski logor Uvalica. Prvi komandir logora bio je Božo S. Mirić. To još nije bila organizovana vojnička jedinica, te je u početku bilo pojava nediscipline i samovolje. Koncem avgusta logoru se priključilo desetak ljudi iz koreničke opštine sa dvije vojničke puške, tako da je sada bilo 13 pušaka i jedan puškomitraljez. Ostali ljudi su bili naoružani lovačkim puškama i raznim primitivnim oružjem i oruđem. Jezgro logora su sačinjavali omladinci, ostali su bili sredovječni ljudi.

Za izvršenje pojedinih borbenih zadataka formirane su posebne grupe ili odjeljenja. Služba obezbjeđenja vršila se na smenu. Tako se i oružje dodjeljivalo onima koji su izvršavali pojedine zadatke ili vršili službu obezbjeđenja. Oružje je bilo kolektivna svojina, bez obzira na to ko je donio i na koji način je došao do njega. Odmah po formiranju gerilskog logora uspostavljena je veza sa Štabom gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu, na čijem čelu je bio komandant Bogoljub Rapajić. Taj štab se nalazio u selu Krbavica i djelovao je pod neposrednim uticajem člana CK KPJ Marka Oreškovića Krntije. U logor Uvalica došao je Srđan Brujić, jedan od organizatora ustanka u tom kraju, sa zadatakom da od logora formira odred. On je do tada bio u susjednom logoru »Crni vrh« kod Babina Potoka. To je bilo veoma značajno za dalji razvoj NOB-a u tom kraju. Ishrana ljudstva se vršila u logoru, a hrana je prikupljana preko komandira sela koreničke i vrhovinske opštine na dobrovoljnoj osnovi. Borbena aktivnost je bila dosta živa. Među značajnija dejstva u to vrijeme spadaju: - prepad jednog odjeljenja na lugarsku kuću u selu Rudanovac, kod Korenice radi hvatanja lugara Matića, opasnog ustaškog zločinca; - zasjeda na Koreničkom vratniku; - napad na ustaške pljačkaše u selu Zaklopača u opštini Ličko Petrovo Selo, kojom prilikom su ubijena dvojica ustaša pljačkaša i oteta je opljačkana stoka; - izviđanje ustaško-žandarmerijskih uporišta u Plitvičkom Ljeskovcu, Plitvicama i Prijeboju. U Plitvicama je bila žandarmerijska stanica, a u Prijeboju i Plitvičkom Ljeskovcu bile su patrole te stanice. Posade tih uporišta su bile sastavljene od žandarma, ustaša, domobrana i naoružanih civila. Sva ta tri uporišta su bila na teritoriji plitvičke opštine. Najslabije među njima bilo je u Plitvičkom Ljeskovcu, a najjače u Prijeboju, iz koga su bile i glavne ustaške vođe u tom kraju - Marko Kolaković, Milan Milobara, Lukas Mažar, Ratko Ivasović i drugi. Šestog septembra 1941. izvršen je napad na ustaško-žandarmerijsko uporište u Plitvičkom Ljeskovcu. To je do tada bila najveća i najznačajnija akcija u tom kraju. Uporište je branilo 30 ustaša, žandarma, domobrana, lugara i civila naoružanih puškama. Odbranu su organizovali u zgradama šumarije, lugarske kuće i pilane, koje su izgrađene od tvrdog materijala.

Za napad je od logora Uvalica obrazovan gerilski odred »Kik«. U odredu je bilo oko 70 boraca naoružanih sa 13 karabina i jednim puškomitraljezom, dok su ostali imali primitivno oružje i alat za rušenje.

Komandir odreda je bio Božo S. Mirić koji se istakao u drvarskom ustanku. Odred je podjeljen u dva voda po 20 boraca i jedno odeljenje od 5 boraca za napad na uporište. Za obezbjeđenje su organizovane tri grupe od po 8 - 10 boraca.

Po planu napad na uporište je trebalo da izvrše prvi i drugi vod i jedno odjeljenje. Ovo odjeljenje je imalo zadatak da se prethodno probije do vile Miše Kosanovića i da još u toku borbe otkopa oružje koje je tamo bilo zakopano, a potom da se pridruži napadu na uporište. S tim odjeljenjem je išao i komandir odreda.

Grupe za obezbjeđenje su imale zadatak da za vrijeme napada obezbjede odred od intervencije ustaško-žandarmerijske posade iz pravca Plitvičkih jezera i Prijeboja i od italijanske intervencije iz pravca Vrhovina. Ovo je trebalo izvršiti uz prekopavanje i zapriječavanje ceste na sva tri pravca.

Napad je izvršen tačno po planu. Znak za početak napada dao je komandir odreda jednim pucnjem. Borba je počela oko podne, za vrijeme ručka žandarma i domobrana, jednovremenim napadom iz svih pravaca. Žandarmerijsko-domobranska posada se uporno branila iz utvrđenih zgrada, jer se bojala zaslužene kazne. U toku dana zauzet je veći dio mjesta, ali odred nije uspio potpuno likvidirati uporište. Uzroci tome su bili: slabo naoružanje, oskudica u municiji, nedovoljno iskustvo, odsustvo komandira odreda na glavnom pravcu napada, napad danju umjesto noću, kao i nedovoljna organizacijska čvrstina improvizovanih jedinica. U borbi je teško ranjen komandir odreda Božo Mirić (od čega je i umro), a poginuli su Miloš N. Rapaić i Sava Grbić. Dva borca su ranjena. To su tada za odred bili teški gubici, pogotovo što je to bila prva takva borba u tom kraju. Ovi gubici su donekle negativno uticali na jedan dio boraca, a naročito na starije ljude koji su imali svoje obitelji. Zbog toga je komanda odreda naredila da se odred povuče u logor Uvalica.

U toku borbe zarobljen je jedan ustaša. Ostali neprijateljski gubici nisu poznati. U toku noći, uz podršku ustaša iz Prijeboja, ustaško-žandarmerijska posada je napustila Plitvički Ljeskovac. Iako ovim napadom ustaško-žandarmerijska posada nije potpuno uništena, likvidacija uporišta i oslobođenje Plitvičkog Ljeskovca imala je veliki značaj za dalji razvoj NOB-a u tom kraju.

Poslije ovog događaja došlo je do spajanja logora »Crni vrh« sa odredom »Kik«. U ovom logoru bilo je tada 11 boraca sa osam karabina i tri lovačke puške. Do spajanja je došlo na prijedlog logora iz Babinog Potoka upućenog 16. septembra Stabu gerilskih odreda za kotar Korenicu i okolinu. Sjedinjavanje je izvršeno već 23. septembra 1941. god. Time je odred »Kik« ojačan, ne samo po broju boraca i pušaka već i po broju komunista, jer su u logoru »Crni vrh«, pored ostalih boraca bili i komunisti Marko Perić Španac, Stevo Biga, Proko Čudić, Stjepan Brekalo, Filip Brekalo, Ivek Vlahović, Mehmed Biban. U odredu »Kik« već su bili komunisti Petar Končar, Jovo Bogdanović, Milan Rapaić, Srđan Čuić. Većina ostalih boraca su bili bliski simpatizeri Partije ili skojevci. Borcima su objašnjavani ciljevi NOB-a, a težište je bilo na razvijanju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda. Ovo je bilo jedno

od najvažnijih pitanja, jer je poslije ustaških zlodjela jedan dio boraca bio raspoložen za osvetu. U tome su komunisti potpuno uspjeli i to je tada bio njihov najveći uspjeh.

Slijedeća akcija je bila napad na Plitvička jezera. Na zahtjev Štaba gerilskih odreda za kotar Korenicu i okolinu. Gerilskom odredom »Kik« dolazi 15. septembra pojačanje od jednog odeljenja s jednim puškomitraljezom i 9 karabina iz Donjeg Lapca pod komandom Brata **Sašića** a 24. septembra oko 70 boraca iz koreničke i udbinske opštine pod komandom Mićuna **Sakića**. Od tih snaga u selu Uvalica je formiran kombinovani odred od ukupno 140 boraca naoružanih sa dva puškomitraljeza i 63 karabina. Ostali borci su bili naoružani raznim lovačkim puškama i drugim primitivnim oružjem i alatima. Za komandira kombinovanog odreda je 24. septembra izabran tadašnji komandir odreda »Kik« Bogdan Krga, kao najbolji poznavalac toga terena. Ustaško uporište u Plitvicama branila je žandarmerijska stanica s posadom od 40 oružnika i domobrana i 20 ustaša i naoružanih civila. Uži dio odbrane organizovan je u žandarmerijskoj kasarni, pošti i jednoj dominantnoj zgradi. Zgrade su bile izgrađene od kamena i betona. Žandarmerijska stanica je bila naoružana sa dva puškomitraljeza, karabinima, dovoljnom količinom municije i ručnih bombi. Planom je bilo predviđeno da se napad izvrši 25. septembra u 12. 30 časova iz dva pravca - cestama koje dolaze u Plitvice iz pravca Jezerca i Plitvičkog Ljeskovca i iz šume iz pravca Medveđak. Obezbeđenje je trebalo izvršiti prema Prijeboju, Rakovici i Vrhovinama.

U saglasnosti sa planom napada kombinovani odred je podjeljen na dva voda za napad na samo uporište i tri grupe za obezbeđenje snaga koje vrše napad. Iz sela Uvalica izvršen je pokret 25. septembra u 7 časova. Pošto se malo zakasnilo, napad je izvršen u 13 časova, po predviđenom planu. Napad je počeo jednovremeno iz oba pravca. U toku dana ustanici su zauzeli veći dio mjesta: kuće Perišića, hotel »Kozjak«, Đački dom, opštinsku zgradu, hotel »Belvi« i druge objekte. U toku borbe u opštini su se predala tri domobrana. Uži dio uporišta - žandarmerijsku kasarnu, poštu i pomenutu dominantnu zgradu - odred nije mogao likvidirati zbog žilavog otpora ustaško-žandarmerijske posade u njima. Naoružanje ustanika bilo je preslabo za osvajanje tako tvrdih objekata. Osim toga, nije bilo dovoljno municije ni za ono oružje, što su ga imali.

I ovdje, kao i u napadu na Plitvički Ljeskovac, ispoljile su se slične slabosti: nedovoljna organizacijska čvrstina i nehomogenost na brzinu formiranog odreda, napad usrijed dana umjesto noću i si. Po zauzimanju prvih zgrada pojedinci su počeli pljačkati razne stvari, opijati se što se negativno odrazilo na disciplinu, red i bezbjednost odreda Odjeljenje Brate Sašića je samovoljno zapalilo slagalište građe od porušenog hotela »Plitvice«, čime su bili osvjetljavani naši položaji i pokreti, a to je otežavalo dalji napad. U 19 časova stiglo je naređenje Marka Oreškovića da se napad prekine i da se ljudstvo povuče iz Plitvica, što je učinjeno u 22 časa. Sutradan su se borci iz koreničke i udbinske opštine i lapačkog odjeljenja vratili u svoj kraj. U Uvalici je ostao odred »Kik«. Dva-deset šestog septembra jedno odjeljenje boraca iz tog odreda, sa Duša-

nom Rapaićem Dudom na čelu, samoinicijativno je vršilo izviđanje Plitvica, iz kojih nije niko pružao otpor. U jednoj zgradi borci su našli šestoricu domobrana, koji su se predali. Ostala ustaško-žandarmerijska posada je u toku noći pobjegla u Rakovicu. Tako su oslobođena Plitvička jezera.

Rezultat ove akcije je bio: zarobljeno 9 domobrana i 6 naoružanih civila. Svi zarobljenici su pušteni kućama. Ostali gubici neprijatelja nisu poznati. Zaplijenjeno je: 15 karabina, jedan pištolj, jedna lovačka puška, izvjesna količina municije, odeće, hrane i drugog materijala. To je omogućilo naoružavanje novih boraca. Naši gubici: 5 poginulih i 4 ranjena borca.

Oslobađanje Plitvičkih jezera imalo je veliki odjek i značaj ne samo za tu opštinu već i za čitavu sjevernu Liku i južni Kordun. Time je stvorena direktna veza između ličkih i kordunaških ustaničkih odreda. Privremeno je zauzeta jedna od važnijih saobraćajnih raskrsnica. Za protjerani narod Plitvičkih jezera i Ličkog Petrovog Sela to je imalo poseban značaj jer je mogao da se vrati svojim kućama, što je mnogo značilo pre dolaska zime.

Ovi uspjesi ustanika zadali su snažan udarac ustaškim vlastima, čiji je autoritet već ionako bio jako poljuljan. Ugled boraca u narodu je bio velik. Narod je u njima gledao svoje jedine spasioce. Podrška naroda borcima je bila bezgranična, a raspoloženje za borbu veliko. Samo je nedovoljna količina oružja ograničavala prijem novih boraca - dobrovoljaca u odred.

Politički značaj te akcije je bio veliki za cijeli kraj. Stvorena je nova baza za ustanike i povoljne mogućnosti da se narod koji se povratio svojim kućama organizuje, da se formiraju organi narodne vlasti i druge političke organizacije. Uspostavljena je veza sa hrvatskim selima i narodom i razbijena ustaška propaganda o osveti Srba kada se povrate iz izgnanstva. Time je u tom kraju posijano sjeme bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata, što je imalo odjeka na širu okolinu.

Početkom oktobra 1941. gerilski odred »Kik« postaje partizanski odred »Ognjen Priča«. Odred je tada imao 32 odabrana borca. Oni koji nisu imali oružje upućeni su kućama da rade na terenu, s tim što im je rečeno da će biti pozvani u odred kada se obezbjedi oružje. Od naoružanja imali smo jedan puškomitraljez, 30 karabina, i jednu talijansku vojničku pušku. Organizator odreda je bio Srđan Brujić. Komandiri su se često mijenjali, ali je najduže bio Geco Končar a politički komesar je bio Jovo Bogdanović. Odred je u početku baziran u selu Uvalica i na planini Kik. U Uvalici borci odreda su položili prvu partizansku zakletvu, koju im je čitao Srđan Brujić. Napravljena je i prva zastava odreda, koja je bila s jedne strane srpska, a sa druge hrvatska trobojka. Zastavu su sašile omladinke iz Končareva Kraja.

Odred je bio sastavljen uglavnom od omladinaca. Politički rad je bio intenzivan, a politička svijest boraca na visini. Borci su bili svjesni da se moraju boriti protiv svih neprijatelja, bilo gdje, tako da je odred dobio karakter »letjeće« jedinice. To je sada bila već dobro organizovana jedinica sa čvrstom disciplinom i značajnim borbenim iskustvom. U toku oktobra odred je djelovao na teritoriji plitvičke, koreničke i

vrhovinske opštine. Pored navedenih, najznačajnije akcije u tom periodu su bile:

- 1. oktobra noću izvršen je prepad na ustaško uporište u Prijeboju - u kome je bilo oko 80 ustaša, žandarima, domobranama i naoružanih seljaka - s ciljem uznemiravanja i nasilnog izviđanja uporišta;

- 11. oktobra odred je izvršio napad na željezničku prugu Ogulin - Vrhovine, između stanica Vrhovine i Javornik. Na miniranu prugu je naišao putnički voz, i tom prilikom je pričinjena manja šteta i prekinut je saobraćaj za kraće vrijeme. Ta akcija je imala veliki efekat jer je kod Talijana i ustaša stvorila osjećaj nesigurnosti i prisiljavala ih je da veće snage odvajaju za obezbjeđenje pruge;

- na osnovu naredbe br. 27. Štaba gerilskih odreda za kotar Korenicu i okolinu, od 16. septembra, odred je vršio kontrolu kretanja na cesti koja od Plitvičkih jezera i Korenice vodi prema Vrhovinama i Otočcu sa zadatkom spriječavanja prodaje namirnica okupatoru i suzbijanja špijunaže.

- po naređenju Srđana Brujića, jedno odjeljenje odreda »Ognjen Priča« na čelu sa Nikolom Drakulićem i grupom boraca iz Brinja napalo je 30. oktobra 1941. iz zasjede na Pogledalu, kod Koreničkog Vrela kolonu talijanskih kamiona s vojskom. Tom prilikom su poginula dva i ranjena dva talijanska vojnika. Za odmazdu, talijanski fašisti su istog dana pohapsili oko 50 ljudi iz sela Vrelo i zapalili cijelo selo. To je bila prva veća akcija protiv talijanskih okupatora u Lici. Poslije ove akcije Talijani se otvoreno angažuju u borbi protiv ustanika. Partizani su imali jednog poginulog i jednog ranjenog borca.

Sredinom oktobra 1941. od boraca partizanskog odreda »Ognjen Priča« i partizanskih odreda iz sela Krbavica, Trnavac, Turjanski i Crna Vlast formirana je partizanska četa »Ognjen Priča«, koja je krajem 1941. ušla u sastav novoformiranog bataljona »Ognjen Priča« kao njegova 1. četa. Četa je imala oko 70 boraca. Pod komandom Miloša Uzelca i političkog komesara Srđana Brujića u oktobru 1941. krenula je u akciju u perušićki kotar. Time je prestala samostalna uloga partizanskog odreda »Ognjen Priča«, koji najprije prerasta u četu, a zatim u bataljon sa istim imenom.

Prva žrtva

BOŽO SASIC

Stevo Opačić je rođen u selu Dnopolje 1915. godine. Osnovnu školu je završio u Donjem Lapcu sa vrlo dobrim uspjehom. Za dalje školovanje nije bilo mogućnosti, pa je morao da se pomiri sa tegobnim seoskim životom. Kao najstarije dijete u obitelji, morao je u najranijoj mladosti da obavlja teške fizičke poslove - da ore, kopa, kosi, sječe drva i slično. Od toga ga roditelji nisu mogli poštediti, jer je to bio u ondašnjem selu jedini način da se preživi. Tako je Stevo, još kao dječaćić na vlastitoj koži iskusio sve nevolje siromaštva i mukotrpnog seljačkog života. Maštao je o tome kako da se izvuče iz siromaštva, kako da završi bilo kakav zanat i da se odvoji od sela. Ali, sve je bilo uzalud. Roditelji nisu imali mogućnosti da mu to pruže.

Dolazi i vojni rok. Godine 1939. Stevo je odslužio vojsku, a onda xnu se, pošto je bio odličan vojnik i razvijen mladić, ukazala šansa da pođe u žandare. To je bilo bolje nego ostati u selu i ono malo imanja još podijeliti sa drugima. Tako je Stevo od 1939. do kapitulacije Jugoslavije proveo u žandarmeriji. Čim je Jugoslavija nestala kao država, Stevo se vratio u svoje rodno Dnopolje.

Dolazak ustaša na vlast u Donji Lapac nagovijestio je crne dane za dotad mirno i nedužno srpsko stanovništvo Dnopolja i drugih mjesta. Počelo je masovno hapšenje, mučenje i bacanje živih ljudi u jamu na Kuku, udaljenu nekoliko kilometara od Donjeg Lapca. Stevo i ostali ljudi su teško doživljavali te trenutke. Goloruki, neorganizovani i bez jasnih ciljeva ništa nisu mogli sami preduzeti, ali su zato bili spremni da na poziv KPJ krenu u borbu i da i živote daju za oslobođenje zemlje od okupatora i domaćih izdajnika. Poslije nekoliko mjeseci ustaškog divljanja i klanja nedužnih ljudi Partija se oglasila: »Svi u borbu za oslobođenje«.

U Dnopolju ovaj poziv Partije je naišao na svesrdan prijem. Došao je kao melem na ranu, jer je stvarno u pitanju bio goli opstanak.

Dana 28. jula 1941. godine Brato Sašić poziva ljude iz sela u prvu akciju. Na zbornom mjesto među prvima je stigao i Stevo Opačić. Pošto su prethodnog dana ustanici sela Oraovca sačekali i uništili na Kuku jednu ustašku limuzinu namjera je bila da se na tom mjestu sačekaju i napadnu ustaše za koje se pretpostavljalo da će krenuti sa Udbine prema Lapcu da bi se ustanicima osvetili za prethodnu »drskost«.

Stevo je zamolio Bratu Sašića da mu povjeri ulogu isturenog izviđača, što je Brato i prihvatio dodavši pri tome: »Iskusan si i dobar vojnik i ti ćeš to najbolje učiniti«. Tako je vod krenuo prema Kuku oko deset sati 28. jula 1941. godine. Iza Steve Opačića, na odstojanju oko 150 metara, kretali su se Đuro Sašić (Stojančev), Božo Sašić i Božo Kuga, a iza njih na oko 200 metara išla je glavnina voda sa Bratom Sašićem na čelu.

Vod se kretao cestom, jer je okolni teren bio neprohodan. Prije nego su ustanici stigli do mjesta gdje je prethodnog dana vođen okršaj, Stevo je iza jedne okuke naišao na kamion pun ustaša. Iznenaden, nije mogao ništa učiniti. Ustaše su zapucale i Stevo je poslije nekoliko hitaca pao mrtav. Ostaje nam da pamtimo da je tako Stevo Opačić postao prva partizanska žrtva na teritoriji Donjeg Lapca.

Odbili smo sramnu kapitulaciju

MILAN DUKIČ

Puške koje su spasavale živote

Kao rezervista proveo sam 1940. osam mjeseci na vojnoj vježbi u Kninskoj krajini. Tu sam dočekaio kapitulaciju bivše jugoslovenske vojske i okupaciju zemlje. Nastupajući iz Zadra, koji im je pripao poslije prvog svjetskog rata, Talijani su okupirali i zarobili našu jedinicu u Drnišu.

Među vojnicima i nekim nižim starješinama pojavilo se raspoloženje, da se pruži otpor okupatoru a za to smo imali lako i teško naoružanje; ali naše visoke starješine komandant divizije, brigadni general, komandant puka, Stjepan Grlić i drugi bili su raspoloženi za kapitulaciju i, umjesto da nas povedu u borbu, doveli su nas u Drniš i naredili da se oružje i oprema predaju Talijanima. Ali dio vojnika se nije mogao pomiriti sa sramnom predajom bez ijednog opaljenog metka. Nas pedesetak, pod komandom podnarednika Krstića iz Mokronoga kod Drvara, odbilo je da preda oružje i krenuli smo prema Drvaru. Već kod Drniša smo se sukobili sa nekim ustaškim grupama i oteli im četiri topa koja su oni ugrabili prilikom raspada naše divizije. Od Drniša smo krenuli u pravcu Knina vodeći usput sporadične borbe sa mjesnim ustašama koji su se naoružavali otimajući oružje demoralisanim vojnicima. Na putu za Grahovo, u Strmici, razoružali smo žandarmerijsku stanicu i zarobili četvoricu žandara koji su već imali njemačke isprave. Treći dan nakon rasula stigli smo u Grahovo naoružani puškama i artiljerijom sa konjskom zapregom. Tek petog dana ušli smo u Drvar, ali su iz pravca Bosanskog Petrovca naišle jake njemačke snage i tako se naša samonikla jedinica raspala, a njeni pripadnici razišli svako na svoju stranu. Nas nekoliko iz lapačkog kraja uputili smo se preko Srba svojim kućama.

Stigao sam u moje selo Gajine sa puškom, 100 metaka i 12 bombi. Moj brat Ilija, i još nekoliko vojnika iz jedinice koja je kapitulirala u Drnišu, donijeli su kući puške i municiju. Otužje smo zakopali u gaju i skrivali ga do početka ustanka.

Kada je Pavelić proglasio NDH, objavio je naredbu, pod pretnjom smrtno kazne, da se preda oružje i vojna oprema. Mi smo čvrsto riješili da se od oružja ne rastajemo. Računali smo da će nam biti potrebno za krvavi obračun sa ustaškim zločincima.

Ustanak je počeo 27. jula u Srbu, rasplamsao se i zahvatio sva sela i zaseoke lapačkog kraja. Nas sedmorica: Petar Rašeta, Milan Đukić, Rade Latković, Nikola Latković, Nikola Rašeta Niko (Sakin), Dušan Rašeta (Ilićev) i Lazo Vojvodić, formirali smo Gajski vod pod komandom Petra Rašete. Iskopali smo puške, municiju i bombe, uzeli vile rogulje i drugo »naoružanje«, i krenuli u borbu.

Prvo smo stigli u Donji Lapac u kome su ustaše bile uspostavile svoju vlast. Toga dana smo zarobili žandara finansa i još neke civile koji su pripadali ustaškoj vlasti, dok su ustaše uspjele pobeći. Zaveli smo red, a iz ustaškog zatvora oslobodili trojicu zatvorenika osuđenih na smrt. Jedan od zatvorenika bio je Božo Ljiljak, dok se imena ostalih ne sjećam.

Ustanak podignut u Srbu brzo se širio i uskoro zahvatio i druge krajeve. Puške donijete iz jugoslovenske vojske su odigrale odlučujuću ulogu naročito u toku 1941. godine, jer je veći broj boraca nastupao bez vatrenog oružja, tako reći goloruk.

Formiranjem Lapačkog bataljona. Gajski vod je ušao u sastav 2. čete bataljona koji je poslije pogibije Stojana Matića 26. februara 1942. dobio njegovo ime. Redale su se sve žešće borbe sa neprijateljem: na Boričevcu, Drenovaći, Pištoljskoj draži, Kulen-Vakufu, Covki. Podlapaći, Ripačkom klancu, Brušanima itd. U svim tim borbama i ja sam učestvovao sve do napada na Udbinu 21/22. avgusta 1942. godine. Tada sam se rastao sa svojom puškom. Prilikom napada na Gradinu bio sam teško ranjen, ali pušku nijesam ispustio. Skupio sam snagu da dođem do drugova u zaklonu i predao je Joviši Vlatkoviću: »Evo, Joviša, moja puška da ne bi pripala neprijatelju«, rekao sam.

Od Gradine su me prenijeli u partizansku ambulantu, a potom u bolnicu. Nakon nekoliko mjeseci sam se oporavio, ali sam ostao invalid pa nijesam bio sposoban za operativne jedinice. Moja ustanička puška je ostala u dobrim rukama i nastavila je borbu. Prema kazivanju drugova mijenjala je vlasnika, ali nikada nije dospjela u ruke neprijatelju.

Istinita priča

DRAGAN RAKIĆ

Kad god se sjetim tog događaja, nasmijem se, ali i raspoložim. Pred oči mi izlazi Pekov lik - golobrado ličko seljače, vitko i pravo, rasta odrasla čovjeka, ali dječaćkoga lica i očiju. Po prirodi je bio veoma stidljiv. To će ga umalo koštati života. Nasmijao bih se jer su pojedinci događaja pomalo smješne, ali ni sam ne znam zbog čega mi je dušu obuzimala tuga. Da li zbog toga što je Peko godinu dana poslije toga događaja poginuo? Ili možda zbog toga što bi me podsjetio na one dane iz 1941, kada smo se svrstali u jedinice i počeli da ratujemo, kad smo imali svakovake nezgode, kad smo rane lječili bez ljekara i bez zavoja. Mora biti da sam bio dirnut zbog svega toga zajedno.

Bilo je to 1941. godine. Peku se desila naoko mala nazgoda. Mala - tako bi rekli mnogi i pozvali nekog druga da im pomogne; ali za Peka je bila velika. Tada je vjerovao da se čovjeku nešto gore ne može desiti. U jednoj borbi oko Plitvičkih jezera ustaše su ga ranile u debelo meso ispod krsta.

Osjetio je oštar bol, kao da ga je neko bićem ošinuo. Zrno je kao brijajem zasjeklo rez dug petnaestak santimetara. Mišić se rascvjetao i razvrnuo. Kad je shvatio šta se desilo, prošla ga je jeza i od stida. Iako je rana bila velika, nije pozvao pomoć, već je savlađivao bol u sebi. U očajanju je mislio:

- Kako me baš tu dohvati!?

Izdržao je do kraja borbe, pipao se preko čakšira koje su bile natopljene krvlju. Napipao bi u debelom mesu udubljenje, vlažno i lepljivo i zbunjeno ponavljao:

- Kako me baš tu dohvati...

Bolelo ga je, upravo peklo kao žar. Šta da radi? Poslije borbe svi su se odmarali, a on je bio na mukama. Povlačio je kaput da se na čakširama ne bi vidjele krvave mrlje. Stiskao je zube i čvrsto odlučio da nikom ne kazuje, jer ne bi on ni za živu glavu pred nekim skinuo čakšire.

- Nije duboko usjeklo, to će da zaraste samo - uvjeravao je sam sebe.

Na njegovu nesreću, tih dana smo se tukli sa neprijateljem bez predaha. Zbog toga mu se rana stalno pozljeđivala. Trpjeo je Peko čitavih petnaest dana. Bolovi su postali nepodnošljivi, a i pobjao se jer je rana išla nagore.

- Ko zna našta će ovo da izađe - govorio je sebi noću dok su drugovi spavali, a on nije mogao oka da sklopi.

I jednog dana, iješio je da se povjeri svome najboljem drugu Branku Dopuđi. Ispričao mu je sve: otkad vuče tu nesrećnu ranu, kako noću ne spava, kako ga je stid da nekom kaže, i eto, sad više ne može da izdrži.

- Sta da radim, Branko?

Branko je gledao svog mladog druga i shvatao ga je potpuno. Onda mu reče:

- Daj da vidim kako to izgleda.

Peko pristade, skide se i pokaza ranu.

- Uh, uh, gadno izgleda. Ovo može skupo da te stane. Zagađena je, okolo crvena. Da si bar odmah rekao pa da smo ranu vezali. Ovako ti neće zarasti. Treba to sašiti.

- Pa šta sad, Branko, da radim, kuda da idem da mi sašiju?

- Ja ću da ti sašijem.

- Vraga ćeš ti! Nemoj da se šališ, nije mi sad do izigravanja.

- Ne beri brige, druže. Sad će biti gotovo. Samo ćeš malo da pretrpiš.

Znao je Peko da neće biti baš tako, ali nije imao drugi izbor. - le-kara nigdje blizu, a Branko kaže da rana gadno izgleda. Pristao je.

- Kad hoćeš da budeš »doktor«, a ti me leči. Ali pazi šta činiš.

Branko otrča u jednu seljačku kuću do drugarice Jeje i zatraži joj iglu i konac.

- Ajde, Jejo, pozajmi mi jednu veću iglu i jačeg konca.

- Imam krpilicu i dretve, ako će ti to biti dobro.

- To, baš to mi i treba, hvala ti, Jejo!

Branko se vrati u žbunje gdje ga je čekao »pacijent«. Reče mu da je nabavio »pribor«, da se skine i legne potrbuške. Potom mu sjede na leđa i reče da stisne zube. Znao je koliko će boljeti njegovog druga i srce mu se steglo, ali je morao bar on sada da bude pribran. Probode iglom. Telo, na kome je sjedeo, streslo se, ali Peko nije ništa rekao. Probode još jedared i povuče konac.

- Uh, šta radiš?! - jeknu Peko.

- Budi strpljiv, brzo će biti gotovo. Opet probode.

- Brate, lakše. Kad ubodeš suze mi polete same; ali kada te dretve povučesh, moram da vičem.

- Partizan si, i kao što te je bilo stid da pokažeš ranu, tako i sad neka te bude stid da vičeš.

Ove riječi su djelovale na nesrećnog mladića. Stegao je pesnice, stisnuo zube, zario glavu u travu i odlučio da ne pisne. Znojio se, trpjeo je i ćutao.

Branko, mlad kao i Peko, bio je nespretnan, a i uzbudan. Zbog toga je njegova »hirurška intervencija« dugo trajala. Najzad je nekako uspio da skupi mišić i da zaveže posljednji čvor. I njega je oblio znoj.

- Eto, gotovo je. Sad miruj, nemoj da se okrećeš, odmori se malo, a ja odoh da donesem šaku pepela. Lug dobro čini - to će spriječiti za-

razu. Kad mu je ranu pokvasio mokraćom i utrljao lug, Peko se stresao od bola. Ali je bio malo predahnuo, te spreman za šalu reče:

- »Doktore«, taj tvoj prašak je ljut kao esencija.

A ovaj mu odgovori:

- Tu ćeš mirno ležati najmanje osam dana i rana će da zaraste. Ja ću te obilaziti i donositi hranu. Samo miruj da konci ne popucaju.

- Konci da popucaju? Tu dretvu konj ne bi prekinuo...

- Slušaj mene, lezi, odmaraj se. Ako ja budem otišao odavde, seljaci će ti donositi hranu.

Branko je morao u borbu u drugi kraj Like. Njegovog druga nje-govali su seljaci. Nije mu izvadio konce, ali nije ni bilo potrebno - rana je zarasla, konci istrulili i otpali.

Godinu dana poslije ove dirljive epizode, 1942, poginuo je Peko kao kurir Štaba bataljona »Ognjen Priča«.

Pobjeda u Pištalskoj draži

MIRKO MEDIC - CUKIČ

Od 27. jula, kad je izbio ustanak u Srbu, pa sve do 19. augusta 1941. godine ustaničke snage nalazile su se u ofanzivi. Neprijatelj je 29. jula krenuo sa dva kamiona i jednim autobusom iz pravca Lapca prema Srbu i dočekan od ustaničkih snaga na Brežinama između Dobrosela i Doljana gdje je potpuno razbijen pretrpivši gubitke od 17 mrtvih. Ustanici su tu zarobili dva kamiona, dva puškomitraljeza, 25 pušaka i 11 sanduka municije. Poslije ovog poraza kod neprijatelja je zavladao panika i on je istog dana pobjegao iz Donjeg Lapca, i to je bilo prvo oslobođeno sresko mjesto u Hrvatskoj. Već 2. augusta neprijatelj je pobjegao iz Boričevca u Kulen-Vakuf koji se našao u okruženju ustaničkih snaga. Ustanici su djelom snaga Kulen-Vakuf držali u blokadi, a druge snage rasporedili na Drenovaču prema Bihaću, na Srbskom klancu, a rukovodstvo ustanka intenzivno se povezivalo sa ustaničkim snagama i rukovodstvima ustanka u susjednim mjestima i selima sa ciljem organizovanog povezivanja i usklađivanja borbenih akcija.

Iznenadene masovnim ustankom na relativno širokom prostoru Bosanske krajine i Like, ustaške vlasti nijesu raspolagale snagama da bi ustanak ugušile u početku, pa je na prostoru donjelapačkog sreza nastupilo izvjesno zatišje koje je trajalo sve do sredine augusta. Za to vrijeme u raznim krajevima uže Hrvatske užurbano je vršena mobilizacija i na brzinu formiranje domobranskih jedinica, od kojih je jedan dio željezničkim transportom dopremljen do Gračaca, odakle su marševskim kolonama preko Bruvna, Mazina i Zuleševice upućene u pravcu Donjeg Lapca i Kulen-Vakufa sa osnovnim zadatkom deblokiranja snaga u Kulen-Vakufu, a zatim objedinjenim snagama nastavljanje čišćenja teritorije od ustaničkih snaga i uspostavljanje ustaške vlasti. Za ovaj zadatak je određena pukovnija kojom je komandovao pukovnik Maksimilijan Burganin, dok je čitava operacija povjerena komandantu III ličkog zdruga, generalu Lukiću.

Nastupajući pravcem Gračac - Bruvno - Mazin - Dobroselo, neprijateljske snage nijesu nailazile na otpor do Boričevca, gdje su se oglašavale prve ustaničke puške. Kod Boričevca je neprijateljska glavovina zastala dok je prethodnica jačine jedne pješadijske, jedne mitraljeske čete i jednog konjičkog eskadrona nastavila kretanje u marševskoj koloni bez obezbjeđenja prema Kulen-Vakufu. Ova neopreznost neprijate-

lja je vjerovatno proistekla stoga što na gotovo 60-kilometarskom maršu nije nailazio na otpor. Međutim, duž ceste Boričevac - Kulen-Vakuf, u Pištalskoj draži, sa obiju strana ceste nalazili su se raspoređeni ustanici, i to sa istočne strane Dobroseljani i Doljančani, a sa zapada Lapčani. Udaljenost boraca od ceste zavisila je od konfiguracije terena, tako da su mjestimično rastojanja između neprijateljske kolone i zasjede iznosila 20 - 30 metara. Vladala je stravična napetost i čekalo se samo kada će planuti prva puška pa da se na kolonu sruči uraganska puščana i mitraljeska vatra. Ali najednom se desilo što niko nije očekivao. Kad je neprijateljska kolona zastala, iz zasjede je ustao i krenuo ka njoj puškomitraljezac Rade Obradović, ostavivši puškomitraljez pomoćniku sa zadatkom da okine po neprijatelju tamo gdje ih bude najviše na okupu zapostavljajući i to što će se i on nalaziti među njima. Ovaj Radin postupak teško je shvatiti i objasniti. To je na prvom mjestu bio gest neviđene hrabrosti; vjerovao je da će ovim svojim postupkom unijeti zabunu u redove neprijatelja, a uz to u neprijateljskoj koloni prepoznao je svog druga i prijatelja iz jugoslovenske vojske sa kojim se rastao u vrijeme kapitulacije u Mariboru. Dok su radoznali oficiri obasipali Radu raznim pitanjima, koliko ima ustanika, gdje se nalaze, pripremajući se da ga vode svome zapovjedniku, koji će ustaničkim zapovjednicima postaviti uslove predaje - oko Rade su se sve više okupljali oficiri, podoficiri i domobrani. Kada je grupa postala dovoljno brojna, Radin pomoćnik je iz puškomitraljeza otvorio vatru dugim rafalima, što je bio signal za vatru iz svih raspoloživih oružja sa jedne i druge strane ceste. Nastala je neshvatljiva zbrka i pometnja oni koji nijesu pali od prvih rafala razbježali su se na sve strane tako da su ih gladne i iznemogle ustanici hvatali poslije nekoliko dana. Evo jedne izjave preživjelog domobranskog časnika natporučnika Sabati Dragutina: »Prije akcije moja satnija bila je jaka četiri časnika, 11 dočasnika i 120 domobrana. Od naoružanja ostalo je kod pobunjenika od 1. i 2. voda po tri puškomitraljeza, od 3. voda dva puškomitraljeza. Od pušaka je većina ostala u rukama pobunjenika... «

Poslije ove munjevitte akcije koja nije trajala ni punih 15 minuta, neprijatelj je pokušao intervenisati artiljerijom, ali je nekoliko ispaljenih granata palo oko položaja opkoljenog neprijatelja u Kulen-Vakufu i uniјelo paniku među branioce koji su smatrali da je to ustanička artiljerija.

Nakon uništenja prednjeg odreda, komandant puka je bezglavo pobjegao sa glavnom ne zaustavljajući se sve do Gračaca.

Neprijatelj je u ovoj borbi imao 126 mrtvih, 90 nestalih i 26 ranjenih. Zaplijenjeno je 195 pušaka, 11 puškomitraljeza, 7 mitraljeza i 40 hiljada metaka. Ubijeno je 27 konja.

Pobjeda u Pištalskoj draži imala je višestruki vojno-politički značaj za daljnji razvoj ustanka u Lici. Zaplijenjenim oružjem naoružano je preko 200 novih boraca, vraćena je vjera zastrašenom narodu u njegovu snagu i stvoreni su uslovi za formiranje regularnih ustaničkih jedinica. Dvadesetak dana kasnije napadnut je i oslobođen Kulen-Vakuf i nas-

tavljeni uspjesi ustaničkih jedinica na širem prostoru. Na drugoj strani, uzdrmani su temelji čitavom ustrojstvu hrvatskog domobranstva od kojeg je Pavelić htjeo stvoriti snažne regularne snage koje bi postale branioci ustaške države. Ova, kao i mnoge druge jedinice, doživljava poraze na prvim koracima. Panika stvorena tih prvih dana zahvatala je domobranske jedinice i prenosila se sa jednih na druge tokom čitavog rata. Na primjer, jedan domobran, vrativši se poslije poraza u Pištoljskoj draži kući u okolinu Varaždina, rekao je ženi da je on od toga dana za sve postao mrtav i krio se u kući sve do završetka rata.

I korektan postupak prema zarobljenim domobranima imao je pozitivan odraz. Oni su se u praksi uvjerali u ustaške zločine nad srpskim stanovništvom, za koje su oni poslani da odgovaraju ni krivi ni dužni. Velikodušan postupak prema njima nijesu zaboravljali ni onda kada su i po nekoliko puta upućivani da se bore protiv partizanskih jedinica.

Misija bratstva

JOVO BOGDANOVIC

Septembar i oktobar 1941. godine bili su u neku ruku presudni za dalji razvoj ustanka u Lici. Ustanici su do tada tako reći u jednom naletu razbili ustaške »posu-qjbe« i satjerali ih pod okrilje okupatora u njegove utvrđene garnizone. Nedovoljno organizovanu i šaroliku ustaničku masu vrijebale su u to vrijeme mnoge opasnosti. Talijanska parola: »Serbo bono - kroato macare« koja je lansirana po srpskim selima pozivala je osvjetnički raspoložene srpske mase da se prihvate noža i krenu u osvjetu nad nedužnim hrvatskim narodom za ono što su učinili ustaški zločinci uz pomoć tih istih Talijana. Da bi obmanuli srpski narod i skinuli sa sebe odgovornost za ustaške zločine, koje su ovi učinili uz njihovu pomoć, Talijani u to vrijeme vode »istragu« i popisuju koliko je Srba odvedeno i poubijano.

Na drugoj strani, pošto je otklonjena neposredna opasnost od ustaškog noža, kod srpskih masa se počelo razvijati shvatanje da svako selo samostalno organizuje odbranu oružjem kojim raspolaže od novih mogućih ustaških upada. Odras takvog shvatanja bila je tadanja i vojna organizacija ustaničkih jedinica: komandir sela je stajao na čelu gerilskog odreda čiji se broj kretao od 15 do 20 boraca, što je zavisilo od veličine sela, broja pušaka i trenutne situacije na položajima. Počelo se ukorenjivati i shvatanje o privatnom ili kolektivnom seoskom vlasništvu nad oružjem, pogotovo onim koje su seljaci nabavljali u Dalmaciji za sitnu stoku.

Samovolja i nedisciplina naoružanih pojedinaca pretvarali su se u pojave razbojništva. Dočekivani su ljudi koji su se vraćali sa sajмова i otimani im stoka i novac.

Ovakva vojna organizacija i ograničeni cilj borbe samo na čuvanje sopstvenog ognjišta vodio je političkoj dezorijentaciji i pomanjkanju najosnovnijeg vojničkog reda i discipline u jedinicama. Zapravo, vojničkog reda nije ni moglo biti jer je svako spavao kod svoje kuće, odlazio na stražu ili u patrolu prema određenom redu, a nijesu bili rijetki slučajevi da neki od boraca, zbog »neodložnog« posla kod kuće, preskoči svoju glavnu obavezu u odred.

Okrružni komitet KP Hrvatske za Liku i Stab ličke grupe partizanskih odreda preduzimaju opsežne vojne i političke mjere da se takvo stanje prevaziđe i otvore šire perspektive narodnom ustanku, prelaskom na viši i čvršći oblik vojne organizacije i planiranja ofanzivnih vojnih akcija i držeći se Lenjinove postavke da je »odbrana smrt oružanog

ustanka«. Eto, to su ukratko bili preduslovi naše misije bratstva u koju smo krenuli pred kraj oktobra 1941. godine.

Naš odred, prvobitno nazvan »Kik« po planini gdje se nalazio logor, sastavljen većinom od proletera, komunista i skojevaca, nije se mirio s tim da samo štiti ovo ili ono selo od ustaša već je htio da krene u revolucionarnu narodnooslobodilačku borbu, da razvija bratstvo i jedinstvo naroda i da napada i tuče neprijatelja na svakom mjestu.

Pored Hrvata, u odredu su se nalazila i trojica Muslimana iz Kulen-Vakufa: Ibrahim, student prava, Esad Bibanović, trgovački pomoćnik, i Džafer Emirović, obalski radnik. Ova trojica drugova su svaki novi 7. septembar poslije onog 1941. godine mogli slaviti kao svoj drugi rođendan, jer im je toga dana visio život o vrlo tankoj niti koja je mogla pući svake sekunde. Prilikom ustaničkog napada na Kulen-Vakuf razjarena i obezglavljena ustanička masa, nasjedajući četnički raspoloženim hukovima i provokatorima, izmakla je ispod kontrole čak i takvim autoritetima kao što je bio potporučnik bivše jugoslovenske vojske Stojan Matić, već tada prošlavljeni i hrabri ustanički komandant. Dvojica Bibanovića i Emirović potražili su spas u džamiji, na koju su istakli proleterski simbol - crvenu zastavu. Razularena rulja zaglušila je glasove razuma, te ne bi prezala ni pred ovim znamenjem potlačenih čitavog svijeta, da u posljednjem trenutku nije stigao Stojan Matić i u Ibrahimu Bibanoviću prepoznao školskog druga iz bihačke gimnazije. Tako su pošteđena tri nedužna života, koji su istovremeno preuzeli plemenitu obavezu u daljnjem širenju bratstva i jedinstva među našim narodima.

Filip i Stjepan Brekalo su dvojica mladića. Hrvata iz Hercegovine. Filip je izučio zanat i radio je u Zagrebu. Poslije jedne posjete roditeljima poveo je u Zagreb i svoga komšiju Stjepana. Poveo ga, ali kuda...? No, Stjepan se nije imao čemu nadati ni u roditeljskoj kući. Porodica od jedanaest članova živjela je na golom i gladnom hercegovačkom kršu. Stjepan se u Zagrebu zaposlio kao pratilac kola u autobuskom preduzeću.

Ova dvojica mladića su u Zagrebu primljena u SKOJ i krajem jula 1941. godine upućeni su u Liku u partizane. Koliko je god Filip bio ćutljiv i ozbiljan mladić, toliko je Stjepan bio živahan, brz i govornjiv. Takve osobine su bile vrlo važne za partizane koji su na svakom koraku bili u stalnoj i neposrednoj vezi sa narodom. Narod sa sela voli naposredna i otvorena čovjeka, pogotovo u takvoj situaciji kada se od njega očekuje odgovor na mnoga pitanja što ih sa sobom nose ta teška i neizvjesna vremena. Stjepan je zbog svoje brzine, živosti i okretnosti dobio nadimak Flige što je na njemačkom značilo pilot - letač. Nikada neću zaboraviti - pričao je Flige - naš odlazak u partizane. Na stanici u Zagrebu našu grupu je ispratio sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske, drug Rade Končar. Tada još nijesam znao koja je njegova dužnost, ali sam predosjećao da je od onih sa vrha. Poslije samo nekoliko riječi koje smo čuli od njega, osjećali smo se kao da nam je pobjeda već nadomak ruke, a ne da smo ilegalci sa falsifikovanim ispravama. Dobili smo karte do raznih željezničkih stanica i zauzeli mjesta u odvojenim vagonima. Upozoreni smo da je posljednja stanica Rudopolje u Lici. Kada smo stigli u logor »Crni vrh« i susreli se sa seoskom omladinom, na prvom koraku nam se ukazao novi svijet o kojem ja do tada nijesam ništa znao

nit i sam ga mogao zamisliti. Neposrednost i otvorenost, ljubav i briga kojom smo bili okruženi na svakom koraku od omladine i naroda upućivali su nas na sasvim nove odnose među ljudima. Osjećao sam da je iza toga stajala Partija. Bila je to stvarnost, nešto novo što se radalo već u prvim danima revolucije.

Flige nikada nije zaboravio susret sa starom ženom u selu Krbavici. Pošto je osvojio njeno povjerenje, ona mu je uputila sasvim dobronamjeren savjet: - Sinko, ja volim vas i vašu borbu, ali poslušajte mene i čuvajte se Kranjaca ili tih, kako ih vi zovete, Hrvata. Nije njima vjerovati. Vidjeli ste šta učinješe ustaše. Svi su oni jednaki!

Flige je oklijevao, ali nije bilo drugog izlaza. Znao je da će postidjeti staru i dobronamjernu ženu. Rekao joj je da je i sam Hrvat i dugo joj objašnjavao da je iz Zagreba došao u Liku da se bori protiv ustaša i Talijana. Starica u zemlju da propadne. Poslije mu je sve vrijeme dok je bio u selu nosila mlijeko, sir, suvo meso i sve do čega se moglo doći u toj siromaštini. Nije mogla sebi oprostiti što se osramotila pred tim dobrim i pametnim momkom.

Partizanski odred »Ognjen Priča«

Upravo u toku priprema za našu misiju bratstva, na prijedlog sekretara CKKP Hrvatske Rade Končara, naš odred je dobio ime velikog revolucionara i marksiste Ognjena Price. Njega je zajedno sa Božidarom Adžijom, Otokarom Keršovanijem, Augustom Cesarcem i još nekoliko drugova uhapsila Subašićeva i Mačekova policija i predala ustašama, koji su ih strijeljali 9. jula 1941. u zagrebačkom parku Maksimir. U to vrijeme nestaje naziv gerilac koji je nastao u Drvaru i prihvaćen u Lici. Ponijeti ime takvog revolucionara bila je čast i ponos, ali i velika obaveza.

U vrijeme kada se tek počelo razvijati shvatanje o odbrani svoga sela borbene akcije u krajevima udaljenim preko 50 kilometara, predstavljale su svojevrsan put u nepoznato i to do tada nije učinila nijedna partizanska ili gerilska jedinica u Lici. A prenošenje borbe u nove krajeve značilo je proširivanje baze narodnooslobodilačkog pokretu i širenje bratstva i jedinstva naroda. Pripremanje odreda za ovaj vanredni zadatak rukovodio je Srđan Brujić, zamjenik komesara Ličke grupe partizanskih odreda, student prava iz Zagreba, blizak saradnik Rade Končara i član KP od 1935. godine. Poslije bjekstva iz voza polovinom juna iste godine, on se izvjesno vrijeme zadržao kod partijske organizacije u Babinom Potoku, ilegalno se povratio u Zagreb, a zatim je upućen na ovaj teren da radi na pripremi ustanka. Za komandira ili vojnog rukovodioca ovog odreda određen je podoficir bivše jugoslovenske vojske Miloš Uzelac, do tada prokušan kao vrlo hrabar i umješšan vojni stariješina.

Zastava

Zastava i ostala znamenja pod kojima smo krenuli u misiju bratstva bili su osobeno i sigurno primjenjeni prvi put u istoriji NOB. Zastava je imala dva lica - s jedne strane Hrvatska a sa druge srpska trobojka

i na sredini petokraka zvijezda. I svaki borac- je na kapi nosio dvije trobojke složene u obrnuto latinično slovo V među čijim se krakovima nalazila petokraka zvijezda. Ideja o ovom borbenom znamenju i čitavoj našoj misiji potekla je od Srđana i imala je dubok smisao i dalekosežan značaj. Naime, dolaskom Paveliča na vlast ustaška propaganda je galamila da je to. poslije krune kralja Zvonimira, prvi put slobodno isticanje nacionalnih znamenja hrvatskog naroda u »slobodnoj i nezavisnoj državi«. Na drugoj strani, još nedovoljno politički usmjerena ustanička masa isticala je borbene poklike negdje uz crvene a negdje uz četničke zastave, stavljajući na kape kraljevske kokarde ili jednostavno slovo »C« (četnik). Pod uticajem ustaške propagande crvena ili četnička zastava u rukama ustanika predstavljale su prava strašila za hrvatske seljačke mase. Hrvatske nacionalne boje na našim zastavama namjenjene su bile da pri prvom susretu razuvjere narod da smo mi neki ekstremni ili anacionalni elementi. Kasnije, uz široko političko-propagandno djelovanje Partije, nacionalne zastave su sve više postajale /borno mjesto za ljude različitih političkih ubjedenja koji su bili spremni da se bore protiv okupatora za nacionalno oslobođenje.

Preko sniježnih planina

Osim proletera komunista i skojevaca koji su se nalazili u logoru blizu dva mjeseca, za našu misiju u zapadnom dijelu Like odabrali smo još tridesetak hrabrih i provjerenih drugova kojima smo iscrpno objasnili naš zadatak, ističući posebno važnost držanja, postupaka i odnosa u susretu sa hrvatskim stanovništvom.

Uslijedio je pokret. Za bazu smo odredili teško postradala srpska naselja bivše općine Kosinj sreza Perušić. Tamo je trebalo stići iznenadno i neopaženo da bismo iznenadili ustaške posade i lakše se prebacili preko pruge Ogulin - Knin koju su dobro obezbjeđivali Talijani. Zato smo iz sela Turjanskog krenuli preko sniježnih planina pored hrvatskog naselja Ramljane. Tuda je vodio najkraći put do našeg odredišta. U planini se hvatao sniježak za opanak, bilo je prohladno, ali je to ipak bilo pogodno vrijeme za marš ovim uskim planinskim stazama. Ponegdje smo nailazili na trag zeca ili lisice, i to je bilo sve što je potvrđivalo da je planina prepuštena sama sebi u ovim kasnim jesenjim vremenima. Nešto dalje, primjetili smo tragove zaprega i bukovih balvana, a zatim i odjek sjekire. Ovakav susret bio je sasvim nepoželjan, jer pojava oružanih ljudi u planini u tim burnim vremenima morala je odjeknuti širom ustaške države i alarmirati njihove i talijanske oružane formacije. Zašto je Srđan sa još dvojicom boraca otišao do drvosječa i upitao ih za put koji vodi u sasvim drugom pravcu od onog kojim smo se mi uputili. Objasnili su im da smo mi partizani i da se borimo protiv ustaša i Talijana. Pred njima smo napravili mali manevar kao da zaista krećemo u suprotnom pravcu.

Kad su se drvosječe udaljile, povratili smo se na naš prvobitni pravac kretanja i u prvi sumrak izbili zapadno od sela Ramljane. Izbijanje čela kolone iz šume poklopilo se sa prvim udarom zvona sa seoske crkve. Shvatili smo da je to uzbuna izazvana našom pojavom i da je

naš plan iznenađenja propao. Zastali smo i nakon kraćeg dogovaranja, odlučeno je da se vratimo u Tuijanski i ponovno isplaniramo pokret drugim pravcem. Vratili smo se nekoliko dugih sati vrletnim putem, posutim tankim sniježnim pokrivačem, savlađujući glad, umor i pomrčinu. Borci su shvatali da se od njih traži više nego što su oni mogli da daju i tražili su pomoć od iskusnijih drugova da bi mogli odgovoriti zadatku koji pred njima stoji. Evo jedne iskrene ispovjesti za vrijeme dugog noćnog marša na putu prema prvom ispitu zrelosti u akciji u hrvatskim selima.

- Reci mi - počeo je Milan Rapajić Klica - šta je sa mnom? Ti me znaš još od trideset šeste godine. Bio sam za opoziciju, kao i vi ostali. Razumije se da bih bio i glasao da sam imao pravo glasa. Od studenata koji su bili na logorovanju na Plitvicama slušao sam i o Sovjetskom Savezu, prisustvovao sam predavanjima i saznao nešto i o radničkom pokretu i komunistima. Sada znam da ste ti i Petar Končar bili povezani sa Partijom. Zašto ste prema meni bili toliko nepovjerljivi? Mislim da se nijesam pokazao loše ni od početka ustanka do danas. Ali još nijesam primljen u Partiju! Ja mislim da vi ne radite dobro. To tebi kao drugu i komunisti govorim potpuno iskreno i otvoreno pa kako god to ti shvatio.

Dirnula me je ova otvorena i iskrena ispovijest druga. I ja sam isto tako otvoreno i iskreno izneo njemu neke stvari i pojave iz njegovog svakodnevnog života, ne da bih se opravdao već da bi i on lakše shvatio i brže otklonio neke slabosti od kojih nije pošteđen ni jedan čovjek. Kasnije su se razgovoru pridružili Bogdan Končar i Nikola Suput, koji su se takođe osjećali zapostavljeni. Bili su prilično živahni i štrčali su u pogledu discipline. Ukazao sam i njima konkretno na slabosti i greške kojih se moraju osloboditi da bi postali komunisti. Razgovor se otegao dugo u koloni koja se spoticala u mračnoj noći.

Poslije sam razmišljao o razgovoru vođenom te noći i shvatio iskrenu ispovjest druga Klice kao oštru kritiku našeg rada, a naročito prije ustanka, čega smo se mi sporo oslobađali i u novim, mnogo povoljnijim uslovima. I samog Klicu smo mi smatrali komunistom, držali ga na vezi još prije rata i nijesmo imali snage da mu to saopštimo. Stvorena je predstava o idealnom liku komuniste, ne gledajući dovoljno ljude onakve kakvi jesu. Cesto su nas sitnice odbijale od čovjeka čije su bitne ljudske osobine bile pozitivne. Čekali smo da sam od sebe postane onakav kakvoga smo željeli. I nijesmo jednom doživjeli da sa poprišta boja iznesemo smrtno ranjenog borca kojem su posljednje riječi bile molba da ga primimo u Partiju da bi barem umro kao komunista kada mu to nije uspjelo u životu. Značilo je to da treba najzad da shvatimo da je on učinio dovoljno - položivši i sam život - da može postati komunista. Zar to nije bila najoštrija i najubjedljivija kritika sektaškog odnosa prema borcima?!

Poslije predaha od nekoliko sati istoga dana nastavili smo put preko Trnavca, Krbavice i Bunića na Ljubovo. Odlučeno je da se odred pojača još jednim vodom sa Ljubova i da se tim pravcem krene za Kosinj.

Pristigli smo u partizanski logor na Ljubovo. Ljubovćani su svoj logor, po starom hajdučkom običaju, postavili na strmom uzvišenju

odakle je pucao širok vidik na sve strane. Drugovi su nas primili toplo, drugarski.

Slijedećeg dana izvršene su sve pripreme, dovedeni vodiči i u prvi sumrak smo krenuli. Marš je trajao gotovo čitavu dugu jesenjsku noć, jer tek što smo prošli cestu Otočac - Gospić i željezničku prugu između stanica Janče - Studenci, počelo sa razdanjivati.

Planule su prve puške

Do našeg dolaska u ovom dijelu Like još se nije oglasila nijedna partizanska puška. A upravo nad pravoslavnim stanovništvom u ovom kraju ustaše su počinile neviđene zločine. U zaseoku Mlakva ustaše su u jednu kuću zatvorile čitavo stanovništvo od blizu 250 duša i počeli strahoviti masakr nad ljudima, ženama i djecom. Taj pakao je preživjelo samo dvoje djece koja su ispod leševa ostala u nekoj rupi. Zbog toga je preostalo stanovništvo živjelo u užasnom strahu. Prizor na koji smo naišli toga jutra urezao se u pamćenje svakom borcu za čitav život. Upravo je svanulo a iz jedne vlažne i memljive pećine izlazio je narod gdje je provodio noći još od ljetnjeg stravičnog pokolja. Ispijena od straha, vlage, gladi i hladnoće, podbula lica, osobito nejake djece, sa praznim i otuđenim pogledom - prodirali su nam u dušu. Bili smo spremni da istog časa založimo svoje živote da se spasi taj nesrećni narod.

Jedva da smo sjeli i predahnuli od dugog i napornog noćnog marša, a već su nas obavjestili da će se uskoro vratiti iz Perušića grupa ustaša koji skoro svakog jutra odlaze tamo i vraćaju se zaprežnim kolima. Brzo srao postavili zasjedu na putu između Studenaca i zaseoka Krš i mirno čekali. Nije prošlo dugo kada su se čuli povici i pjesma pijanih i bahatih ustaša, a zatim su se pokazala i kola. Možda pod dojmom memljive pećine i teške slike koja je ostala u našoj svijesti poslije jutrošnjeg susreta, nekom od boraca se žurilo te je opalio prije vremena. To je ustašama omogućilo da kao varnice polete iz kola i izgube se u šikari. Odjeci naših plotuna i rafali puškomitraljeza uzbunili su Talijane koji su nedaleko od naše zasjede patrolirali prugom, ali su oni ostali mirni, vjerovatno zadovoljni što je to, mjesto po njima, padalo po njihovim saveznicima. Ustaše su prošle samo sa jednim teško ranjenim, koji se uspio izvući. Poslije pucnjave, usplahireni konji sa kolima i kočijašem mahnito su pojurili cestom i jedva su zaustavljeni u zaseoku. Upravo tada počinje naše osvajanje prvih poena u misiji bratstva. Dakle, puška, ljudski odnos i iskrena toplja riječ išli su uporedo.

Vlasnik konja i ustaški kočijaš bio je bogati i ugledni domaćin iz Gornjeg Kosinja Joso Jugović. On se jedva povratio od straha, jer zaista nije bilo lako povjerovati da se može preživjeti poslije kiše mitraljeskih zrna, koja su šarala po kolima. Gledajući grupu naoružanih i nepoznatih ljudi, izbezumljeni čovjek nije mogao povjerovati svojim očima kada je među njima ugledao lice čovjeka kojeg je dobro poznao i vjerovao mu. To je bio Srđan. Njih dvojica su se malo zatim odvojili u posebnu prostoriju i lu je počeo Srđanov monolog. On je pred Jugovićem jiajprije za nekoliko puta uvećao naše brojno stanje, a zatim mu govorio o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, odnosu prema hrvatskom narodu.

O ustašama i četnicima (u to vrijeme su ustaše obmanjivale hrvatski narod da ih štite od četnika), o njihovim zaštitnicima Talijanima...

Kasnije, čitajući zaplijenjena ustaška dokumenta, saznali smo da je Jugović gotovo doslovno ustašama prenio sve ono što je čuo od Srđana. No, bilo je mnogo značajnije što je to isto Jugović govorio i svakom drugom sa kime je dolazio u vezu. U to vrijeme stotine ušiju bilo je napregnuto da iz prve ruke čuje o ljudima o kojima su se pričale svakojake besmislice, a najteža i najstravičnija je bila ona da oni ugrožavaju opstanak hrvatskog stanovništva. Jugovićeve riječi su imale težinu, jer je on bio ugledan, bistar i pošten čovjek. On nije samo ponavljao što je onoga jutra čuo već je dodavao i veliku dozu svoga ličnog i razboritog mišljenja i simpatija prema ljudima kojima je vjerovao, jer su se i prema njemu i prema drugima zaista pokazali tako da im se može vjerovati. Od trenutka kada se rastao sa Srđanom i svojim kolima krenuo kući mi smo u lome plemenitom čovjeku imali iskrenog pristalicu i vrlo uspješnog propagatora narodnooslobodilačke borbe. On je to dokazao i nekoliko mjeseci kasnije kada je nakon oslobođenja postao predsjednik narodnooslobodilačkog odbora i odan NOP sve do pobjedonosnog kraja.

Dan ili dva poslije razgovora sa Jugovićem seoski poštara je kao i obično mirno hodao noseći svoju torbu sa željezničke stanice ka Studenti. Sav je pretrnuo od straha kada je upao među naoružane ljude koji su se nalazili na položaju iznad sela. Uzeli su mu torbu i prestravljenog doveli u komandu. Interesovala nas je u prvom redu službena pošta. Prelistavali smo razne ustaške spise, izvještaje i upozorenja o »četničkim« akcijama i njihovim »skupinama« i potjernice za komunistima među kojima je bila i potjernica i ucjena za »opasnog komunistu« Srđana Brnjica. Srđan se nasmijao i obratio poštaru: »Evo ti prilika za nagradu. Idi u Perušić i samo im reci gdje sam, jer ovdje stoji da se nagrada isplaćuje onome ko kaže za tačno mjesto moga boravka. Ako želiš, ja ću ti i pismeno potvrditi da sam ovdje... «

Ne sjećam se više visine ucjene, ali znam da smo se smijali govoreći Srđanu da smo smatrali da više vrijedi. Preplašeni poštara nije mislio o nagradi niti o Srđanovoj glavi, bio je siguran da će ostati bez svoje. U početku je kao u polusnu slušao Srđana, a zatim je polako dolazio k sebi. Otvorene i neposredne riječi čovjeka kojeg je poznao vraćale su mu pouzdanje. Ipak nije vjerovao samom sebi kada mu je vraćena torba, čak sa svim novčanim pošiljkama, i dozvoljeno mu da ide svojim putem. Sve dok nije daleko odmakao oprezno se osvrtao očekujući prask sakrivene puške.

Pretrajajući poštarevu torbu, otvorili smo i nekoliko privatnih pisma. Iz tih intimnih međusobnih sopštavanja običnih ljudi odlično se može saznati raspoloženje naroda. Svuda je ljude pritiskivala teška neizvjesnost i ratno breme, mada je bilo i isticanja ličnih uspjeha nekog od bližih rođaka u redovima ustaša, za što se zahvaljivalo »novoj hrvatskoj državi«. Neka pisma koja su dolazila iz krajeva gdje je bio razvijen partizanski pokret bila su puna paničnog straha od »četnika«. Nesigurne i spore kurirske veze u to vrijeme nijesu obezbeđivale da vijesti o razvitku partizanskog pokreta stignu u razne krajeve zemlje. Zato su

nam ovakvi listovi bili korisna informacija i veliko ohrabrenje kada bismo saznali da se partizanska oslobodilačka borba razgara u tim dalekim i nama nepoznatim krajevima. Iako se nije moglo pouzdati u istinitost nekih detalja, nama je bilo dovoljno da znamo da se borbe vode širom naše zemlje. I tako je usplahireni poštar sasvim nehotično postao propagator narodnooslobodilačke borbe. Njemu je bilo dovoljno što smo ga pustili da ode sa netaknutim pošiljkama i što će uredno predati novčane pošiljke. To je i za nas bilo sasvim dovoljno. Koliko će samo radoznalih pitanja o nama i našim postupcima postavljati ljudi sa kojima se ovaj čovjek susreće. Ono što je on o nama čuo i neposredno se uvjerio govoriće samo po sebi.

Akcija na pilanu

Hvatao se suton kada smo se postrojili ispred jedne kuće. Trebalo je da se odaberu dvadesetorica koji će napasti i zapaliti pilanu sa skladištem gotove građe. Ona je radila za okupatora i tako potpomagala njegovu ratnu mašinu. Javilo se dvadeset dobrovoljaca. Kretali smo se lagano i bešumno, kao da smo gazili po mekanom tepihu, a ne vrletnom kršu. Među nama je bilo i onih koji su nekada radili na pilani pa su poznavali njen svaki kutak. Naš iznenadni dolazak i istovremeno akcija preduhitrili su ustaše i Talijane da vojnički obezbjede ovo postrojenje ili uslijed rasplamsavanja partizanskog pokreta za to nijesu imali dovoljno snage, pa nijesmo naišli ni na kakav otpor. Kada je vatra već uveliko praskala, pojavio se sanjivi čuvar sa puškom i preplašeno upitao: »Ko je to?« Prišao mu je Miloš i skinuo mu pušku sa ramena. On ni tada nije dolazio k sebi niti je shvaćao šta se dešava sve dok ga nije preuzeo jedan borac.

Skinuli smo remenje koje smo namjenili partizanskoj industriji na Bijelim Potocima. Remenje je moglo dobro poslužiti za donove u partizanskoj obučarskoj radionici.

Politička aktivnost po selima

Pored vojnih akcija koje su najrječitije govorile o našem prisustvu i snazi, politička i organizaciona aktivnost po selima imale su daleko-sežan značaj. Formirali smo omladinske aktive, organizaciju žena, narodnooslobodilačke odbore. Najsnažniji uticaj na omladinu imao je naš hor koji je pjevao naše i ruske borbene pjesme. Pojedine revolucionarne pjesme donijeli su u naš logor drugovi koji su ih naučili na robiji ili u radničkim horovima što ih je u Zagrebu vodio dr Pavao Markovac. Pjevale su se i pjesme iz ruskih filmova koji su pred rat prikazivani u našoj zemlji. Formirali smo hor od omladine u selu koji je brzo uvežbao naše najpopularnije pjesme.

Poslije napada na ustaše, paljenja pilane, susreta sa seljacima iz hrvatskih sela i priča o nama koje su se širile po hrvatskim selima - ustaše je uhvatila panika. »U strahu su velike oči«, kaže stara narodna mudrost. Za nekoliko puta je uvećan naš broj, narod je brzo shvatao

da mi nijesmo ono što je o nama trubila ustaška »promidžba«. U takvoj situaciji direktno obraćanje ljudima koji su se bili pasivizirali pod uticajem ustaškog terora značilo je podsticaj za borbu koja se rasplamsavala i svakim danom sve više pokazivala svoju snagu. Zato je Srđan najprije uputio pisma svim komunistima, simpatizerima i poznatijim Hrvatima koji su ostali van ustaškog pokreta. Ali preko pisama su samo uspostavljane prve veze. Valjalo je prići čvršćem i neposrednijem povezivanju sa ljudima

Dobio sam zadatak da održim sastanak sa grupom komunista Hrvata u Ličkom Lešću i da neke od njih dovedem u partizane. Od naše baze u Kosinju do Ličkog Lešća trebalo je savladati više od dvadeset kilometara bespuća i stranputica jer su putem prolazile talijanske kolone. Kada se još zna da je to sve trebalo savladati po mraku, vidi se koliko je to bio nezavidan zadatak.

Sa mnom su krenula dvojica. Mićo Hrkalović, kao vodič, i Flige da bi kao Hrvat neposredno objasnio Hrvatima komunistima i simpatizerima zašto je došao da se bori protiv ustaša i okupatora. O našem vodiču Mići Hrkaloviću mora se nešto više reći. On je prije ustanka bio seoski sluga, bavio se kirijašenjem i teškim šumskim radom. Za njega nije bilo staze ni bogaze po kojoj ne bi mogao ići zavezanih očiju. Pored toga, kod njega je za razliku od ostalih ljudi, postojao neki poseban centar za orijentaciju. Čak i u nepoznatim šumama nepogrješivo je pronalazio staze i izvodio nas na pravi put. Tako je bilo i te mračne ryći. Stranputicama i bespućem stigli smo nadomak sela nedaleko od izvora Gacke. Rijetki lavež pasa i pokoji škiljavi zratak petrolejke otkrivali su da su ispred nas prve kuće.

Prvi partizani Hrvati

Jedva primjetni kucaji u okno prozora prizemne kuće u toj gluvoj noći učinili su nam se glasniji od crkvenih zvona. U kući su se čuli koraci, a zatim lagana škripa spoljnih vrata. Pojaviše se siluete trojice ljudi. Napregnuto i na mrak naviknuto oko brzo razabire detalje, te među trojicom uočimo jednog naoružanog i u policijskoj uniformi. Prenuli smo se iznenađeni. Da nijesmo upali u klopku?! Iz pomrčine se pojavi Nina Rupčić i reče nam da su to naši ljudi. Produžili smo dalje i stigli do jedne prilično osvijetljene kuće Dane Všarevića, čovjeka u uniformi i našega domaćina. On je kao državni službenik čovjek od povjerenja kod nove vlasti, svojim autoritetom obezbjeđivao da tu bezbrižno razgovaramo. Bio je to prvi susret ovih ljudi sa partizanima, pa su nas radoznalo posmatrali i pažljivo slušali. Govorili smo o razmahu partizanskog pokreta, snazi i uspjesima partizana širom zemlje; pričali smo o formama i oblicima organizacije u pozadini. Naš domaćin je povremeno izlazio i osmatrao govoreći da on vrši svoju službenu dužnost. Nina kao Hrvat, intelektualac i politički obrazovan čovjek kojeg su oni dobro poznavali govorio je o karakteru ustaškog pokreta, njihovim zločinima, predaji naše domovine, zatim o Mačeku i njegovom apelu hrvatskom narodu da ostane lojalan ustaškoj vlasti itd. Sjećam se da sam ja govorio o našim tadanjim borbenim iskustvima, velikim mogućnostima i

različitim formama i mogućnostima u borbi protiv okupatora i njegovih slugu i doprinosu velikoj borbi koju vodi Sovjetski Savez. Zato i čoban u planini, ako otisne samo jedan kamen na put ili željezničku prugu, doprinosi toj velikoj borbi, jer usporava zahuktalu zavojevačku ratnu mašinu. Posebno je važno da i kod tih čobana raste svijest spoznaje da su se i oni tim sitnim doprinosom uključili u veliku oslobodilačku borbu za slobodu svih porobljenih naroda.

Dugo u noć trajao je ovaj razgovor, a onda je pala odluka da trojica drugova odmah krenu sa nama u partizane. Nastupili su trenuci sudbonosne odluke, zahtjevi da se za samo nekoliko dana odgodi odlazak zbog nekih porodičnih pitanja, što je zaista bilo i opravdano. Ali drug u uniformi nije prihvatao nikakvo odlaganje, jer on i ostali drugovi koji ostaju mogu pomoći, a posebno on kao »državni« službenik kojem to nalaže njegova službena dužnost. Najzad su drugovi krenuli kućama da uzmu oružje i ostale stvari i za kratko vrijeme se pojavili sa novim karabinima, municijom i pištoljima. Mićo je stao na čelo i mi smo krenuli samo njemu poznatim stranputicama.

Jutro je bilo podmaklo kada smo stigli u jednu malu uvalu blizu zaseoka Duliba. Kao rijetko u to doba godine, osvanuo je lijep sunčan dan. Očekujući našu grupu i grupu Hrvata partizana iz Pazarišta, drugovi su nam priredili svečan doček, jer je stupanju u naše redove prvih partizana Hrvata sa toga područja trebalo dati poseban značaj. Krenuli su nam u susret sa zastavom na čelu, a zatim se postrojili. Bio je to neki improvizovani defile još nezabilježen vojničkim pravilima. Ipak je to snažno djelovalo bez obzira na neodređene ili neprecizne vojničke radnje. Zatim je Srđan pred svima održao govor u kojem je istakao značaj trenutka kada nam se pridružuju borci Hrvati, koji će sa nama nastaviti borbu i vršiti dalju mobilizaciju hrvatskog naroda u zajedničku oslobodilačku borbu koju nam je nametnuo okupator i njegove sluge ustaše i četnici.

Taj dan smo proveli u odmoru i svečanom raspoloženju. Održali smo sastanak SKOJ-a na kojem je primljeno u organizaciju nekoliko novih članova. Iza tih omladinaca ostalo je nekoliko mjeseci borbe, pratili smo njihovu aktivnost i ponašanje u susretima sa seoskom omladinom i narodom za vrijeme boravka ovdje na terenu. Bilo je mnogo načina da se provjeri njihova hrabrost, politička svijest i ostale osobine neophodne mladim komunistima. Iskrena ispovijest druga Klice, Bogdana i ostalih drugova one noći na putu od Ramljana do Turjanskog shvatili smo kao upozorenje ili opomenu da ne treba da se ljudi sami od sebe oslobode malih ljudskih slabosti i da gotove, izrasle primamo u organizaciju. Jer čovjek stupajući u organizaciju prihvata jednu novu obavezu, svoje postupke podvrgava određenim mjerilima, te tako kroz svakodnevni život i rad politički izrasta, njegovi svakodnevni postupci postaju korektniji, zreliji, i on na taj način utiče na druge. Uparednom političkom izgradnjom čovjek svoje svakodnevno ponašanje prati i sve snažnijom i ubjedljivijom živom riječi. Danas je teško vjerovati koliko su ti dani i tako krupni događaji praćeni političkim radom preobražavali ljude. Od nepoznatih seoskih pastira postajali su heroji. U proljeće 1942. godine četnici su uhvatili skojevca Milana Čuića. Prije ustanka

ovaj mladić je napasao ovce po proplancima iznad svoga sela i sve ono što mu je od pogleda zaklanjala Plješevica i ostale planine u krug za njega je bio nepoznat svijet. Ali kada su ga četnici predali Talijanima, mučen do iznemoglosti, ostao je čvrst kao stijena, a na strijeljanju je klicao narodnooslobodilačkoj borbi i prezirao smrt.

Akcija na željezničkoj pruzi

Bili smo obavješteni da voz sa transportom talijanskih vojnika i opreme za istočni front prolazi kroz stanicu Ličko Lešće u 19 časova. Nijemci su se u to vrijeme približavali Moskvi. Sukobivši se sa snažnom odbranom i surovom ruskom zimom, počeli su se oslobađati ideje o brznoj i lakoj pobjedi. Saveznici sa juga, Musolinijevi bersaljeri, trebalo je da zatvore neku rupu na širokom frontu od Krima do Ladoškog jezera. Mi smo se spremali da ovim putnicima priredimo malo iznenađenje - da ih sručimo u jednu od mnogih provalija kojima je bogata krševita Lika. Vodiči i »stručnjaci« za rušenje pruge bili su Kosinjani. Uvijek seljaci pored čijih sela prolazi pruga nalaze kakvo-takvo zapošljenje: kao pružni radnici, utovarivači vagona na stanicama itd. Tako se dolazilo i do alata koji se mogao upotrijebiti i u domaćinstvu. Tako je povremeno nestajao iz željezničkog inventara pokoji čekić, kramp, komadi gibnjeva. Tako su se i te večeri u rukama nekadašnjih pružnih radnika našli gvozdeni bat i ključ za odvrtnje matica koje su spajale željezničke šine.

Stigli smo na prugu nešto prije 18 časova i već se bila spustila tmurna i maglovita novembarska noć. Rasporedili smo obezbjeđenje sa jedne i sa druge strane, a zatim su naši »stručnjaci« pristupili poslu. Poneki neoprezni pokret velikog ključa odjeknuo bi u tišini prenoseći odjek ko zna koliko daleko preko gvozdenih šina i plašeći i nas da ćemo biti otkriveni. Istovremeno se čuo i neujednačeni ritam velike ručne pile kojom su dvojica podrezivali telefonske stubove. Ponegdje bi se stub nakrivio a žice zacvilele, a tamo gdje se stub nalazio u dolini onako odrezanog žice su povukle nagore i on bi tako ostajao da visi.

Najzad se čulo kloparanje točkova voza. Tek je prošlo 18 časova a naši ljudi su uspjeli da odvrnu maticu i samo malo razmaknu šine. Da nije obavještenje koje smo dobili o dolasku talijanskog vojnog transporta bila vješta obmana? Tu se sada nije imalo šta nagađati, pogotovo kada su šine bile razmaknute. Voz se normalno približavao... Još samo sto metara do razmaknutih šina. Najednom su zaškrupale kočnice, a onda se čuo lom i šištanje pare. Odjeknulo je i nekoliko pucnjeva i fijukanje zrna. Za samo nekoliko trenutaka sve se utišalo i zamrlo u gus-toj pomrčini. Nakon pola sata počeli su pristizati talijanski kamioni i vojska koja je zaposjedala položaje oko srušene kompozicije.

Božo Mirić puškomitraljezac u drvarskom ustanku

MILAN RAPAČ KUČA

Od sedmoro djece cestara Sime i domaćice Drage Božo je bio treći po redu. Roden je 1914. godine u selu Mirić Štropina tadašnje općine Plitvička jezera. Osnovnu školu je završio u Plitvičkom Ljeskovcu, lijepom i živopisnom mjestu, nedaleko od njegovog sela.

Božo je bio inteligentan, vesele naravi i uvijek optimistički raspoložen.

Bivšu jugoslavensku vojsku služio je 1938/39. g. u Kragujevcu, gdje je postao kaplar. Godine 1941. pozvan je na vojnu vježbu u Otočac i u ratnom 91. pješadijskom puku unaprijeđen je u čin rezervnog podnarednika. Ovaj puk je zarobljen u aprilskom ratu kod Doboja. Božo se nije predao okupatoru, niti je oružje dao ustašama. Ocijenio je kuda događaji vode, te se stranputicom vraća u svoj rodni kraj. Došavši kući, brzo je shvatio karakter ustaške vlasti, koja je odmah počela da hapsi i ubija Srbe, među njima i Božinog starijeg brata Milana. Božo se sklanja iz kuće i krije u šumi u okolini svoga sela sve do 30. juna 1941. godine, kada je iseljen u Drvar sav srpski narod iz plitvičke općine.

U drvarskom kraju formiraju se logori u okolini sela i u njima se prikupljaju borci i oružje. Zajedno sa svojim drugom i zemljakom Đurom Končarem i Božo se uključuje u logor u selu Crvljevica. U Dinaru i okolini 27. jula 1941. godine počeo je ustanak.

U napadu na Drvar Božo se ističe kao puškomitraljezac pokazujući primjernu hrabrost i samoinicijativu. U toj akciji, između ostalog, on u stojećem stavu nastupa prema neprijateljskom bunkeru, zarobljava i razoružava grupu domobrana i zarobljeno oružje daje nenaoružanim borcima.

Sredinom avgusta 1941. godine Božo se vraća kao proslavljeni puškomitraljezac iz Drvara u rodni kraj sa tridesetak ljudi koje su ustaše protjerale 30. juna. Oni su bili naoružani sa jedanaest karabina i jednim puškomitraljezom - sve zarobljeno u borbama u Drvaru i okolini.

U selu Uvalica povratnici organizuju gerilski logor u kojem je Božo komandir. On se odmah povezuje sa Komandom gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu u Krbavici, priprema i izvodi akcije i prepade na ustaše. U tome je ispoljio veliki stepen borbenosti, samoinicijative i akcione sposobnosti. Tako organizuje niz borbenih akcija u kojima većinom i sam učestvuje, kao što su: - prepad na popovu kuću u Rudanovcu u koju se, protjeravši domaćina, uselio opasni ustaša Malić;

- napad na ustaške pljačkaše u selu Zaklopača, u općini Ličko Petrovo Selo, koji su pljačkali stoku i imanja protjeranog petroseljskog naroda;
- izviđanje i uznemiravanje ustaško-domobranskih uporišta u Plitvicama, Ljeskovcu i Prijeboju.

Dana 6. septembra 1941. godine Božo formira gerilski odred »Kik« i istog dana vrši prepad na ustaško-domobransko uporište u Plitvičkom Ljeskovcu. U toj borbi je teško ranjen dok je izvlačio iz borbe ranjenog druga. On je bez mnogo razmišljanja upao u vatru, rizikujući svoj život za druga borca.

Tri dana ležao je Božo bez liječničke pomoći u selu Uvalica. Kada je bilo jasno da bez lijekova i stručne pomoći ne može preživjeti, uspostavljena je veza sa Italijanima i oni su ga primili u koreničku bolnicu. Italijani nisu znali da je riječ o partizanu već'im je rečeno da je to čovjek iz naroda koga su ustaše ranile prilikom bjekstva. Međutim, bilo je kasno. Drugi dan po dolasku u bolnicu Božo je umro.

Vijest o njegovoj smrti bolno je odjeknula među borcima i narodom loga kraja.

Božo je sahranjen u koreničkom groblju kod Borja, lako se tu nalazio okupatorski garnizon i ustaška vlast, Koreničani su mu priredili veličanstven ispraćaj. To govori o velikom ugledu i popularnosti koju je za kratko vrijeme svog borbenog puta stekao ovaj veliki junak, drug i čovjek. Njegova pogibija predstavljala je veliki gubitak za razvitak NOP-a u tom kraju.

Kurir - dugoprugaš

BOZO SASIĆ

Kada je Brato **Sašić** 28. jula 1941. godine okupljao ljude iz sela Dnopolja kod Donjeg Lapca da ih povede u prvu akciju, našao se tu i njegov stričević, golobradi dječak Boško. Roden je 1924. godine u Dnopolju, a osnovnu školu je sa odličnim uspjehom završio u Donjem Lapcu. Boško je pažljivo pratio dogovor o prvoj akciji, gutao je svaku riječ okupljenih ljudi, a posebno Bratino izlaganje. Kad je dogovor bio pri kraju, Boško se oglasio:

- Burazere, idem i ja s vama.

- Kakav ti, sunce li ti tvoje balavo, marš kući! - energično je reagovao Brato.

- Ali ja hoću da idem - uporan je bio Boško.

- Samo se usudi! - zaključio je Brato dijalog.

Vod je krenuo, a na odstojanju od pedesetak metara u stopu ga je pratio Boško. Uzalud su ga gađali kamenjem, pokušavajući i na taj način da ga odvrata od namjere da tako mlad ide u rat. Tvrdoglavi dječak nije popuštao. Kada im je dojadilo da se bacaju kamenjem na njega i kad su shvatili da ga se neće moći ni tako otarasiti, Brato popusti:

- Pustite ga, vrane mu oči iskopale, ionako će ga đavo odnijeti. Ajde s nama - pozva ga.

Vod zastade i Boško im se pridruži. Brato ga još jednom odmjeri od glave do pete, kao da je želio da se uvjeri može li od njega postati ratnik, a zatim još uvijek ljut na Boška, prozbori:

- Slušaj dobro, bogu li ti tvoga, sada ćeš po kazni ići u prethodnicu i prvi ustaški metak će ti završiti u čelu.

- Dobro - nije se protivio Boško i zajedno sa Đurom Šašićem i Božom Kugom krenuo je u prethodnicu. Ispred njih, na oko 150 m kretao se Stevo Opačić, koji je u toj prvoj akciji i poginuo od ustaških kuršuma i tako postao prva partizanska žrtva na teritoriji Donjeg Lapca.

Donji Lapac je brzo oslobođen, tako da je u njemu bilo sjedište glavne komande svih partizanskih jedinica na čitavoj toj teritoriji. Gojko Polovina, u svojstvu komandanta, odlučio je da od ustanika sela Dnopolja formira dva voda - jedan sa Bralom Šašićem na čelu, koji je držao položaj prema Udbini, i drugi, koji je držao položaje prema Bihaću.

Kada je Brato **Sašić**, u prvim danima avgusta 1941, stigao sa vodom u Tišminu varoš (selo u blizini Udbine), pozvao je Boška i saopštio mu:

- Slušaj, burazeru, ti ćeš da mi budeš kurur.

- A što ti je to kurir? - zapitao je Boško. prvi put čuvši takav izraz.

- Slušaćeš me i ići ćeš kud te ja pošaljem, i to ti je to! - odsječno će Brato, koji nije volio da mu se oponira, a zatim je dodao: - Odavde ćeš nositi poštu za Gojka Polovinu u Donji Lapac, a otuda ćeš donositi ono što oni za nas budu slali. Znaš li pul preko Plješevice?

Obraćajući se ostalim ljudima svoga voda, Brato zapita: - Ima li neko od vas kakvu staru puščetinu ili kuburu da naoružamo kurira?

Javi se Milan **Sašić** i ponudi svoju kuburu, **ali za** nju nije imao ni baruta ni sačme.

- Daj mu tu kuburu, a za barut i sačmu neka se snalazi kako zna - završio je oštro Brato.

Tako su počeli Boškovi kurirski dani, koji su trajali nešto više od tri mjeseca. Prvih desetak dana Plješevicu je prelazio s praznom kuburom. Nije se plašio neprijatelja, jer je bio uvjeren da planine pripadaju samo partizanima, ali je razmišljao o mogućem susretu sa vukovima ili medvjedom, tim gorostasom i starosjediocem Plješevice. Prazna kubura bila mu je loš saveznik, zbog čega se stalno raspitivao da li neko ima baruta, i ako ne sačme, a ono bar starih eksera koji je u nevolji mogu zamjeniti. Svaki dan je prolazio kroz zaselak Selište i jednom prilikom je naišao na dječaka, koji mu je rekao da bi jedino djed Ilija Milošević mogao da ima baruta. Boško se nije dvoumio, svratio je kod djeda Ilije, objasnio mu kakve ima zadatke i zamolio ga da mu da malo baruta ako ima.

- Imam ja nešto malo baruta u rogu - priznao je djed Ilija.

Volovski rog je najsigurnija posuda za čuvanje baruta. To su seljaci ovoga kraja dobro znali. Tako je ugovorena »razmjena dobara« između djeda Ilije i kurira Boška. Djed se obavezao da će Boška snabdjevati barutom i glavama od starih eksera (zamjena za sačmu) a Boško će djeda informisati o svim važnijim aktivnostima i pobjedama partizana, što je djeda posebno oduševljavalo.

Noseći poštu za Donji Lapac, Boško je, prvi put sa punom kuburom, naišao na grupu svojih vršnjaka iz susjedstva koji su na istočnoj strani Plješevice čuvali krave.

- Hajde, Boško, opali iz kubure da čujemo kako puca. navaljivali su njegovi školski drugovi i komšije.

- Nemam ja baruta za kuburu - branio se Boško.

- Hajde opali, molimo te, hajde opali - uporno su ponavljali.

Boško nije htio da im se zamjera, okrenuo je kuburu prema jednoj staroj bukvi i povukao za obaraču. Glave od eksera su začas oglodale koru bukve, a razdragani dječaci mu uglas odali priznanje »Ajoj kako ta kubura dobro puca!« Ponovo sa praznom kuburom, nastavio je put prema Lapcu i nazad do djeda Ilije. Iz Lapca je nosio i dobre vijesti, pa će mu biti lakše da od djeda zatraži baruta za svoju kuburu. Kada je 20. avgusta 1941. stigao u Selište, još iz dvorišta je povikao: »Djede, naši su opet pobjedili!« A djed Ilija, veliki patriota, jedva je čekao da čuje takvu vijest.

- Brzo govori što se desilo - navaljivao je djed.

- Naši su jučer u Pištoljskoj draži u blizini Lapca do nogu potukli jednu ustašku satniju - počeo je Boško priču.

- A Sto ti je to satnija, krst ti ćaćin? - prekide ga djed.
- Ne znam ni ja što je satnija, ali sam tako čuo u Lapcu i znam da su naši potukli i zarobili mnogo ustaša i domobrana - ispričavao se.
- Tako reci, dobri moj Boško - radovao se djed i uzgred zapitao Boška da li mu treba baruta i eksera.

Boškovo putovanje je trajalo iz dana u dan više od tri mjeseca. Jednoga dana je putovao od Udbine prema Lapcu, a sutradan obrnuto. Kada je bilo važnijih događaja, u istom danu je išao u oba pravca. Jednom prilikom je na toj uobičajenoj marš-ruti, tek što je prešao Radovicu (visoravan na grebenu Plješevice) i zagazio u šumu, imao susret sa neželjenim gostom - velikim mrkim medvjedom. Boško se sledio od straha. Kosa mu se dizala na glavi, a jezik se potpuno zavezao. Kroz glavu su mu prolazili savjeti starih ljudi da je u takvoj situaciji najbolje da se kaže: »Hajde ti, medo, svojim putem, a ja ću svojim«, ali kako to izgovoriti kad jezik ne sluša i ne može da se pokrene. Kuburu je skrivao iza leđa, pokušavajući da tako odobrovolji opasnog medu i da nekako prekrati svoje nevolje. Ne sjeća se koliko su dugo stajali jedan prema drugom, na rastojanju od desetak metara, ali Bošku je to izgledalo kao vječnost. Ipak do najgoreg nije došlo. Medo je ocijenio da mu ne prijete opasnost, pa je skrenuo u stranu i polako se udaljio. Kad je već bio dovoljno daleko, Boško je potrčao koliko ga noge nose i brzo se našao na Lisini, gdje je očekivao susret sa govedarima, kojih ovoga puta nije bilo.

U povratku prema svome vodu u Tišminoj varoši, svratio je, kao i uvijek, djedu Iliji i ispričao mu što mu se desilo.

- Gdje se to desilo? - pitao je djed, koji poznaje svaku stopu toga terena.

- Iza Radovice, prema vrhu Rašetinom - objasnio je Boško.
- Hajde, pričaj mi sve kako je bilo.

Boško se dao u razmišljanje. Računao je, ako kaže pravu istinu o svom strahu i nevoljama, razočaraće djeda, koji je vjerovao u neograničenu hrabrost i nepobjedivost partizana. Ne, moram lagati ovoga puta odlučio je Boško i počeo:

- Kad sam stigao blizu one lokvice iza Radovice, znaš djede, odjednom ispred mene veliki medvjed. Gleda on mene, gledam je njega. Ja njemu kažem: »Hajde ti medo svojim, a ja ću svojim putem«. On ništa, stoji i dalje. »Nemoj da pucam u tebe« kažem ja njemu, a on krenu prema meni. Ja brzo okrenem kuburu prema njemu i čekam da pride još bliže. Kad je medo prišao na dva-tri metra, ja nanišanim u glavu i opalim. Proderao se medo da se moglo čuli do Lapca i nasrnuo na mene. Bacim se brzo u stranu i vidim da me je medo promašio. Vrtio se u krugu, šapama trljao oči i udarao u bukvu, što je za mene bio dokaz da sam ga oslijepio. Malo sam ga još posmatrao, a onda sam krenuo za Lapac - završio je Boško priču.

Djed je gutao svaku riječ, a kad je Boško završio priču, uzviknuo je:

- Alaj li ti vjera, dobro si to uradio. Taj neće dugo, ne može životinja živjeti bez očiju, je l' tako?

U oktobru mjesecu ponovo dobra vijest. Naše jedinice su, u selu Kruzima sačekale i razbile jednu ustaško-domobransku kolonu koja je od Bihaća nadirala ka Donjem Lapcu. Tom prilikom je zarobljena jedna haubica i mnogo drugog naoružanja koje nam je bilo neophodno potrebno.

Kada je Boško ovu vijest saopštio djedu Iliji, ovaj je urlao od sreće i na sav glas vikao: »Narode, opet velika pobjeda partizana!« Brzo se u dvorištu sakupilo nekoliko starijih ljudi, žena i djece da zajedno proslave pobjedu svoje vojske. U toj opštoj radosti, djed Ilija je povikao: »Boško, daj mi kuburu da opalim«. Podigao je kuburu iznad glave i potegao za obaraču. Kubura je sjevnula, ali je i djed. što od njenog trzaja, što od straha, jer prvi put puca iz kubure, tresnuo na zadnjicu. Brzo je ustao i opravdavajući se promrmljao: »Boško, sto li gromova, ala si je prepunio!« Postiđenom Bošku nije ostalo drugo nego da se nekako opravda.

- Djede, moram je dobro napuniti, ako se opet sretnem sa onim vrazjim medvjedom da mi bude ubojitija

Prolazili su dani i mjeseci, približavala se i zima, a Boškova kurirska dužnost je i dalje trajala. Za nešto više od tri mjeseca, koliko je teklo njegovo putešestvije, Boško je prešao greben Plješevice više od sto puta i tako prevalio put duži od dvije hiljade kilometara - kao dva rastojanja od Triglava do Đevđelije. U toj dugoj marš-ruti Boško je imao i niz drugih peripetija, kao što su glad, slaba odjeća i slično, ali sve je dobro što se dobro svrši. Naš kurir-dugoprugaš sve je to savladao i stoički podnio.

Neobična trgovina

VASILJE SUPUT

Ustaničke 1941. godine nedostatak oružja predstavljao je ozbiljnu kočnicu omasovljenju partizanskih jedinica. Rijetki su pojedinci posjedovali pušku ili pištolj, mahom zastarjelih tipova iz prethodnog rata, sa svega nekoliko metaka. Mnogi su ljudi bili spremni za pušku dati najbolji par konja ili volova. Pojedinci su iz Like odlazili čak u Dalmaciju da bi za novac ili u zamjenu za ovce ili koze dobivali pušku. U Dalmaciji je u aprilskom ratu razoružana jedna divizija bivše jugoslovenske vojske, pa su seljaci posakrivali dosta lakog naoružanja i vojne opreme i prodavali ih za novac i stoku.

Po direktivi Partije pristupilo se prikupljanju novca i stoke i pojedinci upućivani u kupovinu oružja. Bilo je onih koji se sa toga puta nisu nikada vratili. Negdje uz put bi ih iz zasjede netko presreo, opljačkao i ubio.

I u okupiranim garnizonima tražen je način da se pojedinačnom kupovinom nabavi oružje od neprijateljskih vojnika, naročito onih sklonih alkoholu, ili pak rijetkih pojedinaca odanih našem pokretu.

Kao đak koreničke gimnazije stanovao sam kod gostioničara. U gostionicu bi svakodnevno navraćali italijanski podoficiri i vojnici i poručivali suhomesnate proizvode, a i sami su donosili i pržili svježe meso i popili po neku čašu rakije ili vina. Bilo ih je koji bi se pri tom i dobro »nacugali«. Tadašnji okupatorski 1. bataljon 1. puka divizije RE stacioniran u Korenici, bio je najvećim dijelom popunjen ljudstvom sa slovenačke teritorije, te je većina vojnika pomalo iskrivljeno govorila naš jezik. U bataljonu je bilo i pripadnika Musolinijevih crnokošuljaša-fašista.

Kao skojevac ja sam i ranije izvršavao zadatke primljene od ustaničkog rukovodstva u Krbavici. Prilikom jednog razgovora u Krbavici postavilo se pitanje mogućnosti nabavke oružja preko italijanskih vojnika, za novac. Drug Branko Ognjenović, sekretar Kotarskog komiteta KPH za Korenicu, dao mi je 500 lira da pokušam nekom Italijanu platiti vino i pokušati iskamčiti pušku. Ideja je bila dobra, ali krajnje rizična. Razmišljao sam kako i preko koga da pokušam jer 500 lira u ono vrijeme nije predstavljalo značajniju vrijednost.

Poslije dugog razmišljanja, za »trgovačkog partnera« odabrao sam vojnika - crnokošuljaša sa nadimkom Moro. On me je često viđao u kući, pretpostavljajući da sam gostioničarev sin, a pošto nisam imao ni punih 17 godina, nije se ustručavao da u pripitom stanju opsuje i

samog Musolinija. Kao i obično, jednog septembarskog dana oko 5 sati poslije podne dode Moro u ljetnu kuhinju gostioničara, u kojoj sam bio samo ja. Upita za gazdu, koga ubrzo pronadosmo, te poruči čašu vina. Uz drugu, počesmo razgovor. Iskoristio sam priliku kad smo ostali sami pa ga jasno i otvoreno zapitah: »Moro, hoćeš li da mi prodaš pušku?« Na moje veliko iznenađenje reagovao je dosta mirno, rečima: »Porco dio, sta će tebi puška?« Dodao je: »A puška za cekniko«. Odgovorio sam mu da nije važno za koga će puška, jer ja neću reći nikome odakle mi. Iznemada me upita za cijenu, koliko ću mu dati za pušku? Nisam se zbunio, već sam ga upitao koliko on traži. Rekao mi je: »Das 50 tisuć lira«. Ja sam međutim imao samo 500 lira. Pogađali smo se i on je stalno smanjivao cifru. Ne znajući kako više da se izvučem, otvorio sam karte - izvadio sam iz džepića košulje novčanicu od 500 lira i pružio mu je. Bez kolebanja je uzeo i strpao u džep. Obećao mi je da će, kad se smrači, ostaviti pušku i municiju iza plotu na gostioničarevoj strani bašte. Na suprotnoj strani bila je komšijska bašta i dvorište sa velikim okruglim cementiranim bazenom, gdje je vlasnik pojuo krave i konje za sušnih dana. Tu se svakodnevno, po sunčanom septembarskom danu baškarila grupa italijanskih vojnika iz konjičkog eskadrona, kome je pripadao i vojnik Moro. On je iz soški složenih pušaka u bašti pred veče dograbio prvu pušku i prebacio je preko plotu. Uveče, po mraku, bauljajući kroz gazdinu baštu do plotu, napipao sam metalnu cijev puške. Fašista je ovog puta bio od riječi. Ostavio mi je novu kratku konjičku karabinku sa dvije poznate zelene fišeklije i u njima po tri šaržera sa po 5 metaka - ukupno 30 metaka. Mojoj radosti nije bilo kraja.

Iste noći preko Mrsinja sam stigao u Krbavicu i predao pušku sa municijom drugu Ognjenoviću. Drugovi su se prijatno iznenadili mojoj uspjeloj trgovini i niskoj cijeni života fašističkih vojnika, jer od te iste puške ko zna koliko je njihovih glava palo.

Od komšijskog sina saznao sam da je u konjičkom eskadronu nastala čitava uzbuna i hapšenje vojnika zbog nestanka puške. Nekoliko večeri kasnije istu takvu pušku sa municijom prebacio mi je u baštu komšijin sin omladinac Milan Drakulić Mimo koju sam predao u Štab grupe partizanskih odreda za kotar Korenicu u Krbavici.

Nastanak 2. bataljona »Ognjen Priča«

JOVAN KOVAČ

Dio 2. bataljona »Ognjen Priča« potiče od jedinica koje su u prvim danima ustanka bile u sastavu Komande odreda za Vrebac i okolinu iz sela: Široka Kula, Ostrvica, Barlete, Vrebac, Zavode i Pavlovac - Vrebački, u kojima od vjkada žive lički gorštaci naviknuti da podnose sve tegobe što ih je nametnulo surovo podneblje i uslovi borbe za opstanak.

Kapitulacija stare Jugoslavije, nastanak NDH i ustaška strahovlada prinudili su ove vrijedne radne i ponosne ljude da se prihvate oružja i brane svoje gole živote. Već u prvim danima ustanka 1941. godine ova sela su se masovno digla u borbu i činila jedinstvenu cjelinu. Svako selo je imalo svoj odred - četetu. U avgustu su ovi odredi objedinjeni pod jedinstvenu komandu koja je nosila naziv Komanda gerilskih odreda za Vrebac i okolinu, sa sjedištem u selu Vrebac. U sastavu odreda bile su četiri čete: Pavlovac Vrebački - Zavode, Vrebac, Barlete - Ostrvica - Čukovac i Široka Kula

Zbog pokolja srpskog življa 2. avgusta 1941. u Širokoj Kuli i ustaških napada na sela Ostrvicu i Barlete prvih dana avgusta, sve četiri čete koncentrisane su u Vrebac, Pavlovac Vrebački i Zavode. Polovinom avgusta ustaše su protjerane iz Ostrvice i Barleta. Time su stvoreni uslovi za povratak jedinica i naroda u svoja sela. Kuljska četa sa dijelom naroda vratila se krajem avgusta na dio teritorije Široke Kule.

Krajem avgusta gerilski odredi sa područja Vrebac - Široka Kula ušli su u sastav Gerilskog bataljona »Velebit« koji je pod rukovodstvom Okružnog komiteta za Liku bio obrazovan od svih ustaničkih jedinica na teritoriji kotara Gospić, i koji je ubrzo promijenio naziv u Partizanski bataljon »Velebit«, čime je određen vojnički karakter ustaničkih jedinica. Krajem septembra bataljon je reorganizovan u Prvi lički partizanski odred »Velebit«, a jedinice sa teritorije Vrebac - Široka Kula su sačinjavale njegov 2. bataljon.

Sjedište komande 2. bataljona je bilo u selu Vrebac. Sastav komande je bio: komandant Joco Njegomir, politički komesar Dušan Njegomir, zamjenik komandanta Jovo Dragosavac, obavještajni oficir Miloš Uzelać. Komandir 1. čete sa sjedištem u selu Zavode bio je Simo Todorčić, komandir 2. čete sa sjedištem u Vrepcu Dušan Curčić, i komandir 3. čete sa sjedištem u selu Ostrvici Milan Dimić. Komandiri vodova bili su: Janko Radmanović, Danješ Radmanović i Ilija Repac Ića. Ko-

mandir 4. čete (Široka Kula) bio je Stojan Serdar sa sjedištem: Serdari - Klenovac - Kuzmanovača, a komandiri vodova Dragan Rakić. Jovan Kovač i Rajko Vujinović. Bataljon je brojao oko 400 ljudi, uglavnom omladinaca i mlađih godišta.

U toku avgusta i septembra čete su pored borbi za odbranu svojih sela učestvovala u nekoliko napadnih akcija. Intenzivno su radile na svom vojničkom i političkom usavršavanju, posebno omladinci koji nisu služili vojku.

Prvi vod 4. čete (Kulske), sa komandirirom voda Draganom Rakićem, kontrolisao je iz rejona Klenovac - Marići - Lovrići pravce koji iz Široke Kule i Ličkog Osika vode prema ovim zaseocima.

Drugi vod iz zaseoka Gluntuša, sa komandirirom voda Jovanom Kovačem, kontrolisao je iz rejona Kukin Do pravac prema perušićkim selima. Iz rejona Obruvača kontrolisan je pravac prema Širokoj Kuli. Za ovaj pravac bio je odgovoran Jovica Mileusnić Drobac. Ovaj vod sadejstvovao je Čukovačkom vodu u kontroli pravca Široka Kula - Podlapača na Stazi.

Treći vod iz rejona Kuzmanovača, sa komandirirom voda Rajkom Vujinovićem, imao je zadatak da kontrolišc pravac prema Ivčevića Kosi i Perušiću.

U ovom periodu došlo je do nekoliko sukoba sa ustašama koje su vršile ispade prema srpskim selima da spriječe narod u prikupljanju ljetine. Pokušavali su hapšenje ljudi, palili i pljačkali srpsku imovinu.

Na osnovu partijske okružnice broj 1. OK KPJ za Liku od 11. IX 1941. godine kojom je pored ostalog zahtjevana organizacija i reorganizacija vojnih jedinica, izvršena je u novembru reorganizacija 4. čete (Kulske). Borci iz zaseoka Gluntuša pripojeni su 1. vodu 4. čete. Za komandira voda određen je Milan Dmitrović Zec. Za komandira 2. voda određen je Jovica Mileusnić Drobac. Za prvog komesara čete određen je Vlado Orešković, predratni član Partije. Jovan Kovač i Dragan Rakić organizovali su akciju na prikupljanju stoke i novca radi odlaska grupa boraca u Dalmaciju za kupovinu oružja. Dragan je sa grupom boraca iz 4. čete učestvovao sa ostalim jedinicama u prvom oslobađanju Plitvičkih jezera, a Jovan u napadu na Pervan Selo.

U navedenom sastavu 4. četa je 15. novembra u Čatića Dolu položila partizansku zakletvu pred komandirirom čete Stojanom Serdarom i komesarom Vladom Oreškovićem.

Poslije položene zakletve izvedena je akcija pod rukovodstvom Dragana Rakića na selo Vukšić u kojoj je zaplijenjeno 10 grla goveda i oko 50 ovaca Stoka je data za kupovinu oružja. U to vrijeme Kulska četa je imala 94 vojničke puške, tri puškomitraljeza »brno« i nekoliko komada lovačkog oružja.

U sastavu jurišnog voda odreda »Velebit«, 22. XI 1941. godine, grupa kulskih boraca učestvovala je u razoružanju 20 ustaških milicionara u selu Mušaluk.

Stab grupe odreda za Liku je donio odluku u selu Krbavici 30. XI 1941. godine o formiranju bataljona »Ognjen Priča« na čelu sa komandantom Bogoljubom Rapajićem i komesarom Srđanom Brujićem. U sastav bataljona su ušle jedinice: odred, odnosno četa »Ognjen Priča«,

odred »Ljubovo« kao 2. četa i 4. četa (Kulska) 2. bataljona odreda »Ve-lebit«.

Prvih dana decembra 1941. godine Dragan Rakić je sa grupom boraca sastava: Petar i Milan Dmitrović, Bogdan i Bude Sudžuković i Mile Rakić - Sarićin, napao iz zasjede italijansko odjeljenje u rejonu Šuplje Glavice, na pruži Lički Osik - Perušić. Tom prilikom je ubijeno pet italijanskih vojnika i zaplijenjene su četiri puške.

Poslije ove akcije Italijani su izvršili napad na zaselak Klenovac, gdje se odigrala žestoka borba u kojoj su Italijanima nanijeti značajni gubici, ali su pri tome poginula naša četiri borca a Dragan Rakić je teže povrijeđen.

Odluka o napadu na Korenicu uslovila je odlazak odreda »Ljubovo«, odnosno 2. čete bataljona »Ognjen Priča« 28. XII 1941. godine sa Ljubova u rejon Korenica, a na Ljubovu su ostali borci sa teritorije Široke Kule, koji su se do tada nalazili u sastavu odreda »Ljubovo« (jačine oko jednog voda).

S obzirom na to da su Italijani pripremali deblokadu svoga garnizona u Korenici, oni su na pravcu Gospić - Ljubovo - Bunić, u rejonu Široke Kule, 17. januara 1942. godine koncentrisali dva bataljona pješadije, četru minobacača, bateriju artiljerije i vod lakih tenkova »ansaldo« ukupno oko 2000 vojnika. Za odbranu Ljubova određen je 1. i 2. vod Kulske čete i jedna polovina 2. bataljona 1. odreda »Ve-lebit« pod komandom Joce Njegomira. Pred borbu na Ljubovu pod komandu komandanta 2. bataljona stavila se grupa članova Kotarskog komiteta Perušića i terenskih radnika. U grupi je bilo 18 boraca, od kojih je formiran zaseban vod. Na Ljubovu se našlo 185 boraca naoružanih puškama, jednim teškim mitraljezom i četiri puškomitraljeza.

U borbi na Ljubovu Italijani su 23. i 24. januara 1942. godine pretrpjeli gubitke: 37 mrtvih, 64 ranjena, 278 smrznutih i 43 zarobljena vojnika. Zaplijenjena su četiri topa sa 450 granata, dva tenka, četiri minobacača sa 300 mina, 5 mitraljeza i drugo oružje i municija.

Pobjeda na Ljubovu brzo se pročula po cijeloj Lici i stvorila uverenje u narodu i borcima da se može uspješno boriti ne samo sa ustašama nego i protiv Italijana.

Poslije ove borbe za komandira Kulske čete postavljen je Dragan Rakić a za komesara Mile Opsenica. Stojan Serdar je određen za operativnog oficira bataljona »Ognjen Priča«. Vlado Orešković je povučen u višu komandu.

U napadu na selo Čanak 6. februara 1942. godine učestvovala su: Kulska četa bataljona »Ognjen Priča« i jedna četa iz Donjeg Lapca. Poslije napada na Čanak Kulska četa je zauzela položaj na liniji: selo Kuzmanovača - Ljubovo - Čubrića jezero. Iz sastava ove čete izdvojena je veća grupa vojnički obučanih boraca, sa kojom je Dragan Rakić otišao u sastav 2. čete bataljona »Ognjen Priča« radi učešća u napadu na Donji Lapac 27. februara 1942. godine.

Polovinom februara glavnina italijanskih snaga namjenjenih operaciji deblokiranja Korenice, pod komandom načelnika štaba armije Zanusića, bila je razmještena oko Gospića i u Gackoj dolini, a imala je 6000 - 7000 vojnika, 40 topova, 12 tenkova i 10 aviona. Da bi partizane

zavarali u pogledu pravca glavnog udara, izvršili su 15. marta snagama jednog bataljona ojačanog baterijom topova napad na pravcu Čubrića jezero, gdje ih je sačekala Kulska četa (bez jednog voda) ojačana teškim mitraljezom »breda«. U toku cjelodnevnne borbe neprijatelj je imao 12 mrtvih i više ranjenih vojnika. Zarobljena su dva puškomitraljeza i nekoliko pušaka Italijani su odbačeni u Široku Kulu.

Italijani su 23. marta 1942. godine napustili Široku Kulu i preoijenitali svoje dejstvo na pravac: Lovinac - Ploča - Udbina. Na pravcu Široka Kula - Podlapača 25. marta napadalo je 175 ustaša. U odbrani je ispred Jezerskog vrha bila jedna četa 1. bataljona 1. partizanskog odreda »Velebit«, a sa pravca Čubrića jezera dejstvovao je vod Kulske čete ojačan teškim mitraljezom »breda«. Poslije kratke i žestoke borbe ustaše su imale 20 mrtvih na čelu sa Frkovićem. Prvi vod Kulske čete je zarobio jedan protivtenkovski mitraljez.

Posljednjeg dana marta izvršen je napad na selo Podlapaču u kome su pored ostalih snaga učestvovala i dva voda Kulske čete. Ovaj napad nije uspio.

Od 27. do 29. aprila 1942. godine Kulska četa učestvuje u borbi za oslobođenje Plitvičkih jezera, koje je branilo oko 80 žandarma i domobrana. Noću 28/29. aprila žandari su, iskoristivši našu nebudnost, uspjeli pobeći prema Medvjeđaku.

Poslije oslobođenja Plitvičkih jezera i okolnih sela došlo je do nove reorganizacije bataljona »Ognjen Priča«, u kome je Kulska četa dobila naziv 1. četa, Druga četa je sastavljena od boraca sa sadašnje koreničke opštine, a Petroseljska četa je dobila naziv 3. četa bataljona »Ognjen Priča«. U ovom sastavu bataljon je ostao do kraja rata, s tim što je popunjavan novim borcima. Po dolasku u Srbiju bataljon je popunjen Srbijancima, a stari borci su uglavnom postali starješine. Za komandanta bataljona postavljen je tada Staniša Opsenica a za političkog komesara Stevo Biga.

Za slobodu Plitvičkih jezera

DRAGAN RAKIĆ

Na prekrasna Plitvička jezera spustili su se teški dani 1941. godine. I tim krajem, koji je priroda nadarila nenadmašnom ljepotom, odjekivali su tupi koraci fašističkih cokula. Bilo ih je oko 100, što ustaša što žandarma, naoružanih do zuba, dobro obučениh i nahranjenih. Na čelu im se nalazio oprobani fašista, žandarmerijski narednik Međedović. Naslađivali su se ljepotama ove neobične prirode i otuda, s vremena na vrijeme, vršili pohode u okolna sela i tamo pljačkali, palili, tukli i ubijali.

Ali, nisu dugo likovali. U prostranim šumama nepokorene Like spremalo se oslobođenje. Jedna kolona partizana krenula je da im pomrsi račune. Vukli su za sobom i jedan zarobljeni top. Na putu ka Plitvicama presreo ih je jedan starac.

- Djeco moja, čuvajte se, to su krvnici i palikuće. Pazite da ne nastradate.

- Ne brini, stari - reče mu ponosito mladić, Branko Sudžuković, komandir jednog odjeljenja. - Okušali smo mi sa njima megdan i opet idemo. Oni su već bježali pred nama i ostavili nam svoje puške. Tako će biti i ovoga puta...

U praskozoije partizanska kolona je zaleгла oko zarada u kojima su se odmarali fašisti. Partizanski обруč je bio rijedak, ali praznine su popunjavala njihova junačka srca i riješenost da se odatle ne vrate dok je i jedan fašista živ.

Svi su bili na svojim mjestima Ali, kuda s topom? Nije bilo pogodnog mjesta za vatreni položaj a ni dovoljno vremena da se traži. Međutim, partizani su se brzo snašli. Izvukli su top na balkon kuće opštinskog bilježnika, isturili točkove i cijev na balkon a krakove u sobu. Nišanskih sprava nije bilo. Borci su nanišaniли cilj kroz cijev.

Sve je bilo gotovo, samo se čekalo na signal, koji je uskoro dat:
- Pali!...

Istog momenta grunula je topovska granata. Kuća se zatresla. Svuda naokolo zagrmjeli su rafali. U fašističkom logoru nastala je panika od detonacije i dima... Topovske granate su i dalje gruvale.

- Nagari, nagari!

- Juriš, juriš, juriš! - vikali su partizani iz sve snage uz štektanje automatskog oružja. Neprijatelj se nije htio predati. Borba je bila sve žešća. Kuća sa koje je dejstovao top tresla se kao šiba na vodi. Partizani nisu popuštali. Tek poslije dvanaest časova žestoke borbe fašistički otpor je slomljen. Žandarmerijski narednik Međedović uhvaćen je živ. Pored njih partizani su savladali još jednog ljutog neprijatelja - zimu. Borci su izdržali više nego što se moglo.

Sirom Like pukao je glas: Plitvička jezera su slobodna. Ona su sastavni dio partizanske oslobođene teritorije - ponos naše kršne Like.

Posljednji susret sa Stojanom Matićem

PETAR RAŠETA PEJO

Stojan Matić je rođen 1915. godine u Nebljusima. Bio je poručnik bivše jugoslovenske vojske. Po kapitulaciji Jugoslavije izbjegao je zarobljavanje i vratio se u svoje selo, i počeo sa pripremama naroda za ustanak. Svojim držanjem i odnosom prema narodu u tim teškim danima stječe veliki ugled i povjerenje kod ljudi, te je za kratko vrijeme postao poznat širom Like i dijelom Bosanske krajine. Stojana su jednako voljeli i imali povjerenja u njega i borci i čitav narod.

O Stojanu Matiću je dosta pisano i ovo su samo sjećanja na njegove posljednje časove života, jer sam u to vrijeme bio u njegovoj neposrednoj blizini. Stojan je u noći između 25. i 26. februara 1942. godine došao u moje rodno selo Gajine, u kuću Ilije Rašete - Ilića. Tu su ga dočekali Dušan Rašeta (poginuo iste godine na Ramljanima kao komandir 2. čete bataljona »Stojan Matić«) i Stevo Karan (poginuo 1943. godine kod Dobrosela). Tu su bila i Ilićeva dva sina, Dane, koji je poginuo 1944. godine u Bosni pri prelasku Vrbasa, i Dušan, koji je pri napadu na Lapac teže ranjen i kao ratni invalid živi u Gajinama I mene su obavjestili da toga jutra budem tamo gdje su Stojan i Stevo Karan i da će u toku noći biti napadnut Lapac.

Ušao sam u sobu i zatekao Stojana u veselom raspoloženju. Pozdravio se sa mnom i dao mi pismo za Jovicu Đukića (poginuo na Srbu) vodnika Oraovačkog voda, upozorivši me da budem oprezan jer mogu da naletim na italijansku patrolu i da, u slučaju opasnosti, pismo zakopam u snijeg, te da isporučim Oraovčanima njegove pozdrave. Snijeg je bio visok i ja sam išao na skijama. U Oraovcu sam zatekao u kući grupu partizana i među njima Jovicu Đukića, kome sam predao Stojanovo pismo. On je odmah napisao odgovor na pismo, i predajući ga rekao mi da i usmeno prenesem Stojanu da obavezno dođe u Oraovac, i da on već zna zbog čega.

Vrativši se u Gajine izvjestio sam Stojana o onome što sam čuo i vidio i prenio mu Jovičinu poruku. On je pročitao pismo, poduže razmišljao, podigao se sa stolice, malo prošetao po sobi, još jednom pogledao pismo i rekao da ipak mora u Oraovac. Dušan i Stevo su ga molili da ne ide, već da ostane sa narna, ali on je ostao pri svojoj odluci da krene čim padne mrak, zahtijevajući da ga samo ja pratim, jer poznajem dobro put. Dok smo se spremali da krenemo stigao je i iija Popović (poginuo 1943. godine i proglašen narodnim herojem) pozdravio

se sa Stojanom i sa nama ostalima, i kraće se zadržao u razgovoru. Tada mi je Stojan rekao da sam slobodan, jer će dalje produžiti sa Ilijom, vozeći se na skijama. Na polasku, Stojan nam je rekao da ćemo se sutra vidjeti u oslobođenom Lapcu. Na žalost do tog viđenja nije došlo, Stojan je poginuo.

O Stojanovom autoritetu i povjerenju u narodu govori jedan karakterističan, ubjedljiv i nesvakidašnji primjer. Istog dana kada je poginuo Stojan poginuo je i Milan Petrović iz Gajina. Čim je slomljen posljednji otpor Italijana, počeo je da stiže u mjesto narod iz okolnih sela. Brzo se saznalo ko je ranjen i poginuo, pa su porodice tih drugova pristizale prve. Među prvima je stigla i Smilja Petrović, Milanova majka. Oplakujući sina i naričući glasno, sastavljala je rečenice obraćajući se poginulom sinu: »Moj Milane, moj najstariji sine, bio si moj prvenac i majkina uzdanica. U životu me nije snašla, niti će me snaći veća žalost. Ali da nije poginuo Stojan Matić, čini mi se, lakše bih te preboljela, jer imam još pet sinova, a Stojan je bio sin i nada mnogih majki... « Zatim je malo podigla glavu i obratila se prisutnim borcima: »Drugovi, Stojana više nema, čuvajte Tomicu Popovića. .. «

Milan nije bio jedini koga je hrabra majka izgubila. Njen sin Spase, zvani Bića, rođen 1927. godine, poginuo je na Sremskom frontu 1945. godine u bataljonu »Stojan Matić«, a sin Vujo, rođen 1924, teško je ranjen takođe kao borac bataljona »Stojan Matić«, i sada kao ratni vojni invalid živi sa ostarjelom majkom Smiljom u Apatinu.

Jedna kuća - dva fronta

DRAGAN RAK/C

Iz borbi 1942. godine

Noć, slari saveznik partizana, omogućila je da se poznati bataljoni »Marko Orešković«, »Stojan Matić« i dijelovi bataljona »Ognjen Priča« između 27. i 28. februara 1942. godine spuste niz strme padine koje su vodile u Donji Lapac. Oni će se u zoru uhvatiti ukoštac sa tamošnjim talijanskim garnizonom i pokušati da ga unište.

Do prvih kuća išlo je dobro. Druga četa bataljona »Ognjen Priča«, koju su zvali Ljubovska, privukla se uz glavnu ulicu. Bude Knežević se ušančio pored ograde prve kuće i priklještiio Talijane s druge strane ulice da nisu smjeli glave pomoliti...

- Naprijed! - sokolio je on svoje drugove što je trebalo da se prebace do susjedne zgrade. Preskočili brisani prostor bilo je vrlo rizično, a neprijatelj nije žalio municiju. Prolaz je bio izrovan, a iz malih bušenova trave vrcala je i siktala zemlja pomiješana sa olovom talijanskog oružja.

- Naprijed! - povikao je Bude hrleći sa svojim puškomitraljezom i povremeno zastajkujući da pusti rafale po zgradi preko puta.

- Naprijed! - zaorilo se iz desetine grla partizana koji su se sručili prema prvoj kući.

Tada je puškomitraljezac Bude Knežević naglo začutao. Krvave ruke su popustile, mlado tijelo se zaljuljalo i palo. Milan Uzelac, već poznat po svojoj hrabrosti, zgrabio je Budin puškomitraljez i nastavio da iz njega sije smrtonosne rafale. On je uspio da izvuče druga ranjenog sa sedam neprijateljskih metaka. Puškomitraljezac Bude Knežević privremeno je izbačen iz stoja, ali je njegova vatra omogućila ostalima da zauzmu i drugu kuću.

Borba je postajala sve žešća. Na nekoliko desetina metara od neprijatelja, od koga ih je odvajao samo jedan seoski put i mali šljivik, čije je grane neprekidno kresala neprijateljska vatra, teško je bilo ići naprijed. Taj šljivik je bio teško savladiva prepreka. Uzalud se Milan Uzelac starao da učitka neprijateljsko oružje - ono se uvijek javljalo sa raznih strana. Priljubljeni na zemlju vojnici, među kojima je bilo Buničana, Ljubovčana, Kosinjana i Kuljana, preko bašte su gledali šljivik i čvrste zidove kuće koju je trebalo osvojiti.

»Još samo ovu kuću«, mislio je Milan Uzelac, »a onda bi ih sa one ograde moj puškomitraljez brno brzo umirio«.

Ali, vod je stajao i nije se mogao maci.

U jednom momentu vatra se malo utišala. Put pored potkresanih šljiva bio je otvoren.

- Naprijed! - komandovao je neko iz stroja Milan Uzelac, visok i snažan mladić, nije oklijevao. Njegov puškomitraljez sipao je vatru po neprijateljskim prozorima i puškarnicama s druge strane ulice.

Još nekoliko koraka. Najednom puškomitraljez je začutao. U grču juriša Milan je prkosno isturen snažno pritiskao obarać.

Milan je pogođen. Pao je. Neprijateljski metak prekratio mu je put koji je sam izabrao. Ali je zato Milan, kao i malo prije toga njegov drug Bude, prokrcio put drugovima.

Dva juriša, dva puškomitraljesca pogođena.

Zamjenio ih je Lukica Vukmirović Vukmir, koji je ponio mitraljez isto tako smjelo kao i oni...

Pred partizanskom četom ostalo je još samo dvjesto metara do cilja. Za šest sati borbe neprijatelj je sateran u jednu jedinu utvrđenu veliku kuću usrijed mjesta. U zidinama stare seljačke kuće Talijani su bili dobro zaštićeni od vatre partizanskog oružja.

Ali, partizani znaju samo za »Naprijed«.

Traže se bombaši, dobrovoljci. Oni imaju riječ. Svi su htjeli biti bombaši.

Opet je zasuta vatrom neprijateljska tvrđava. Dvadeset odabranih puzilo je korak po korak. Ponekad bi im metak zasuo oči zemljom. Tada bi priljubili glavu čvrsto uz zemlju, a zatim opet samouvjereno, kao vučeni nekom velikom silom, uporno bi išli naprijed.

Zid je bio nadomak bombi.

- Juriš! Ura!

Kroz utvrđene prozore i puškarnice uletjele su partizanske bombe. Za njima su napadali borci hvatajući za gušu preplašene Talijane. Desetine zarobljenih i nekoliko ubijenih - to je bio bilans juriša. Donji sprat kuće bio je osvojen.

Ali gore ih ima još mnogo.

Dva sprata - dvije vojske, - jedna kuća - dva fronta.

Partizani su bacili posljednju bombu. Municije je ostalo malo. Baš tada neprijatelj je provrtio tavanicu i odozgo počeo da baca talijanske plehnate bombe. Potmule detonacije parale su uši, a partizani pokriveni vojničkim slamaricama izdržali su vatru. Koliko je bombi palo na slamarice koje su na leđima držali partizani, niko ne može reći.

A kada je mrak počeo da se spušta, složno »Ura« uzdrimalo je veliku zgradu. Poneseni poznatim usklikom svojih drugova, borci sa donjeg sprata pojurili su naprijed - na drugi sprat.

Na zgradi se uskoro pojavila bijela zastava.

Pogibija Stojana Matića

DURO RAŠETA BURICA

Stojana Matića sam prvi put sreo maja mjeseca 1941. godine u Bihaću. Vraćajući se iz Zemuna, čekao sam poštanski autobus i Stojan mi je prišao interesujući se kamo putujem. Tako smo se upoznali, jer je i on istim vozilom doputovao do Nebljusa, svog rodnog mjesta.

Već u toku maja, a pogotovo u junu mjesecu, ustaše su počele zločine i pljačku nad srpskim stanovništvom. Među prvim organizovanim ustaničkim jedinicama pojavio se Gajski vod u kojem sam se i ja nalazio. U julu je, pod komandom Stojana Matića napadnuto i spaljeno hrvatsko naselje Boričevac, stoje smatrano najvećom političkom greškom u to vrijeme. Ustaški zločini u tom kraju bili su toliko svirepi da gnjev ozlojeđenog naroda nije mogao obuzdati ni takav autoritet kakav je bio Stojan Matić. Znajući šta se sve može dogoditi, rukovodstvo ustaničkih snaga na čelu sa Slojanom Matićem i Gojkom Polovinom obavijestilo je hrvatsko stanovništvo Boričevca o napadu i ono se na vrijeme povuklo ispred razjarene mase, koja se nije mogla spriječiti da ne popali napušteno selo. Stojanov autoritet i njegovo pravilno shvaćanje ciljeva narodnooslobodilačke borbe smirivali su strasti i narod je brzo uviđao da hrvatski narod ne stoji iza šake ustaških zločinaca.

Dvadeset sedmog februara 1942. godine, po velikoj zimi i snijegu, počela je borba za oslobođenje Donjeg Lapca u kojem se nalazio talijanski garnizon. Stojan je nastupao sa 2. četom bataljona »Marko Orešković«. Borba je počela oko ponoći i vodila sve do jutra, kada se oglasila talijanska truba kao znak predaje. U tom momentu sam se nalazio u zgradi stare pošte i čuo od jednog borca da je Stojan ranjen. Potrčao sam na mjesto gdje se on nalazio udaljeno oko 300 metara od moga položaja, pored zgrade sreskog zatvora i ispred mitraljeskog gnijezda koje su Talijani postavili u srušenom zidu zatvora.

Dotrčao sam do Stojana i našao ga kako leži potrbuške na snijegu bez znakova života. Iza njega sam ugledao njegov šal - vjerovatno je tu ostao kad se Stojan počeo povlačiti nakon ranjavanja. U tom povlačenju na brisanom prostoru dobio je smrtonosne rane od talijanske vatre sa više strana - iz neposredne blizine iz crkvene porte i Bajića kuće. Desna ruka mu je bila ispružena i malo uvučena u snijeg u koji je posljednjom snagom pokušao da zatrpa dokumenta što su se pomaljala ispod

snijega. Njegova lijeva ruka stajala je na torbici ispod glave. Prevrnuo sam pažljivo beživotno Stojanovo tijelo na leđa i polako mu izvukao torbicu ispod glave i papire ispod snijega. Iz jedne kuće zapucali su karabinjeri koji se još nijesu predali i jedva sam umakao u zaklon. Pronašao sam u zgradi nove pošte Doku Jovanića, koji je takođe bio ranjen u ruku, i predao mu Stojanovu torbu i dokumenta.

Poslije Stojanove smrti zavlada je velika tuga među borcima i narodom ne samo u lapačkom kraju nego i u velikom dijelu Like jer je on svojom hrabrošću i privrženošću narodnooslobodilačkoj borbi stekao veliki ugled i nepodjeljene simpatije.

Hrabra majka

MIČO RAŠETA

U sjenci slave uspjeha na bojnopolju tokom narodnooslobodilačkog rata ostale su mnoge majke, koje su svojim žrtvovanjem u pozadini fronta doprinosile pobjedi. Jedna od tih je Smilja Petrović iz Gajina kod Donjeg Lapca. Život ličke seljačke žene uopšte, a naročito onih koje je pratila sirotinja i nemaština bio je težak i naporan.

Rat ju je zatekao u četrdesetoj godini života, i mada neuka i nepismena, ona se nepokolebljivo opredjeljuje za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Od šest njenih sinova četiri aktivno učestvuju u NOB; najstariji od 1941. godine.

Dana 27. februara 1942. godine napadnut je i oslobođen od Talijana Donji Lapac. U toj borbi gine Smiljin najstariji sin Milan. Gine i Stojan Matić, organizator ustanka u našem kraju. Ojađena majka Smilja nariče nad obojicom i kaže: »Moj Milane, tebe ću prežaliti, ali neću prežaliti Stojana Matića«. Na mjesto poginulog sina Milana ova hrabra majka šalje svog drugog sina Vuju. Vujo je teško ranjen 1942. godine i postao nesposoban za dalju borbu, ali već tada stasava i njen treći sin Spase Bićo, koji zauzima upražnjeno mjesto onesposobljenog Vuje. Brinući se za porodicu, prebacujući je od zbjega do zbjega, ona stiže donoseći hranu i na poprišta velikih okršaja kao što su oorbe za Udbinu, Gračac, Gospić, Bihać, Dvor na Uni, desant na Drvar i dr.

Obilazeći položaje, ova majka nikad nije došla prazne torbe. Prikupila bi nas pa bi nas nahranila, a zatim bi nam ulivala hrabrost govoreći da se borimo i da, ako je potrebno, ginemo jedan za drugoga.

Godine 1943. Smilja šalje u borbu i svog četvrtog sina Marka, sa ponosom govoreći da »svakoj majci treba da je dika koja ima kod Tita vojnika«. Težak udarac za nju predstavlja saznanje da joj je u borbama za oslobođenje Zagreba poginuo sin Spase. Dugo se nije mogla pomiriti sa bolnom činjenicom varajući samu sebe da joj je sin poslan u SSSR na školovanje.

Nakon oslobođenja zemlje, sa mužem, dvoje maloljetne djece i Markom, koji je također stupio u NOB i demobilisan kao mlade godište, pridružuje se kolonistima za Vojvodinu. Svoju duboku starost provodi u Apatinu sa sinom Vujom i najmlađim sinom Stevom, dok joj je muž poginuo šezdesetih godina nesretnim slučajem. I sinovi Marko i Ilija u razmaku od osam dana umiru 1980. godine. To joj nanosi veliki bol, ali ona hrabro podnosi i ove teške udarce.

Izuzetnu ličnost ove žene-majke potvrđuje i činjenica da je ona stoički podnijela i još podnosi udarce koji su se sručili na njena leđa već više od polovine stoljeća.

Mrgodni domaćin

S/IVO SARAC

Sredinom februara 1942. godine otišla je naša četa iz Tušica, gdje je mjesec dana ranije formirana, na teritoriju opštine Medak. U četi je bilo oko 50 boraca-dobrovoljaca iz sela: Srednja Gora, Kurjak, Komić i Poljica. Najmlađi među nama bio je 15-godišnji Nikica Kljajić Keča, a najstariji 41-godišnjak Milanko Radaković Manjin. Dvije godine mlađi od Milanka bio je žandarmerijski narednik Dako Đukić Pošatlja. Komandir čete Mile Đukić Vujin imao je 31 godinu. Ostali su bili između 18 i 25 godina. Većina nas nije služila vojsku i bili smo bez ikakvog vojničkog znanja i iskustva. Noću, po dubokom snijegu, prešli smo željezničku prugu, kojom su se koristili i kontrolisali je Talijani. U zoru smo stigli u selo Papuču. Naš je dolazak imao za cilj da zajedno sa borcima iz sela Mogorića i Vrepca podržimo ustaničke snage u borbi protiv okupatora. Na ovoj teritoriji postojalo je veliko previranje i polarizacija u ustaničkim masama. Kolaboracionisti i četnički elementi nastojali su da pasiviziraju ustanike i spriječe borbu protiv glavnog neprijatelja. Diferencijacija na ovom terenu je bila izraženija nego u selima sjeverno od željezničke pruge. Omladina je i ovdje kao i u drugim ustaničkim selima bila spremna za borbu, ali su stariji bili podozriviji i kolebljivi, teže su se odlučivali za borbu protiv okupatora, za razliku od onih koji su bili udaljeniji od okupatorskih posada i garnizona. Neposredna ugroženost je bila glavni razlog opreznosti i kolebljivosti.

Članovi NOO rasporedili su nas po seoskim kućama na hranu i spavanje. Moga druga Doku Orlovića i mene uputiše kod Petra Potkornjaka zvanog Bežina. On je imao više od 50 godina, bio je srednjeg rasta, zdepast, namrgođen i oštra prodorna pogleda. Njegova žena Božica je bila nešto mlađa, dobroćudna, tiha i povučena. Imali su tri kćeri. Najstarija 18-godišnja Dara, bila je lijepa djevojka, tankovjesta garavuša, krupnih crnih očiju. Srednja je mogla imati oko 15 godina, a najmlađa je bila desetogodišnja djevojčica.

Domaćin nas je hladno primio, ni na pozdrav nije nam čestito odgovorio, i odmah je izašao iz kuće. Domaćica je bila nešto ljubaznija. Uvela nas je u sobu i pokazala gdje ćemo spavati. Pripremila nam je doručak - po šolju mlijeka i parče hljeba. Djevojke su nas radozno promatrale.

Shvatili smo da nismo dobrodošli gosti, ali na trenutno stanje nismo mogli uticati. Vjerovali smo da ćemo našim ponašanjem uspjeti

uspostaviti kontakt i stvoriti bolje odnose sa domaćinom. Znali smo kakvo mišljenje o nama vlada kod starijih ljudi, na to smo morali računati i tome se prilagoditi i biti strpljivi. Poslije ručka otišli smo u školu na zbornu mjesto naše čete. Usput smo razgovarali o hladnom prijemu i našem budućem ponašanju kako bismo stvorili što snošljivije odnose sa porodicom čiji smo gosti privremeno. Većinu vremena smo provodili na položaju i u školi, a na vrijeme smo odlazili na objede i spavanje. Svi članovi porodice prema nama su bili službeni i zvanični. Objedi su nam bili jednolični: za doručak šolja mlijeka i parče hljeba, za ručak kivan pasulj i kukuruz (varica) sa kuvanim krompirom, za večeru prežgana juva (ajnpren - čorba). Gazda je bio krajnje razervisan, sa nama nije razgovarao, a na naša pitanja kratko bi odgovarao. Stalno je bio nezadovoljan i ljut, vikao na ženu i kćeri i tražio povoda za svađu. Ponašao se po onoj narodnoj »Kćerku kara - snahi prigovara«. Mada smo bili pažljivi i taktični, on je bivao sve osorniji i grublji, bagatelisao nas je i potcjenjivao. Prošla su tako 3-4 dana, a onda je jedne večeri, poslije objeda, ljut kao i obično, iskalio sav svoj bijes i u lice nam sasuo sve što se vremenom kod njega nataložilo.

- Kuda ste se vi vazdigli da ratujete sa trećom silom? Pa ni država ni vojska nijesu izdržale 15 dana, a kamoli vi bos i goli balavci! Mjesto da čuvate svoje kuće od ustaških krvnika, vi hoćete da napadnete silu.

- Ko je krvnike doveo? - prekinu ga Đoko.

- Znam ja ustaše nikada ne bi došle da nije bilo okupatora, ali oni nas ne kolju nego štite. Koga je moliti nije ga srditi.

- A zašto su spalili Vrelo Koreničko, je li to zaštita? - upitah ga ja.

- Da ih nijeste napali, ne bi ga spalili. Sto nijesu spalili Medak? - drsko odgovori Bežina i nastavi. - Kažete da je sa vama velika Rusija i Crljena armija, dok oni dođu, vi ćete, a i svi mi izginuti, a to Šokci i oće. Kažete i njih ima sa vama, pa kad su takvi junaci, što ne tuku Talijane kod svoje kuće u Bilaju i Ribniku. Mudri su oni, navlače zlo pred srpske kuće, neka one gore i Srbi ginu. Došli su da vas izmudre i što lakše unište srpstvo. Da ste barem složni, a ne kao rogovu u vreći? Još ćete se među sobom tući, nesretnici, a to Šokci i oće. Kakvi ste vi borci? Vi ste skitnice i beskućnici, pomažete ustašama.

Uvrede su bile teške da bi se hladnokrvno primile. Usudio sam se, uprkos svim obzirima, da se otvoreno suprotstavim Bežini:

- Ti nas, striče Petre, vređaš. Kažeš da smo kao ustaše i da ih pomažemo, a znaš li ti ko je prvi potukao ustaše na Tušicama? Ne znaš, je li?

- A odakle bih znao, znam da nijesu babe sa preslicama, već neke junačine.

- E to ti je ta junačina - pokazah mu prstom na Doku - a ti ga nazivaš balavcem.

- Kažeš on!

- On - odgovorih ja.

- Baš on!? - u čudu upita Bežina.

- Baš on! Lično! - brzo mu odgovorih ja.

Bežina je začutao, menjao se u licu, bljedio, crvenio i ne trepćući gledao u Doku. Domaćica i djevojke su nijemo i sa divljenjem i zahvalnošću odmjeravale Doku od glave do pete.

Osjetivši da je ovo saznanje iznenadilo i osornog Bežinu i njegovu porodicu, pobjednički sam nastavio:

- Znaš li ti, štrikane, čiji je on sin? Državnog lugara, pokojnog Milkana Orloviča zvanog Varice, kojeg su ustaše prvog ubili u Krbavi. Znaš li ti da je to bio jedan od najuglednijih i najbogatijih ljudi u našem kraju, a ti mu sina nazivaš skitnicom i beskućnikom! Znaš li ti da on ima 30 kosaca bare, šest volova, svih šest u jaram, a konji mu nisu ništa slabiji od konja Milana Đurtova. Ti konje Đurtove sigurno znaš? Pa rakijski kotao. Ni sam ne zna što sve ima.

- Mani to, Sava, nije važno ko šta ima, danas ima prećih stvari - prekinu me i ukori Đoko.

Za sve vrijeme Bežina je ćutao i zapanjen piljio u Doku da bi, pošto ja predahnuh, pomirljivim i laganim glasom, kakvog od njega do tada nismo čuli, pogovorio:

- Svaka vam čast i čest. Nemojte se ljutiti. Ja onako po navici mladima kažem balavci. Oprostite mi, bojim se da se žabarima nećete izaći na kraj. Sila je to, djeco moja. Ima te žgadije ko na gori lista, a o ustašama da i ne pričam. Sve je protiv vas, a vas je malo, još ste nesložni. Bojim se, da to neće na dobro izaći.

- Najstariji je on sin pokojnog lugara - nastavih ja - prvenac. Sad mu je pala kuća na glavu, pa majka i djed hoće da ga žene. Traže za njega curu iz ugledne kuće i dobre prijatelje, a on hoće naočitu i lijepu djevojku - dodadoh, udarivši Doku prijateljski po ramenu.

Dok sam ja vodio dijalog sa Bežinom Đoki je bilo, osjećao sam, neugodno što ga hvalim, a pogotovo što ga kandidujem za ženidbu, jer je on to pitanje bio riješio. Kad smo sutradan otišli na položaj, prekorio me, što sam i očekivao.

- Pretjera ti, bog te tvoj, u hvaljenju mene i moje kuće. Da ti to i oprostim, ali kako me kandiduješ za ženidbu? Odakle ti to pade na pamet? Ako se ćuje, nadrljao si i ti, a i ja. Dozna li Nevenka, a pogotovo teta Marija, nagrabusio si.

- Jest da sam malo pretjerao za baru, konje i ženidbu, ali izazva me stari. Na kraju sve je drugo tačno - priznadoh i dodah - sada je mač u tvojim rukama, udvaraj se Dari. Nisi zapazio kako te ispod oka mjerka?

Da li je Đoko nešto preduzimao, nije mi tada, a ni kasnije priznao, ali rasprava sa Bežinom izmjenila je stanje u našu korist. Drugog dana kada smo išli sa položaja na ručak nadomak kuće osjetismo miris kiselog kupusa i suvog mesa.

- Kako lijepo miriše. Danas će biti bogat ručak - primjetih.

- To odnekle vjetar donosi od onih kuća lijevo. Nas čeka varica - odgovori bezvoljno Đoko.

U kući nas je čekalo iznenađenje. Na ulazu nas je presreo Bežina, vedar i nasmijan. Bio je brižno izbrijan, zavijenih brkova. Na njemu čista bijela košulja. Na naš pozdrav odgovorio je očinski i upitao nas da li smo ozebli. Kuća je bila besprekorno čista, patos u sobi oriban - žutio se kao vosak. Kreveti prekriveni bijelim čaršavima, na stolu također bijeli stolnjak, na njemu flaša rakije i uz nju tri poveće čaše. Na šporetu u velikom zemljanom loncu krčkao je kupus sa mesom. Gazdarica je

nešto poslovala oko šporeta. Bežina nam, raspoložen kao nikada do tada, ponudi da sjednemo. Privuče stolicu i sam sjede, dohvati flašu i nasu nama i sebi rakiju.

- Pa da popijemo, junaci! Ozebli ste.

- Striče Petre, opet ćeš ti na mene vikati, ali ja zaista ne znam kakav je danas svetac? Bogojavijenje je prošlo, prošao je i Sveti Jovan, a i Sveti Sava.

- Ma nije nikakav - prekide me Bežina - ja poznam kakvog je domaćina jagnje kad zaluta iz luđeg stada u moje ovce. A ti i Đoko ste, čini mi se, iz boljih kuća, a što vas je đavo povukao od kuće, to se nekako mora razumjeti. Mladost - ludost. Eto, da su ovi moji đavoli muškarci, i one bi otišle, ne bi me pitale kao što ni vi nijeste pitali vaše. Uvjeren sam da vas oni nijesu poslali? Ali opet kažem, najbolje je biti kod svoje kuće, čuvati je i gledati svoj žitak. Rat će riješiti velesile. Što smo mi? Kap vode u moru. Počujte vi mene, bio sam ja u ratu i znam što je rat - završi naš domaćin i ukori ženu što ne postavlja ručak.

Domaćica je stavila bijelu zdjelu na sto, uzela krpu i obavila lonac na šporetu, skinula ga i istresla kupus i meso u zdjelu. Bežina joj je pomogao. Svojim nožem-koričancem okretao je kost koja se bila ispriječila u zemljanom loncu sa uskim otvorom. Bogato smo ručali i prijateljski razgovarali, više o domaćinstvu nego o ratu. Sutradan, kada smo otišli na položaj, svestrano smo analizirali što je razlog da se Bežina odobrovoljio. Kod njega smo ostali još 5 do 6 dana, bogato se gostili, a onda otišli u selo Raduč. U ratu se više nismo sretali ni sa kime od porodice Potkonjak. Neke pojedinosti o sudbini našeg domaćina i njegove porodice doznali smo poslije rata.

Bežina je rođen u selu Počitelj. Jedno vrijeme je bio na javnim radovima u Americi. Po povratku kući kupio je imanje i naselio se u selo Papuča. Kad je dignut ustanak 1941. godine, dao je pištolj španskom borcu Pekiši Vuksanu, jednom od organizatora ustanka u južnom dijelu Like. Već na početku diferencijacije, u jesen 1941. godine, četnici su ubili Pekišu Vuksana. Njegovom zemljaku i prijatelju Bežini (uprkos njegovog pomirljivog stava prema okupatoru), to nisu zaboravili. I Bežina je brzo shvatio četnički kukavičluk i izdaju, pa je, uprkos strahovanju od okupatorske nadmoći i odmazde, sve više pomagao i radio za NOB. Početkom oktobra 1942. godine prevezio je teško ranjenog zamjenika komandanta partizanskog bataljona Vladu Tomaša. To mu četnici nisu oprostili, uhapsili su ga, kuću mu opljačkali i poslije nekoliko dana mučenja streljali ga 10. oktobra u selu Papuča. Njegova Božica sa ćerkama izbjegla je na oslobođeni teritorij u selo Mogorić, gdje su do oslobođenja zemlje radili za NOP.

Najduži dan u životu

PETAR RAŠETA PEJO

Noću 5/6. marta 1942. godine napadnuti su Italijani u Srbu. U napadu su, pored ostalih jedinica, učestvovala i dvije čete bataljona »Stojan Matić«. Bio sam puškomitraljezac u 2. četi, koja je nastupala duž komunikacije Donji Lapac - Srb. Borba je bila vrlo oštra i sa malim prekidima trajala tri dana i noći, ali bez uspjeha. U borbi je poginuo vodnik Oravačkog voda Jovica Đukić i dva borca iz 3. čete. Bilo je dosta ranjenih. Neprijatelj je bio brojno jak i dobro utvrđen. Srb je branilo oko 320 Italijana - crnokošuljaša i jedan broj četnika. Napadnutim Italijanima upućena je pomoć iz Knina preko Zrmanje i Srbskog klanca. Procijenivši situaciju naša komanda je donijela odluku da se napad privremeno obustavi, te je izvršeno i pregrupisanje snaga. Druga četa bez jednog voda upućena je na Srbski klanac, a njen četvrti vod pridodat 2. četi bataljona »Marko Orešković«. Pregrupisane jedinice držale su neprijatelja u blokadi.

Uskoro je stiglo naređenje da se jedinice pripreme, jer sutra, uz podršku brdskog topa i tri granate, prelazimo u napad. Čudnovato je bilo naše shvatanje moći artiljerije. Kada nas je neprijatelj obasipao artiljerijskom vatrom, bili smo sasvim ravnodušni, a kada bismo mi imali samo jedan top, zamišljali smo da nam ne bi odoljela nijedna tvrđava. No i pored takvog ubjeđenja, traženi su bombaši - dobrovoljci. Javilo se nas desetak i poslije kratke pripreme, snabdjeveni smo torbicama sa po desetak bombi, uglavnom italijanskih, i podjeljeni u dvije grupe. U prvoj grupi iz našeg voda bili su: Vojislav Bajić Braco, Pejo Bajić, Luka i Petar Rašeta Pejo, iz bataljona »Marko Orešković« bio je Mane Bursać, dok se imena ostalih ne sjećam. Desno od nas napadala je četa iz bataljona »Ognjen Priča«, koja je takođe formirala grupu bombaša.

Sutradan u zoru izašli smo na polazni položaj, i bombaši i ostali borci spremni za napad. Ispred nas je bio brisani prostor, a Italijani utvrđeni u zidanim kućama na udaljenosti od oko 80 - 100 metara. Cim je svanulo, naš top je otvorio »vatra« ispalivši sve tri granate, od kojih jedna nije ni eksplodirala. Postoji anegdota iz crnogorsko-turskog rata, po kojoj je crnogorski komandant upitao pretpostavljenu komandu da li može upotrebiti cjelokupnu artiljeriju, a na to je uslijedilo naređenje: »Udri iz sva tri topa«. U našem slučaju odobren je utrošak cjelokupne municije - sva tri zrna.

Poslije »artiljerijske pripreme«, a normalno je da to nije imalo nikakvog efekta na dobro utvrđenog neprijatelja, otvorena je vatra iz svih

naših pješadijskih oružja, a nas pet bombaša krenulo je, po snijegu višem od pola metra, prema utvrđenim zgradama. Stigli smo na pola puta, ali dalje po brisanom prostoru nismo mogli. Već su bili ranjeni Luka Rašeta lakše u ruku, Mane Bursać u leđa, dok je Pejo Bašić bio teško ranjen u nogu iznad koljena. Njih četvorica kretali su se dosta blizu jedan drugoga, dok sam ja bio desno od njih desetak metara. Gotovo bespomoćne spasila ih je srećna okolnost - naišli su na poveću rupu. Vjerovatno je tu nekada bio trap za krompir. Rupa je ipak predstavljala neki zaklon; u njoj su se mogli pomalo pomjerati da ne bi cijeli dan ležali u snijegu. I ja sam uspio da dopuzim do nekog manjeg zida i da se tu ukopam u snijeg.

Odmah na početku je bilo jasno da ni ovaj napad na Srb neće uspjeti. I ostale jedinice su zadržane na polaznim položajima. Bombaši iz bataljona »Ognjen Priča« probili su se u zgradu osnovne škole, ali su se i oni morali povući uz velike teškoće i gubitke. Nas petorica smo morali ostati na mjestu, jer povlačenje u toku dana nije bilo moguće. Naši drugovi nam nisu mogli pružiti nikakvu neprosrednu pomoć, osim što su cio dan gađali neprijateljske puškarnice da bi umanjili efikasnost neprijateljske vatre. Najopasniji su za nas bili mali bacači čije su mine padale svuda oko nas, ali, na našu sreću, bez uspjeha. U prekidima vatre uspjevalo mi je da razgovaram sa našima na polaznim položajima, jer sam se nalazio na čistini. Oni su nas hrabрили, podsticali da izdržimo i ja sam to prenosio drugovima u njihovom zaklonu. Dan je bio vrlo hladan, pa su nam i drugovi sa polaznih položaja savetovali da mičemo rukama i nogama da nam ne promrznu. Povremeno je padala i susnježica i snijeg, a mi smo, da bismo bili što pokretljiviji, skinuli prije polaska zimsku odjeću.

Pred večer, kada smo očekivali da će tmurno vrijeme ubrzati pad mraka, razvedrilo se i počelo da mrzne. Cim se počeo hvatati suton, počeli smo jedan po jedan da se izvlačimo. To je bilo teže i sporije nego što smo očekivali. Nije bilo lako potrčati po velikom snijegu, pogotovo što su nam noge bile gotovo oduzete. Pucanje smrznute kore pod nogama upozoravalo je Italijane na naše kretanje, a bili smo na toj bjelini lako uočljiva, pa su nas zasipali vatrom koncentrisanom na vrlo uzan prostor. Najzad, gotovo polusmrznuti, uspjeli smo se izvući. Ali ostao je drug Pejo Bajić nepokretan i jedva još živ. Nismo mogli da ga ostavimo pa makar to platili životima. Tek poslije nekoliko sati smo. Petar Rašeta, vodnik voda, Dušan Divljak Dude, i ja iznijeli ranjenog druga koji se nalazio u teškom stanju i niko nije vjerovao da će preživjeti. Upravo je nevjerovatno da je on sa tako teškom ranom, gubitkom krvi, bez bilo kakve sanitetske intervencije i po takvom vremenu izdržao cjeo dan na snijegu. Ostao je težak invalid i živi u svom rodnom selu Gajine.

Bio je to za nas sve najduži dan u životu.

Partizanska pirotehnika

Prvi susret sa Starišorn Opsenicom

DANE KOVAČ

Bilo je to u prvim mjesecima 1942. godine. Grupa boraca iz Široke Kule: Rakići Mane, Peko, Ilija i Petar zvani Pepičko, Dane Kovač, Ilija Dmitrović, Jovo Cubrić i još neki, okupila se u zidini izgorjele kuće Staniše Rakića na Ljubovu. Ljubovo je uzdignuta visoravan iznad Krbavskog polja na koju je usmjerena bura sa vrha Plješevice. I toga dana ona je probijala do srži u kostima. Debele nagorjele zidine poslužile su nam kao zaklon od bure, a istovremeno i od talijanske artiljerije koja je tukla sa položaja iz pravca Široke Kule. Naložili smo vatru i prihvatili se neobičnog zadatka koji može pasti na pamet samo partizanima, - prepravljali smo municiju od talijanskog mitraljeza »breda« na kalibar naših karabina! Ova partizanska »pirotehnika« raspolagala je i neobičnim alatima: dvije trouglaste turpije i dva uobličena komada željeza. »Tehnologija« se primjenjivala ovakvim redom: najprije se vadilo zrno, zatim izasipao barut, uobličanim željezom izbijala kapisla i stavljala u čauru kalibra 7.9 milimetara. Talijanski metak je sadržavao više baruta, pa je on sabijan u našu čauru, kao što su radili lički lovci nabijajući stare »štuceve«. Nevolja je bila što je kalibar »brede« bio nešto veći, pa se zrno moralo, turpijom onako »odoka« svoditi na potrebnu mjeru. Pri upotrebi tako prepravljenih metaka zna se da niko nije stradao na našoj strani, a kako je bilo kod onih koji su se našli na meti, nije poznato.

Radeći sa svjetlećim zrnima došli smo do korisnog otkrića. Naime, skraćivanjem zrna dolazilo se do fosfornog dijela, koji se u dodiru sa vazduhom palio. Ovo otkriće je, uslijed nedostatka šibica, odlično služilo kao upaljač za cigarete. Isnina, kada fosfor jednom plane, on gori do kraja ali gašenje je vršeno vraćanjem zrna u praznu čauru.

Zauzeti oko ove neobične rabote, nijesmo ni primjetili kada se na ulazu pojavio snažan i razvijen čovjek. Vidjevši nas zauzete poslom, nepoznati priđe bliže, zauze stav »mirno«, prinese pesnicu lijeve ruke čelu i pozdravi snažnim glasom: »Zdravo, ognjenovci!« Ostali se prenuše, a Jovo i Petar se uspraviše i krenuše mu u susret. »Zdravo, družo Staniša. Kako rana?« Nije još sasvim zrasla, ali nema vremena za čekanje«. Staniša je ranjen 28. decembra 1941. u borbi sa Talijanima oko Korenice.

Nakon prvih razgovora i opštih utisaka, Staniša se zainteresovao i za naš posao. Poznavajući osnovne pojmove o oružju i municiji, mjerio je kalibar zrna na ustima cijevi, a zatim je dao svoju ocjenu: »E, drugovi

moji, ovo će jače djelovati unatrag nego po neprijatelju. Sjećate li se one priče kada je crnogorski trešnjevi top pobio skoro svu posluhu, a oni koji su ostali utješili su se vjerujući da kad je top takvo čudo napravio na njihovoj strani, šta li je tek morao načiniti neprijatelju».

U toj veseloj i prijatnoj atmosferi koju je Staniša stvarao u svakom društvu i svakom prilikom obasusmo ga raznovrsnim pitanjima, među kojima i o neobičnom pozdravu pesnicom lijeve ruke, kako je bilo na Korenici sa Talijanima, zatim ko su »ognjenovci« itd.

»Naziv partizanski odred 'Ognjen Priča' nastao je još u oktobru 1941. godine, a Peko, Dane i Mane pokušali su da stupe u njegove redove kada se nalazio na planini Kik, ali u nedostatku oružja nijesu bili primljeni. Sto se tiče 'ognjenovaca'« nastavio je Staniša. »mi Ljubovčani i vi Kuljani već preko tri mjeseca ratujemo pod tim imenom. Svi to još nijesu saznali, jer smo se rasuli na širokom prostoru i držali položaje po dijelovima. Sada je bataljon prava regularna jedinica pod punim brojnim stanjem i predstojeće borbe će voditi kao cjelina. Sto se tiče pozdrava i lijevice, ovako stoje stvari: danas u svijetu postoje dvije osnovne snage - desna, fašistička, kojoj na čelu stoji Hitler, to je reakcija, i lijeva koju vodi Staljin i kojoj mi pripadamo. Mi smo ustanak počeli tako reći golim rukama i razumije se da nam pesnica služi kao pozdrav i simbol naše snage«.

To je bilo prvo poznanstvo i ujedno prvi politički čas koji nam je održao naš proslavljeni komandant. To mi je ostalo u sjećanju skoro 50 godina.

Formiranje Petroseljske čete

HADE DELIĆ

U bivšoj jugoslovenskoj vojsci 1941. godine nalazilo se oko 500 vojnika iz cijele tadašnje petroseljske opštine. Po kapitulaciji 80% ovog kadra vratilo se svojim kućama, dok su ostali, po nacionalnosti Srbi, pali u njemačko i italijansko zarobljeništvo.

Ustrojstvom Nezavisne Države Hrvatske i uspostavljanjem ustaške vlasti, ustaše su veći dio ljudstva srpske nacionalnosti i poubijali. Među ubijenim bilo je i nekoliko Hrvata koji se nisu slagali sa politikom Nezavisne Države Hrvatske. Samo je manji broj ljudi uspio da pobjegne ispred ustaškog terora i da se do dizanja ustanka skloni na sigurno mjesto.

Srpske porodice petroseljske opštine, izuzev sela Rašetara, Arapovog Dola i Vaganca, septembra 1941. godine, prognane su iz svojih kuća. Ustaše tada odvajaju od porodica sve muškarce, bez razlike na godine starosti i fizičke sposobnosti, i ubijaju ih istog dana, a žene i nejaku djecu proteruju na teritoriju lapačke opštine, gdje je tada bio podignut narodni ustanak. Prilikom iseljavanja srpskih porodica manji broj muškaraca, pretežno omladinaca, koji su se do tada krili u blizini svojih kuća ili u njima, uspjeva da pobjegne ispred ustaša i da se poveže sa ustanicima i tako ostane u njihovim redovima.

Radi rasterećenja ustaničkih sela od protjeranog i izbjeglog stanovništva, boljih uslova smještaja i ishrane naroda i partizanskih jedinica u nastupajućem zimskom periodu (zima 1941/42), CK KP Hrvatske izdaje direktivu, oktobra mjeseca, da se protjerano i izbjeglo stanovništvo vrati svojim kućama, ukoliko je to moguće. U međuvremenu i italijanski okupatori pozivaju da se srpske porodice vrate u svoja sela uz obećanje da im garantuju bezbjednost i vraćanje opljačkane imovine. Nalazeći se u nezavidnom položaju, narod, uglavnom žene i djeca, prisiljen je da se vrati svojim ognjištima. Povratkom naroda formiraju se seoske straže i borbene grupe, koje neprijatelju nanose značajne gubitke. Po selima se formiraju narodnooslobodilački odbori od kojih većina djeluje ilegalno.

U jesen 1941. i proljeće 1942. godine po selima se odvija intenzivan politički rad. Preko bihačke veze stizale su veće količine pisaćeg i štamparskog materijala, lijekova i druge robe koja je upućivana jedinicama i organima NOP. Ovakvu aktivnost na neoslobođenoj teritoriji pomogli su domobranski oficiri Martin Dasović i Rudi Vuković, koji su bili

povezani sa NOP, pa su se maja mjeseca 1942. pridružili partizanskim jedinicama.

Partizanske jedinice su 27. aprila 1942. zauzele položaje prema Ličkom Petrovom Selu. Po dolasku partizanskih jedinica na teritoriju petroseljske opštine, svi muškarci spremni za borbu bili su riješeni da se pridruže partizanima. U selu Zaklopači, 29. aprila, u prisustvu nekoliko članova OK KPJ za Liku, formirana je Petroseljska četa, koja ulazi u sastav bataljona »Ognjen Priča«, kao njegova 3. četa. Četa je mogla da nosi naziv i »omladinska« pošto je u njenom sastavu bilo svega osam starijih boraca a svi ostali bili su omladinci.

Komandir Petroseljske čete bio je bivši mornarički podoficir Rade Ratković iz sela Salamunića. Četa je imala tri voda. Komandiri vodova: prvog, bivši pješadijski podoficir Rade Đure Bubalo, rodom iz sela Arapov Do, koji je 1941. godine uspio da pobjegne sa strijeljanja sa Garavica kod Bihaća. Poginuo je 1943. kod Lovinca kao operativni oficir Prve brigade Šeste ličke proleterske divizije; drugog, Đuro Duje Leka, seljak, rodom iz Novog Sela, koji je presudom vojnog suda strijeljan 1943. godine; trećeg, Rade Miće Delić, rodom iz Ličkog Petrovog Sela, sada pukovnik u penziji. Komesar čete bio je Saša Lučev Oskar, rodom iz okoline Šibenika, koji je poginuo septembra 1943. godine. Vodni delegati bili su: Rudi Bašić, Zivko Rokić, a treći je ostao nepoznat. Svi su bili iz Šibenika i okoline.

Prilikom formiranja četa je brojala osamdeset boraca. Poslije kraćeg vremena u njen sastav dolaze novi borci iz susjednih sela, sa Korduna i iz Bosanske krajine, tako da je jedno vrijeme brojala oko 120 boraca i bila je mnogo brojnija od ostalih četa bataljona »Ognjen Priča«. Među borcima bila je i jedna drugarica, Draga Bubalo, rodom iz sela Rastovače, koja je poginula 1943. godine kod Udbine.

Po nacionalnosti u četi je bilo 75 Srba i 5 Hrvata, a po socijalnoj strukturi bilo je: pet radnika, dvoje zanatlije, dva namještenika, tri vojnopolicajska lica, četiri intelektualca i 64 seljaka. Četa je bila naoružana jednim puškomitraljezom italijanske proizvodnje, 79 pušaka (pretežno italijanske proizvodnje) i manjim brojem ručnih bombi.

Petroseljska četa poslužila je kao rasadnik iz čijih su redova nikle nove partizanske jedinice. Po zauzimanju Ličkog Petrovog Sela, od starijih boraca, fizički slabijih i ranjavih, formirana je zaštitna četa pri Komandi mjesta Ličko Petrovo Selo.

Po svom formiranju Petroseljska četa je izvela niz uspješnih akcija po selima svoje i susjednih opština. Njeno prvo borbena krštenje bio je napad na Hrnjakov vrh, 1. maja u 10 časova. Snažnim naletom na iznenađenog neprijatelja, upotrebljavajući ručne bombe, borci su uspjeli da ga proteraju u selo Rešetar. U toj borbi poginuo je jedan naš borac, a dva su bila ranjena. Neprijatelj je takođe imao jednog mrtvog i nekoliko ranjenih vojnika. Ovaj napad ujedno je bio pozdrav Prazniku rada, koji se u partizanskim jedinicama uglavnom na taj način proslavljao.

Pod zaštitom čete izbjeglom srpskom stanovništvu je 1942. godine omogućeno da noću prikuplja ljetinu i obezbjedi žito i ostalu hranu za nastupajuću zimu. Za sve vrijeme boravka na petroseljskim položajima

stanovništvo okolnih sela svesrdno je pružalo materijalnu i drugu pomoć borcima čete. Sve materijalne i druge potrebe čete dopremene su organizovano preko narodnooslobodilačkih odbora, od kojih su neki ilegalno radili. Saradnja boraca i naroda onemogućila je neprijatelja da nam priredi iznenađenja i postigne veće uspjehe u borbi i pored toga što je bio brojniji i bolje naoružan. U četi, kao i u drugim partizanskim jedinicama, postojala je partijska i skojevska organizacija. Održavani su redovni sastanci na kojima se raspravljalo o tekućim problemima, predavao se marksizam, učilo se i široko obrazovalo. Da bi se podigao ugled oslobodićakom pokretu, držana su predavanja na kojima je ukazivano na norme ponašanja, kao što su skromnost, odgovornost i drugo.

Marta 1942. godine italijanske jedinice konačno napuštaju Ličko Petrovo Selo, a mjesto zaposjedaju ustaše, koje pojačavaju teror i čine stravična zverstva nad srpskim stanovništvom. Zbog neizdrživog terora i učestalih ubistava, srpske porodice maja 1942. ponovo napuštaju svoja ognjišta i pod zaštitom boraca čete sklanjaju se u šume i susjedna sela.

Ceta je na položajima oko Petrovog Sela ostala do polovine avgusta 1942, kada ulazi u sastav svog bataljona, a položaje posjedaju dijelovi Krbavskog bataljona.

U bihačkoj operaciji napad na Ličko Petrovo Selo povjeren je bataljonu »Ognjen Priča«. Petroseljska četa dobila je borbeni zadatak da napadne na Hrnjakov vrh (kota 539). Poznajući konfiguraciju zemljišta, borcima nije bilo teško da iznenade neprijatelja i da ga žestokom vatrom iz automatskog oružja, ručnim bombama i snažnim jurišem prisile na povlačenje i panično bjekstvo ka selu Vaganac. U toj borbi četa je imala jednog poginulog i dva ranjena borca. Neprijateljski gubici iznosili su: dva mrtva i nekoliko ranjenih.

Po izvršenju zadatka, četa orijentiše svoja dejstva na centar Petrovog Sela, u sadejstvu sa 2. i 3. četom 3. bataljona. U borbi za oslobađanje Ličkog Petrovog Sela brigada je imala znatne gubitke. Od šest poginulih četvoro su bili Petroseljani.

Borci Petroseljske čete čvrsto su vjerovali da se bratoubilački sukobi moraju prevazići i izgraditi ravnopravna zajednica jugoslovenskih naroda i narodnosti. Sa tom vjerom i međusobnim odnosima u zajedničkoj borbi trudili su se da ideju bratstva i jedinstva i lično potvrde. Na bojnim poljima širom naše zemlje ostavilo je svoje živote 47 najboljih, najhrabrijih boraca ove čete. Oni su pali za nove i ljepše društvene odnose, za bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda, za mlada pokoljenja nove i nezavisne Jugoslavije.

Partizansko krštenje

DANE KOVAČ

Poslije oslobođenja ustaškog uporišta Prijeboj, sedam kilometara udaljenog od Plitvičkih jezera, na redu su bile Plitvice. Tim pravcem vodila je najkraća veza između oslobođene teritorije Korduna i Like, gdje su se početkom proljeća 1942. godine na jednoj i drugoj strani rasplamsavale borbe protiv oružanih snaga takozvane Nezavisne Države Hrvatske.

Tokom zime 1941/42. godine lički partizani su vodili uspješne borbe protiv Talijana i već u martu oslobodili Korenicu. Upravo zbog te zauzetosti u borbi sa Talijanima, ostala su ustaška uporišta na Prijeboju i Plitvicama držeći se sasvim pasivno sve do 27. aprila, kada je napadnut i oslobođen Prijeboj.

Posada na Plitvičkim jezerima dovedena pred samu zimu sastojala se od ustaša i žandara. Inače, Plitvice su prvi put napadnute i oslobođene još u septembru 1941. godine, ali partizani ih nisu zadržali i mjesto je sve do dolaska ustaške posade ostalo ni na čijoj zemlji.

Poslije oslobođenja Prijeboja bataljon »Ognjen Priča« napao je i Plitvička jezera. Na Plitvicama je ostala cijela samo jedna zgrada, bivša žandarmerijska stanica, koju su zaposjele i utvrdile ustaše. Sama zgrada od kamena, predstavljala je pravu tvrđavu koja je lako odolijevala partizanskom streljačkom naoružanju.

Dok je 1. četa bataljona »Ognjen Priča« napadala utvrđenu zgradu, ja sam sa drugovima također iz 1. čete Milom M. Zastavnikovićem, Mićom i Jovicom Zužićem bio na obezbjeđenju iz pravca Drežnika i Rastovače. Zauzeli smo položaj iza debelih bukava i motrili na pravac odakle smo očekivali pomoć napadnutim ustašama. I zaista, ukazao se streljački stroj od dvadesetak žandara na koje smo pažljivo motrili i čekali dok stignu na najpogodnije odstojanje. Planule su naše puške i odmah su pala dvojica, a ostali su pobjegli. Priskočili smo ubijenim i pokupili **P**lijen. Pored oružja, ja sam sa mrtvog žandara skinuo šinjel. Proljeće je bilo izuzetno hladno, a ja slabo obučen. U bataljonu se nalazio i moj otac koji mi je davao svoj kaput, ali on je bio snažan i razvijen čovek, a ja još nedorastao i zgotjav dječak, pa je očev kaput mlatarao oko mene i izazivao smijeh kod drugova. Zato sam se obradovao žandarmerijskom šinjelu ne samo što će me zaštititi od zime već i da prestanem biti strašilo u očevom kaputu. Istina, šinjel i druge stvari su mi zadali mnogo muke dok sam sa njih otklonio tragove Krvi.

Na kraju kada sam se u trofejnom šinjelu uobličio u kakvog-takvog vojnika, dobio sam mjesto rođenog imena, ime Zaco. Dok sam se kretao među drugovima iz moga sela, moje rođeno ime i prezime su se još zadržali, ali kasnije, dolaskom novih boraca, sasvim su se izgubili i ja sam ostao Zaco.

Uspješno položen ispit

IUJA MILOSEVIC

Poslije pogibije svog slavnog komandanta Stojana Matića, lapučki partizanski bataljon dobio je njegovo ime. Cete su bile raspoređene na raznim pravcima i krajem aprila 1942. godine bataljon se okupio u Nebljusima, izvršio reorganizaciju četa, popunu komandnim kadrom u četama i vodovima i položio zakletvu. Nakon toga je u punom sastavu, preko Zuleševice, Mazina i Bruvna, krenuo na položaje prema Gračacu i Velikoj Popini. To je bilo prvo odvajanje od sela i zaselaka koje je uspješno branio i odbranio od ustaša i Talijana u prvim mjesecima narodnog ustanka

Za tih nekoliko mjeseci izvršen je niz uspješnih akcija u odbrani slobodne teritorije od ustaša, Talijana i četnika. Bilo je to vrijeme kada se uspješno kombinovala teorija sa praksom i stjecala dragocjena borbena iskustva. Istovremeno su se omasovili skojevski aktivni i stvorili solidnu bazu za političko djelovanje u narodu, što se osjećalo u selima gdje smo boravili. Narod je to na vidljiv način ispoljavao ispraćajući nas sa suzama i željom da se opet vratimo. I uspjesima u borbama i u susretu sa narodom kroz proteklo vrijeme u selima gračačkog kotara, ostavili smo snažan utisak. Odrrazilo se to i na političku svijest boraca i svaki od njih je vodio računa o svom držanju i ponašanju u susretu sa narodom.

Koncem juna napustili smo terene gračačkog kotara i krenuli prema Udbini i Podlapači. U selu Andiću smo primili u Partiju grupu drugova, mahom komandnog kadra, među kojima Dušana Dotlića, zamjenika komandanta bataljona, Bogdana Repca, delegata voda, Nikolu Babića takođe delegata voda, Iliju Rašetu leu, vodnika. Radu Tišmu Radiću, borca i Dušana Sašića, vodnog delegata. Ovim prijemom smo brojno ojačali partijsku organizaciju, stvarajući uslove za još intenzivniji politički rad među borcima i narodom kuda bataljon budu vodili borbeni zadaci.

Kako nam je predstojala borba prvi put u jednom selu naseljenom hrvatskim stanovništvom, nastavili smo vrlo intenzivno političke pripreme boraca za taj zadatak, jer taj prvi susret sa hrvatskim stanovništvom zatrovanim ustaškom propagandom koja je u najcrnjem svijetlu prikazivala partizane i razvijala strah kod stanovništva - treba da demantuje sve ustaške izmišljotine. Kolika je važnost pridavana tim prvim susretima boraca sa hrvatskim stanovništvom, dokazuje dolazak u bataljon komandanta i politkomesara Prve operativne zone Hrvatske, Srećka

Manole i Rade Žigića. Ova opreznost podsticana je činjenicom što su borci bataljona bili iz sela gdje su ustaše počinile neviđene zločine. Čak je među borcima bilo onih čiji su najbliži rođaci stradali od ustaškog noža.

Kao zamjenik politkomesara bataljona, tj. partijski rukovodilac, nazivio sam se kod jedne čete u Mekinjaru kada je upravo stigao Rade Žigić interesujući se da li je bataljon politički dobro pripremljen za akciju, jer se već tada u njegovu borbenu sposobnost sigurno vjerovalo. Odgovorio sam da će sve biti u najboljem redu iako će to biti prva provjera političke svijesti i rezultata partijske organizacije. Od ove naše prve akcije na jedno hrvatsko naselje zavisice umnogome dalje naše operacije u Lici i na širem području, jer otrgnuti narod ispod ustaške propagande i objasniti mu prave ciljeve narodnooslobodilačke borbe, prvi je uslov da se pridobije za narodnooslobodilački pokret. Žigić je insistirao na tome da li sam siguran da se nešto neprijatno neće dogoditi. Poznajući borce i opšte raspoloženje u bataljonu, vjerovao sam u uspjeh, a i sam Žigić je bio istog mišljenja.

Dan prije napada bataljon je došao u Svračkovo Selo nedaleko od Podlapače. Nastavljene su borbene i političke pripreme. Komandni kadar je izvršio izviđanje i konačno 2. jula počeo je napad. Ustaše su pružile vrlo jak otpor, ali su bile savladane i mjesto je oslobođeno. Druge jedinice vršile su osiguranje i napadale druga manja uporišta, a glavni zadatak dobio je bataljon »Stojan Matić« pa je na njega koncentrisana sva pažnja, tako da su napredovanje boraca u stopu pratili ne samo komandant i komesar odreda već najveće starješine Prve operativne zone. Tako su još dok mjesto nije bilo oslobođeno na položaj minobacača stigli komandant i komesar zone. Krećući se iza streljačkog stroja boraca, dočekali su i neposredno savlađivanje ustaške posade. Pričao sam im usput kako je tekla borba, govoreći da nije zabilježen nijedan jedini incident. Oni su se odmah u to i sami uvjerali nailazeći na grupe seljaka okupljenih oko pojedinih boraca koji su sa njima vodili žive razgovore i objašnjavali im ciljeve za koje se partizani bore, ustašku državu, politiku okupatora itd. Posmatrajući ovaj prizor, Žigić je upitao da li je taj što vodi razgovor sa seljacima politkomesar ili delegat voda. Odgovorio sam da su svi borci tako pripremljeni i da se pojedinci međusobno razlikuju samo po većem ili manjem političkom obrazovanju. Posmatrajući i ostale borce u razgovoru sa narodom ovog hrvatskog sela, Manola je rekao: »Sa ovima možemo sutra i u Zagreb!« »Vidiš da se nijesam prevario kada sam ti to rekao još prije početka napada«, odgovorio je Žigić.

»Dobro bi bilo ako bismo stigli u Zagreb i za dvije godine«, rekao sam, na što smo se nasmijali, ali tada ipak nijesmo vjerovali da je to previše dug rok.

Bila je to uspješna provjera političke i borbene svijesti boraca ovog slavnog bataljona, koji je odmah iza toga krenuo u borbe sa ustašama u Brušanima, Pazarištu, Kosinju i dr., pronoseći uspješno misiju bratstva i jedinstva između srpskog i hrvatskog naroda. Bila je to i nagrada politkomesaru Simi Mrđi i meni kao rukovodiocu partijskog rada u bataljonu.

Odbrana Plitvičkih jezera 5. juna 1942. godine

ĐURO MILEUSNIĆ

Oslobođenjem Plitvičkih jezera i njihove šire okoline 29. aprila 1942. godine povezana je slobodna teritorija Like i Korduna Tako je propala namjera Ante Pavelića da od Plitvičkih jezera napravi »zvjernjak«. Tu svoju ideju počeo je ostvarivati u junu 1941. godine, kada je naredio da se poruši pravoslavna crkva u Plitvičkom Ljeskovcu i neke zgrade u Plitvicama. Angažovani su seljaci na prisilne radove radi krčenja i odvoženja porušenih objekata. Posljednja grupa ovih seljaka nije se nikada vratila svojim kućama. Poslije toga uslijedilo je iseljavanje srpskog stanovništva sa toga područja za Bosnu.

Po oslobođenju ovoga kraja narod se vratio u svoje domove, koji su bili opljačkani. Život se počeo normalizovati. Seljaci su obradili njive, izabrali svoje organe vlasti. Razvila se svestrana saradnja naroda i partizana. Zbog toga je i bilo moguće kontrolisati tako veliku teritoriju malim partizanskim snagama.

Radi obezbjeđenja i odbrane Plitvičkih jezera, angažovana je 1. četa bataljona »Ognjen Priča«, koja je bila smještena u Plitvicama. Organizovano je borbeno obezbjeđenje na pravcima Drežnik-Grad i sela Saborsko. Sa glavninom čete je organizovana obuka - borbeno obuka, nastava gađanja, fortifikacija, strojeva obuka i tumačenje ciljeva narodnooslobodilačke borbe.

U četi su bili mladići od 18 do 20 godina. Željni znanja, oni su bili oduševljeni obukom. Većina boraca nije služila vojsku. Starješine su se trudile da na mladiće bez vojničkog iskustva što bolje prenesu svoja znanja. U tome su se naročito isticali: zamjenik komandira Stojan Sudžuković i komandiri vodova Milan Dmitrović, Jovan Mileusnić i Rajko Vujinović.

Ova obuka je trajala do napada ustaša na Plitvička jezera 5. juna 1942. godine. Obuka je dala odlične rezultate: učvršćena je disciplina, uvedeno vojničko ponašanje i ophođenje, pojačana budnost na straži, četa je moralno-politički učvršćena i stvoren je snažan vojni kolektiv sa čvrstim međusobnim povjerenjem i drugarstvom, koji će krasiti ovu jedinicu do kraja rata. U njoj se nije desilo da ostane neizvučen ranjenik iz borbe po cijenu žrtvovanja vlastitog života. Prvi rezultati tako izvedene obuke će se pokazati u odbrani Plitvičkih jezera.

Prije napada ustaša na pravcu Saborsko - Sertić Poljana - Plitvička jezera, 1. četa bataljona »Ognjen Priča« je obavještena da se u rejonu sela Saborsko koncentrišu jače ustaške snage.

Preko saradnika NOP-a u Saborskom se saznalo da je tamo stigao iz Korduna Lički ustaški zdrug jačine oko 1000 ustaša. Pored tih snaga, znalo se da u rejonima Drežnik-Grada, Arapovog Dola i Ličkog Petrovog Sela ima oko 500 ustaša. Ta neposredna opasnost je potcenjivana naročito sa pravca Saborskog, gdje su pristizale nove snage. Time se jedino može objasniti razlog povlačenja Proleterskog bataljona Hrvatske iz rejona Prijeboja 3. juna 1942. godine u Korenicu. Na takvu odluku je mogla uticati i informacija da se u širem rejonu Vrhovina koncentrišu jače italijanske snage.

Na prostoru: Sertić Poljana - Rastovača - Plitvički Ljeskovac - Prijeboj nalazile su se dvije čete bataljona »Ognjen Priča« jačine oko 150 boraca i starješina. Opšti odnos snaga bio je 10 : 1, a na pravcu glavnog udara ustaša Saborsko - Plitvička jezera taj odnos je bio 20 : 1 u korist ustaša.

U operativnom izvještaju štaba Prve operativne zone narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske, op. br. 1, od 18. juna 1942. godine, između ostalog se kaže: »Ustaška lička legija krenula je 5. juna preko Sertić Poljane ka Plitvicama. Tu je bila sačekana u zasjedi od jedne čete bataljona Ognjen Priča koja je poslije žestoke borbe, nanjevši neprijatelju osjetne gubitke u mrtvim i ranjenim, uspjela da se 5. juna u večer prebaci preko mosta u Plitvička jezera. 6. juna ustaše su zauzele Plitvička jezera i otpočele jednovremeno napad sa pravca Rastovača - Medveđak i Arapov Dol - Zaklopača. Pošto su se na cjelom ovom prostoru nalazile dvije čete bataljona Ognjen Priča vršeno je povlačenje na cjelom prostoru... «.

Na prvi pogled, prema izvještaju stvar ispada vrlo jednostavna. Neprijatelju su iz zasjede nanijeti osjetni gubici i on je tek sutradan zauzeo Plitvička jezera. Ispada da je neprijatelj zbog gubitaka koje je pretrpio u zasjedi stao i sutradan zauzeo Plitvička jezera bez borbe. Međutim, odbrana 1. čete bataljona »Ognjen Priča« 5. juna 1942. godine nije završena samo u jednoj zasjedi.

Očekujući napad ustaša sa pravca Saborsko, 1. četa (bez jednog voda) postavila je zasjedu ispred Seitić Poljane. Jedan vod je postavljen u zasjedu u rejonu Rastovače, sa zadatkom da spriječi prodor neprijatelja sa pravca sela Smoljanac. Ispred zasjede u pravcu Saborskog isturene su patrole koje su blagovremeno otkrile nastupanje neprijatelja.

Ujutro 5. juna oko 6.30 časova ustaše su izbile ispred Sertić Poljana. Vjerovatno ne očekujući partizane prije Plitvica, ustaše su se kretale u marševskoj koloni bez prethodnice i bočnog obezbjeđenja. Komandir 1. čete Stojan Sudžuković je naredio da se ne otvara vatra dok se ne čuje dejstvo teškog mitraljeza »breda«. Ustaše su puštene na blisko odstojanje 80-100 metara. Kada se oglasio teški mitraljez, jednovremeno je otvorena plotunska paljba. Vatra je bila veoma precizna. Neprijatelj je iznenađen. Nastala je panika i neuredno povlačenje. Na bojištu su ostali poginuli i nekoliko ranjenih neprijateljskih vojnika. Gubitke su pretrpjeli čelni dijelovi neprijatelja. Njihovo panično povlačenje i pretrpljeni gubici su pokolebali i ostale snage pa i njihovo komandovanje nije bilo sposobno za realnu procjenu partizanskih snaga. Prema oko 1000 ustaša u zasjedi je bilo 48 partizanskih boraca i starješina.

Poslije skoro dva sata pripremanja i sređivanja, neprijatelj preduzima veoma oprezno, moglo bi se reći bojažljivo nastupanje. Koristeći svoju brojnu nadmoćnost, ustaše nastoje obuhvatnim dejstvom na bokovima potisnuti partizanske snage. Uočavajući namjere neprijatelja, siguran u svoje borce, komandir čete naređuje da se obuhvati neprijatelja na bokovima spriječavaju širenjem fronta odbrane.

Neprijateljske kolone upućene u obuhvatni napad su sačekane na bliskom odstojanju i preciznom vatrom neprijatelju su ponovo nanijeti gubici. Dok se neprijatelj oporavljao od pretrpljenih gubitaka i izvlačio poginule i ranjene, 1. četa se neprimećeno povukla iz Sertić Poljane i zaposjela nove položaje na širem frontu u vidu potkovice na pravcu neprijateljskog nastupanja.

Suprotstavljanje brojno nadmoćnom neprijatelju malim snagama nalagalo je posebnu taktiku - na naredne položaje se povlačiti poslije otvaranja precizne vatre samoinicijativno i na njima ponovo sačekati neprijatelja

Sprovođenje ovakve taktike omogućavala je visoka svijest, hrabrost i odlučnost boraca i starješina koji su vješto koristili ispresjecano i pošumljeno zemljište. Svi borci i starješine su shvatili zamisao komandira. Svaki borac je bio siguran u druga lijevo i desno od sebe. Niko se nije povlačio prije vremena. Zbog izrazito rijetke i precizne vatre, ustaše su se kroz šumu kretale u zgusnutim grupama od po deset do petnaest vojnika. Zato se i desilo u dva slučaja da su dvojica ustaša pogođena jednim metkom. To su postigli Mane Rakić i Milan Umiljendić.

Na kraju dana front odbrane je dostigao širinu oko četiri kilometra, tako da među borcima u odbrani nije postojala niti vizuelna veza. Približavanjem fronta odbrane prema mostu na rijeci Korani u Plitvicama počelo je sužavanje fronta i izvlačenje.

Kada su ustaše otkrile povlačenje, većina čete se već povukla preko mosta na Korani. Organizovana je zaštita i prihvat preostalih boraca. Međutim, ta zaštita nije mogla spriječiti ustaše da sve snažnijom vatrom, naročito sa dominirajućeg brdašca iznad mosta, ometaju povlačenje preko mosta. Tako je na kraju mosta pogođen borac Milan (Jovana) Kovač iz Široke Kule kod Gospića. Među posljednjima preko mosta je prešao Mane Čanak Majolica. Sa njim se povlačio borac Jovo (Mićana) Vujinović iz Kuzmanovače-Siroka Kula, ali je on poginuo prije izbijanja na most. Zbog ubitačne vatre kojom su ustaše sve jače obasipale most, borac Dane Kovač iz Široke Kule je odustao od povlačenja preko mosta. Sklonio se u grmlje, sačekao da padne mrak i potom se bezbedno povukao preko pešačkog mostića i došao u sastav čete noću 5/6. juna 1942. godine.

U ovom prvom danu borbe komandir čete je odao priznanje cijeloj četi, iznoseći da su se naročito istakli: Mane Rakić, Milan Umiljendić, Branko Sudžuković, Mićo Lovrić, Petar Dmitrović Pecija, Milan Čanak Mića, Petar Čanak, Iso Kovač, Mile Zastavniković i vodni delegat Nikola Serdar Nikica.

Neprijatelj je pokušao iz pokreta preći Koranu, ali u tome nije uspio. Za ovladavanje Plitvičkim jezerima morao je organizovati napad 6. juna 1942. godine.

Rušenje pruge na Malovanu

MIČO RAŠETA

Krajem maja i početkom juna 1942. godine bataljon »Stojan Matić« nalazio se na položaju oko Gračaca i Velike Popine. Tih dana formirana je povećća grupa boraca koja dobija zadatak da sruši prugu u rejonu Malovana. Tom grupom komandovao je tadašnji operativni oficir bataljona, drug Steviša Rašeta. Da bi grupa mogla da krene na izvršenje zadatka, morala je nabaviti potreban alat za rušenje pruge: ćuskije, štangle, macole i poluge. Sve ove pripreme obavljene su u najvećoj tajnosti. Kada je trebalo krenuti na zadatak, sjećam se, cijeloga dana je padala jaka kiša i duvao vjetar. Vrijeme se nije promijenilo ni u toku noći, a baš noću smo morali proći kroz sela koja su bila naklonjena četnicima. Teren od Glogova prema Malovanu pričinjavao nam je teškoće pošto je bio skoro neprohodan, sa velikim stminama, vrtačama i nagibima.

Grupa je bila sastavljena od mladića između osamnaest i dvadeset godina. Za više od polovine njih je to bilo prvo vatreno krštenje, a vjerujem da je veći dio ovih mladića prvi put tada vidio prugu i lokomotivu. Stoga je na komandira grupe Stevišu Rašetu pala velika odgovornost, a to se i kasnije u toku borbe i odrazilo. Kad smo pristupili rušenju, naišla je talijanska patrola na motornoj drezini koja je obezbjeđivala prugu između Gračaca i Zrmanje, i umjesto da patrolu likvidiramo, mi smo se uspaničili i počeli napuštati položaje. No, akcija nije propala zahvaljujući iskustvu, vojničkom znanju i junaštvu komandira grupe, koji nas je, pucajući iznad naših glava, natjerao da se vratimo na položaj i da pristupimo izvršenju postavljenog zadatka. Ubrzo je pruga srušena, blindirani voz se stropoštao u provaliju. Borba sa Talijanima koji su bili u pratnji kompozicije završila se našom pobjedom.

Pri izvršenju ovog zadatka naša jedinica nije imala gubitaka, čak ni ranjenih boraca. Prekinutu prugu zadržali smo oko osam dana i noći, a za to vrijeme neprijatelj nas je stalno napadao da bi nas udaljio sa tog položaja i osposobio prugu za saobraćaj prema Dalmaciji.

Kao drug i saborac Steviše Rašete, osjećam za potrebno da o tom čovjeku, rukovodiocu i junaku kažem nešto više. Prilikom rušenja pruge ostala je neoštećena većina vagona u kojima su se nalazili talijanski vojnici. Odjednom se čula oštra vojnička komanda druga Steviše: »Naprijed, dobrovoljci!« Za tren oka borci su upali u kompoziciju i razoružali Talijane. Komandir grupe upao je u srušenu lokomotivu i teškim čekićem uništio komandni uređaj. To je samo jedan od primjera hrabrosti u nizu borbi i podviga koje je drug Steviša izvodio. Na žalost taj divni i hrabri čovjek poginuo je kao komandant Udarnog bataljona u borbi za Gračac 1943. godine.

Zasjeda u Klokočevici juna 1942. godine

ĐURO MILEUSNIĆ

Prvna i Treća četa bataljona »Ognjen Priča« krenule su 9. juna 1942. godine oko 16.00 časova iz Koreničke Kapele radi postavljanja zasjede na cesti Ličko Petrovo Selo - Prijeboj. Iako je rastojanje bilo kratko, uslijed mraka i teško prolaznog terena na polazni položaj smo stigli oko ponoći i zanoćili. Ujutro 10. juna postavljena je zasjeda duž ceste na mjestu zvanom Dražica To su krajnje sjeverozapadne padine Plješevice gdje upravo cesta razdvaja Plješevicu od krajnjih sjeveroistočnih padina M. Kapele. Udaljenost zasjede od ceste iznosila je 60-100 metara i razdvajala ih je duboka jaruga. Na lijevom krilu je bila 3. a na desnom 1. četa bataljona. Oko 9 časova iz pravca Prijeboja prema Ličkom Petrovom Selu naišla je ustaška kolona jačine čete. Za njima su se kretale šestora kola sa konjskim zapregama i na svakim po dvojica ustaša. Glavnina se kretala u marševskom poretku po četiri u vrsti (oko 60 ustaša). Ispred glavnine kretala se prethodnica jačine jednog voda u koloni po dva vojnika (oko 20 ustaša). Glavnina je oružje nosila o desnom ramenu, a prethodnica je prebacila puške preko ramena kao lovci.

Zasjeda je pritajeno posmatrala kretanje ustaša sa prstom na obaraču. Komandant bataljona Staniša Opsenica naredio je da se vatra otvori kada se oglasi puškomitraljez Ilije Dmitrovića Crnog (rodnom iz Široke Kule) po čelu prethodnice. Na sredini streljačkog stroja u zasjedu je bio postavljen jedan teški mitraljez »breda«. Prema sjećanju učesnika zasjede 1. i 3. četa su bile naoružane sa sedam puškomitraljeza. Ostali borci su bili naoružani puškama. Ustaše su se bezbrižno kretale, uzdajući se u svoje obezbjeđenje. Ništa sumnjivo nisu mogli primjetiti, jer prethodnica nije isturila bočno osiguranje sa strane gdje se nalazila naša zasjeda.

Zaustavili smo dah, nanišani i čekali da se oglasi puškomitraljez. Grunuo je plotun, zatim drugi, treći i četvrti. Gomila ustaških telesa srušila se na cestu. Sa puta uspjela su pobeći samo dvojica ustaša iz glavne kolone. Grabili su bezglavo uz brdo prema Medveđaku. Za njima je ispaljeno dosta metaka, ali su uspjeli pobeći, vjerovatno zato što u brzini nismo podesili nišan pa su zrna rila zemlju za njihovim petama.

Sa druge strane ceste ustaše u zasjedi otvorile su vatru prema našoj zasjedi. U takvoj situaciji odustalo se od juriša radi kupljenja plijena, jer je i jaruga koja se ispriječila bila teško prohodna. Ubrzo je počela stizati pomoć ustašama iz Prijeboja i Ličkog Petrovog Sela. Postojala je opas-

nost da nam ustaše sa Prijeboja odseku odstupnicu. Odluka komandanta bataljona o brzom povlačenju pokazala se kao jedino ispravna. Cim se bataljon »Ognjen Priča« udaljio od mjesta zasjede 400-500 metara, na napuštene položaje se sručila minobacačka vatra.

Gubici neprijatelja su različito procenjivani i najrealniji je izvještaj Štaba grupe NOP odreda za Liku Stabu Prve operativne zone u kome se između ostalog kaže: »... neprijatelj je imao 60 mrtvih i 34 ranjena. Uništeno je šest kola i šest pari konja«.

Bataljon »Ognjen Priča« se bezbjedno vratio u Koreničku Kapelu. Ovaj uspjeh se ubrzo proćuo u svim jedinicama i u narodu Like i Korduna.

O toj zasjedi ima izvještaj Ravnateljstva hrvatskog domobranstva Ministarstvu domobranstva i poglavniku Anti Paveliću broj 162 od U. 6. 1942. u kome se pored ostalog kaže: »... 10. 6. 1942. u 9.00 ćasova između Prijeboja i Lićkog Petrovog Sela. odmetnici su napali iz zasjede 60 ustaša sa 20 kola Lićkog zdruga. Tri ustaše su poginuli, 20 je ranjeno, a šest konja je ubijeno«. Ovaj izvještaj potiće od Lićkog zdruga, koji je sigurno iz bojazni od odgovornosti prikrio stvarne gubitke.

Napad na Italijane u Klokočevici juna 1942.

ĐURO MILEUSNIĆ

Bataljoni »Ognjen Priča« i »Marko Orešković« dobili su zadatak da iz sela Korenička Kapela predu preko Plješevice i da 14. juna 1942. godine noću napadnu neprijateljski logor u selu Željavi. Međutim, zbog navodnog kolebanja dijela boraca, bataljoni su se povratili na Plješevicu ne izvršivši zadatak.

U izvještaju Štaba 1. operativne zone od 18. juna 1942. Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske nije data analiza uzroka »kolebanja« i odustajanja od napada na Željevu. Selo se nalazi u Bihaćkom polju ispod planine Plješevice, u neposrednoj blizini Ličkog Petrovog Sela. Bihać je udaljen oko 18 kilometara. Pored ustaške posade u Ličkom Petrovom Selu i na Prijeboju (oko 1500 ustaša, bez Italijana), odakle je mogao uslijediti napad sa leđa, iz Bihaća su motorizovane snage sa tenkovima mogle intervenisati najkasnije za jedan sat. Budući da nije napadano nijedno drugo mjesto u Bihaćkom polju, sve raspoložive neprijateljske snage su mogle pružiti pomoć Željavi. Ako se napad i izvlačenje ne bi izvršili u toku noći, situacija za napadača bi bila još teža Toga su bili svjesni starješine i borci oba bataljona. Ovo tim prije što je veliki broj boraca i starješina rođen u okolnim mjestima, pa su dobro poznavali teren. Ko je naveo na razmišljanje o opasnostima napada na Željavu, nije se moglo utvrditi. Međutim, odluku o odustajanju od napada mogle su donijeti samo starješine. Borci nikada, pa ni u ovoj situaciji, nisu pokazali poslušnost. Svjesne odgovornosti zbog odustajanja od napada, starješine bataljona se nisu vratile sa bataljonima u bazu, već su samoinicijativno 15. juna organizovale napad na komunikaciji Ličko Petrovo Selo - Prijeboj, kojom su se Italijani povlačili iz Bihaća prema Vrhovinama.

Toga dana iz Bihaća je prema Vrhovinama krenula auto-kolona sa ratnim materijalom i stalnom pratnjom od dvije pešadijske čete 1. bataljona italijanskog 73. pešadijskog puka i jedne motorizovane mitraljeske čete. U stalnom obezbjeđenju komunikacije Ličko Petrovo Selo - Prijeboj nalazili su se jedan italijanski bataljon crnih košulja i jedna četa ustaša. Bataljon crnih košulja je zaposjeo desnu stranu od komunikacije u Klokočevici a četa ustaša lijevu stranu komunikacije u Plješevici.

Polazni položaj oba partizanska bataljona bio je u širem rejonu Malog Paleža na udaljenosti oko dva kilometra od ceste. Isturene su patrole prema cesti, koje su javljale da se neprijateljske veće jedinice, sa tenkovima i kamionima kreću od Ličkog Petrovog Sela prema Prijebo-

ju. Bataljonima je izdato naređenje da se razvijaju u strelce frontom prema cesti u slijedećem rasporedu: 1. četa bataljona »Ognjen Priča« (bez jednog voda), koja se razvija frontom prema Ličkom Petrovom Selu, sa zadatkom da obezbjedi i spreći zaobilaženje desnog krila streljačkog stroja. Rezerva 3. vod 3. čete bataljona »Marko Orešković« u rejonu Malog Paleža, sa zadatkom da obezbjedi zaleđe glavnine isturajući patrole lijevo i desno od Malog Paleža.

Oko 10 časova cestom su prolazile dvije čete italijanske pešadije na udaljenosti oko 1.500 metara od streljačkog stroja. Naređeno je da se ne puca, već da se oprezno nastupa prema cesti, s tim da se vatra otvori sa što bližeg odstojanja i kada neprijateljska kolona izbije u visinu lijevog krila streljačkog stroja. Automatskim oružjem gađati veće grupe vojnika, kamione i otporne tačke neprijatelja u zasjedi. Zasjedu neprijatelja likvidirati u naletu i produžiti napad na italijansku kolonu na cesti.

Lijevo krilo streljačkog stroja, jedan vod 1. čete i 3. četa bataljona »Ognjen Priča«, nailazi na ustašku zasjedu udaljenu oko 150 metara od ceste. Otvorena je vatra streljačkog stroja po neprijateljskim snagama u zasjedi i na cesti. Snažnim jurišem likvidirana je ustaška zasjeda i stvoreni su uslovi za opšti juriš na italijanske snage na cesti. Pala je komanda za juriš na Italijane. Prolomio se snažan poklič »Ura!« duž čitavog streljačkog stroja. Partizani su silovito jurnuli napred. Ispred 1. čete bataljona »Marko Orešković« ispriječio se jedan tenk, koji snažnom vatrom obasipa desno krilo čete. Tu nailazi Stab operativne grupe, ohrabruje borce ove čete i - tenk je ubrzo oštećen. Bataljoni su izbili na cestu, pretresaju se kamioni. Komandant bataljona »Ognjen Priča« Staniša Opsenica naređuje da se pale kamioni pucanjem u rezervoare za gorivo i burad sa benzinom kojih je bilo na kamionima. Zapaljeno je sedam kamiona Starešine naređuju da se brzo pokupi plijen i povlači prema M. Paležu, jer se neprijatelj počeo organizovanije braniti.

Prilikom povlačenja izvučen je jedan motocikl i nekoliko sanduka materijala. Poslije povlačenja Italijana i ustaša iz Prijeboja taj plijen nije pronađen. U toj borbi poginulo je 18 ustaša i 60 - 70 Italijana, među kojima i tri oficira. Zaplijenjena su dva tenkova mitraljeza, tri puške mauzerke, 18 italijanskih bombi, jedan sanduk francuskih bombi, četrnaest domobranskih šinjela, dva para čizama i dr.

Naši gubici su bili tri mrtva i 11 ranjenih drugova, među kojima dva teže ranjena. Iz 3. čete bataljona »Ognjen Priča«, poginuo je Ilija (Nikole) Dejanović, rođen u Donjem Vagancu. Iz bataljona »Marko Orešković« poginula su dva druga (njihova imena nisu utvrđena).

U pregledu operativne djelatnosti italijanske pešadijske divizije »Re« u periodu od 20. maja do 30. juna 1942. posebno su prikazani gubici dve auto-kolone od 11. do 15. juna, koje su napadali bataljoni Plitvičke operativne grupe. Po njima su poginula četiri oficira i 24 vojnika, a ranjena tri oficira i 35 vojnika, nestala četiri vojnika. U istom pregledu je naznačeno da su poginula 92 partizana. Od ratnog materijala prikazano je kao izgubljeno: jedan kamion, četiri motocikla, jedan puškomitraljez, jedna puška, jedan pištolj, jedan bajonet i dr.

Prema podacima partizanskih komandi, u isto vrijeme u napadima na italijanske kolone poginula su četiri partizana a 17 je ranjeno. Procjenjeno je da je poginulo oko 85 - 105 Italijana, od kojih četiri oficira. Zarobljena su četiri vojnika i jedan podoficir. Uništeno je devet kamiona i jedan motocikl. Zaplijenjena su dva motocikla, dva tenkovska mitraljeza, četiri puškomitraljeza, 14 pušaka, dva revolvera, jedan dvogled, 18 italijanskih bombi, jedan sanduk francuskih bombi i dr. Trebalo bi da svaka strana realno prikaže vlastite gubitke, međutim, italijanska pešadijska divizija »Re« to nije učinila. Učesnici u napadu na italijansku kolonu u Klokočevici su vidjeli kako gori sedam kamiona, a u pregledu je prikazan samo jedan.

Poslije završene akcije bataljoni su se po naređenju privremenog Operativnog štaba povukli u selo Korenička Kapela. Na konferenciji bataljona »Ognjen Priča« na kojoj je analizirana akcija u Klokočevici komandant bataljona je istakao i pohvalio drugove: Stojana Serdara, operativnog oficira bataljona, i Stojanku Ćuić, referenta saniteta bataljona; iz 1. čete pohvaljeni su: Bude Kovač, Iso Rakić, Milan Marić, Janko Knežević, Iso Knežević, Mićo Lovrić i Branko Serdar; iz 3. čete Mića Bubalo, komandir voda, Mića Studen, vodni delegat, desetar Stevo Leka, puškomitraljezac Miloš Cvetičanin i Miloš Pužić. Istaknut je i kurir bataljona Nikola Knežević.

Nadmetanje u hrabrosti

DANE KOVAC

Prije nego što su partizani počeli poprimati oblik regularne vojske, stariješine su se birale slobodnom voljom boraca. Prvi i glavni uslov da neko postane starješina u tim prvim ustaničkim danima bila je lična hrabrost koja se povjeravala u borbama i jurisima. To se najizrazitije odrazilo među borcima iz Široke Kule. Za Kuljane se u šali govorilo da su »nakrivo nasadeni«. Među njima nije mogao opstati niko ko im u hrabrosti nije bio ravan. Zato ih je komandant Staniša nazivao »moji vukovi«.

U Kuljskoj četi, kasnije preimenovanoj u 1. četu 2. bataljona »Ognjen Priča«, promjenjeno je nekoliko komandira, ali ne zbog neuspješnog komandovanja nego radi pomjeranja, kako bi se to reklo, »po potrebi službe«. Prvi je bio Stojan Serdar, zatim Dragan Rakić, a njegovim odlaskom na novu dužnost trebalo je izabrati novog. Bilo je tu prekaljenih i odvažnih boraca, koji su služili bivšu jugoslovensku vojsku, bili kaplari ili rezervni podoficiri i u tom domenu imali predstavu o vojsci i komandovanju, kao na primjer: Jovica Mileusnić, Dragiša Cubrić, Mane Čanak, Sava Rakić, Jovan, Ilija i Bude Kovač, Branko Sudžuković i dr. Između njih izabran je Stojan Sudžuković, pod čijom je komandom četa nastavila da niže borbene uspjehe.

Stojanov »mandat« nije dugo trajao. Već u drugoj polovini jula 1942. godine jednoga dana pojavio se suvonjav mladić, ali je izgledao živ i otporan. Pri javljanju komandantu bataljona Staniši pokazao je i naredbu o postavljenju za komandira 1. čete.

Pred veće komandant pozva Stojana da ga upozna sa pridošlicom i radi dogovora o sutrašnjoj primopredaji dužnosti. Razgovor u komandi je bio dosta mučan. Počeo je komandant Staniša.

»Evo, Stojane, došla ti je smjena, a ti ideš za komandira 2. čete«.

Stojan iznenađen, u prvi mah prebljedi i ne snađe se baš brzo.

»Znate, komandante, da su mene izabrali borci, i ne vjerujem da će oni prihvatiti drugoga, a za njega je sve jedno. Sto on ne bi išao za komandira 2. čete«.

»Nema od toga ništa«, odsječe Staniša, »nego da vidimo to za sutra, da se četa postroji«.

Vidjevši da nema vajde, Stojan oduslade od daljeg ubjeđivanja:

»Pa neka drug izađe pred stroj, pa ako ga borci prihvate... «.

Iste večeri u četi se sve znalo - ko je došao, odakle i zašto. Pošto se dobro odjutrilo, četa je postrojena. Stigli su komandant bataljona i

novi komandir. Borci do kraja neraspoloženi, u stroju mukla tišina, sve u svemu, dosta mučna situacija.

»Evo, Kuljani«, počeo je Staniša, »stigao vam je novi komandir, drug Dane Ugarković, a drug Stojan ide u 2. četvu. Toliko. Ako ima neko nešto da pita, može«.

Nastade još veći tajac, migolje se borci u stroju u znaku nezadovoljstva, svi sagnuli glave i gledaju ispod namrgođenih obrva novajlija čija im mršavost i mladalački izgled nisu mnogo obećavali. Vidjevši da je situacija daleko mučnija nego što je očekivao, komandant ponovi još jednom pitanje: »Hoće li neko nešto?«

Mane Rakić, puškomitraljezac, skupi malo snage, podiže glavu i obrati se novajliji:

»Da li si ti, novi družo, toliko hrabar da možeš nas voditi u borbu i na juriše kao što nas vodi Stojan?«

Dane Ugarković, povlači prste po opasaću, koji se upio u bluzu, stomačka nema, krv mu udari u lice i brzo postade crven kao rak.

»A da li si ti toliko hrabar da ideš na juriše u koje ću te ja povesti?«

Zabrujaše glasovi iz stroja, nešto više nalik na mumljanje medvjeda, i za trenutak prekidoše ovaj napeti dijalog. »Jest, jest hrabar je on«, razabra se iz gomile jedan glas i smiri atmosferu, a onda novopostavljeni komandir nastavi.

»Koliko sam hrabar ja, to ćeš vidjeti li i ostali oko tebe, a koliko si hrabar ti i ostali oko tebe, to ću vidjeti ja, imaćemo vremena za to«.

Komandant Staniša odlučno prekide dalji dijalog:

»Nema više izbora starješina, oni se postavljaju naredbama, ko je još vidio demokratiju u vojsci, ima da bude kako je naređeno, za sve važi. Voljno«.

Mane Rakić je bio zaista odvažan i hrabar borac, odličan puškomitraljezac, neustrašivi rukovodilac. Poginuo je pri napadu na Široku Kulu 20. aprila 1943. godine kao komandir voda.

Krajem jula ili početkom avgusta bataljon napada na neprijateljske transporte na pruzi između stanica Javomika i Rudopolje. Pri borbenom rasporedu Mane Rakić je sa puškomitraljezom postavljen na obezbeđenje prema Rudopolju, tako da nije imao prilike da ocijeni hrabrost novog komandira, ali tu dužnost nijesu propustili ostali.

Ceta je zauzela položaj iznad usjeka gdje su mineri postavljali mine čekajući da naiđe voz. Pri nailasku voza mina je eksplodirala pod točkovima lokomotive. Oblak kamenja koje je eksploziv bacio u vazduh još se nije ni vratio na zemlju, a mi smo kao pod komandom skočili na juriš. Komandir Dane, kao da je nošen vjetrom, prvi se našao u poštanskom vagonu među grupom smrtno uplašениh ustaša. Za njim su upali Dane i Bude Kovač. Obračunali smo se sa ustašama i vrlo brzo ovladali kompozicijom.

Vraćajući se iz ove uspjele akcije, jedan od boraca priđe Mani: »Da vidiš, kumašine, kako juriša Dane kao sumanut. Tvoje sumnje u njegovu hrabrost nijesu bile opravdane«. Na to će Mane: »Znao sam ja da je taj 'žile' opasan borac«.

Dane Ugarković je u jurišima proveo cio rat jednako kao komandir čete i kao komandant brigade u Šestoj ličkoj proleterskoj diviziji.

Sjećanje na dva tragično izgubljena života

DUŠAN GRAORA

U drugoj polovini jula 1942. godine jake ustaške snage iz uporišta Bihaća, Ličkog Petrovog Sela, Vaganca, Drežnika, Rakovice, Slunja i Cazina napadaju slobodnu teritoriju na tromedi Bosne, Like i Korduna zahvatajući nekoliko sela. Iako u nepotpunom sastavu, 4. bataljon Drugog kordunaškog odreda uspjeva u toku dana izvršiti proboj, a u toku noći izbiti na slobodnu teritoriju Korduna u Močila i druga sela ispod Kapele. Ta sela su bila siromašna i već ratom opustošena, narod se jedva prehranjivao, i stoga se tu nije mogao zadržati. Jedan dio otišao je dalje u Kordun, a drugi za Liku. U koloni naroda koji je u nekoliko navrata išao preko Kapele, Poljanka i Plitvičkih jezera bilo nas je dosta omladinaca voljnih i sposobnih da se borimo. Prijavili smo se u Štab bataljona »Ognjen Priča« koji se nalazio u Prijeboju i koji nas raspoređuje po četama. Ja sam raspoređen u 2. četu koja se nalazila u Plitvicama. Ta četa je ujedno bila prihvatilište umornom, prestravljenom i gladnom narodu. Tu bi se oni bez straha odmorili, nahranili i tako koliko-toliko dobili snage da produže dalje.

Ceta je smještena u jednu zgradu koja je imala sprat. Drugih većih zgrada i nije bilo a i naselje je ostalo pusto. Vrijeme sunčano i toplo uobičajeno za to doba godine. Raspoređuju nas po vodovima i desetinama i daju nam oružje i municiju, većinom italijansko. Desetari nas obučavaju u rukovanju oružjem i osnovnim vojničkim vještinama, mada ima boraca koji ponešto od toga znaju. **Ceta** živi vojničkim životom na partizanski način. Komesar čete dolazi do izražaja i više razgovora sa nama nego što drži neko predavanje. Znalo se reći tada da je komesar duša čete, a to je zaista bio naš stari drug sa robije Kamilo Pamuković, koji je sa svakim od nas razgovarao. Raspitivao se kako smo prošli pri napuštanju naših mesta, kako su nam prošle porodice, i uviđajući da ima tužnih i potištenih, onih kojima je neko iz porodice stradao, naročito je sa takvima bio pažljiv. Drugarstvo je na najvećoj visini. Ne razlikuje se ko je stari borac a ko novajlija. Zapravo, prema novim boricima se postupalo sa najvećom pažnjom, da bi se što prije saživjeli sa sredinom i potpuno uklopili u kolektiv.

Ostajemo na Plitvicama nekoliko dana. Svakodnevno idemo na kupanje sa vodnikom Radom Čuićem. Iako nam je skrenuta pažnja da se pazimo, a naročito neplivači, omladinac Ilija Kesić je upao u duboki vir

i brzo potonuo. Sahranili smo ga pored same ceste u selu Jezercu. Iste noći nedovoljnom opreznošću Gojko Panjević nailazi na stražara i na njegov poziv ne staje, i od prvog metka gine. I njega smo sahranili pored Ilije. Obojica su došli nekoliko dana ranije sa Korduna.

Drugi i treći dan napuštamo jezera koja sa svim njihovim ćarima ostaju pusta. Idemo u stroju za Prijeboj u sastav bataljona. Vodi nas hrabri komandir Stojan Sudžuković, čiji se karabin, otet od ustaša, žuti i presijava. Na putu prema Prijeboju počinje pjesma, najprije tiho pa sve jače, sve dok nismo prišli do groblja. Tada pjesma prestaje i četa u mukloj tišini okreće glave prema groblju, prema svežim humkama ispod kojih su dva tragično nastradala druga. Na licima boraca zaiskri poneka suza. Pjesma se više ne čuje.

Ljepote Plitvica uzeše svoj danak.

Rizik se isplatio

GAVRO MILIĆ

Jula 1942. godine borci bataljona »Mića Radaković« pronašli su iznad zaseoka Čubrić Jezero, na Ljubovu, neeksplodiranu to povsku granatu. Ona se tu nalazila od januara 1942. godine, kada su Italijani pokušali da preko Ljubova prodru i oslobode svoj garnizon u Korenici. Neko je predložio da se u granatu ugradi upaljač i da se iskoristi kao i nagazna mina - naveo je i jedinicu u kojoj je to već ispitano i isprobano. Autor ove ideje nije imao pojma kako se granata preuređuje u nagaznu minu, ali nas je prijedlog zainteresovao. Napokon se javilo nekoliko boraca koji su prije rata radili kao mineri u tunelima u izgradnji željezničkih pruga. Bilo nas je, koliko se sjećam, pet. Pristupili smo rizičnom i nepoznatom poslu sa oskudnim znanjem. Okupili smo se oko granate - razgledali je, davali prijedloge, razmišljali, ubeđivali se kako da počnemo, ne misleći na kišu kojoj smo cio dan bili izloženi. Pristupili smo opasnom poslu. Poslije više sati pipavog i osjetljivog posla, ugradili smo napokon upaljač. Ali to je bio samo dio naših briga i muka; nametao se novi problem kako granatu - minu donijeti do željezničke pruge. Udaljenost Ljubova do željezničke pruge iznosi više od 7 km, a obilazni put kojim je trebalo ići još je duži. Kada se još doda noć, bespuće, klizav put i kiša, neznanje koliko je mina osjetljiva i na najmanji udar - ova nestručno sklepana nagazna mina lako je mogla biti kobna za njene graditelje.

U međuvremenu se vrijeme proljepšalo. Izvršili smo sve pripreme. Utvrđen je obilazni put kojim ćemo se kretati, određena je grupa za miniranje, vrijeme polaska i približno mjesto gdje ćemo minu postaviti i obezbjeđeni smo vodičem, hrabrim i dobrim poznavaoцем terena.

Kad je pao prvi mrak, krenuli smo na izvršenje zadatka. Grupu je vodio operativni oficir bataljona Đoko Orlović. Išli smo polagano i oprezno s namerom da na određeno mesto stignemo oko ponoći. Računali smo da će budnost kod neprijatelja tada biti manja. Po bespuću, poslije tri sata hoda stigli smo na 100 metara od željezničke pruge. Đoko je uputio lijevo i desno patrole i odredio neposredno obezbjeđenje. Kada smo od osiguravajućih dijelova dobili odgovarajući znak da je obezbjeđenje izvršeno, pristupili smo postavljanju mine. Bilo je to između Perušića i Ličkog Osika. Oprezno smo napravili mjesto za minu i postavili je pod šinu. Kada je mina postavljena, Đoko je ugovorenim

znakom obavjestio o bezbjednje i mi smo se povukli. Sačekali smo se i okupili na određenom mjestu. Rasterećeni i psihički i fizički, krenuli smo za naše »gvozdeno« i »krvavo« Ljubovo, kako su ga ustaše nazvale još u prvim danima ustanka. Vraćali smo se zadovoljni uspješno obavljenim zadatkom i priželjkivali eksploziju kao rezultat našeg truda i rizika. Neizvjesnost nije dugo potrajala, odmakli smo od pruge nešto više od dva kilometra a mina je eksplodirala. Dozvala su se brda Ličkog srednjogorja i Velebita. Našoj radosti nije bilo kraja. Rizik i trud su se isplatili. Interesovalo nas je što je minu aktiviralo i kakve posljedice je izazvala eksplozija. Kasnije smo od terenskih radnika sa teritorije kotara Perušić doznali da je na minu naišao voz čija je lokomotiva ispred sebe gurala vagon pun kamenja. Eksplozija je izbacila iz šina lokomotivo! i nekoliko vagona. Pruga je sedam dana bila van upotrebe.

Uspomeni Milana Šakića Mićuna*

SAVO SARAC

Prvoga augusta 1971. godine umro je u Beogradu Mićun Šakić, jedan od najuglednijih ljudi Krbave, predratni učitelj i komunist, organizator ustanka u Krbavskom polju 1941. godine, narodni heroj, ratni general i ratni komandant korpusa. Njegov životni put napose do završetka rata bio je sadržajan, dinamičan i raznovrstan, pa je teško odabrati i napisati o njemu ono što je najvažnije. Cini se da je sve ono što je u tom periodu Mićun uradio podjednako i značajno i važno. Izostaviti bilo koji momenat i događaj od kojih je satkana njegova prošlost, bio bi grijeh. Ali, uprkos tom uvjerenju, i najbolji poznavalac i svjedok svega onoga što je Mićun učinio ne bi mogao uzeti obavezu da iznese sve detalje i u cjelini osvijetli doprinos koji je on dao revoluciji. Uvjeren sam da je, ipak, najveća greška i propust ništa ne reći i ništa ne napisati o takvom čovjeku kakav je bio Mićun Šakić. S tim uvjerenjem i osjećajem zahvalnosti dajem moj skromni doprinos, ubijeden da izražavam mišljenje svih Krbavčana.

Mićun se rodio u trgovačkoj porodici 24. januara 1915. godine u Udbini. Poštovanje i veliki ugled koji je uživala kuća Šakića nisu zasnovani i temeljni na njenoj materijalnoj bazi, već na slobodarskim težnjama, postojanosti i slobodoumnosti Mićunovih predaka. Njegov djed, učitelj Stanko, utemeljivač je tog ugleda. Stariji Krbavčani se i danas sjećaju starog učitelja, najobrazovanijeg i najpoznatijeg čovjeka uoči prvog svjetskog rata u Krbavi. Zbog svoje slobodoumnosti i jugoslavenske orijentacije, Stanko je zlostavljan od crno-žute monarhije i frankovaca.

Mićun je bio dostojan svojih predaka. Kao da je u svemu htio naslijediti djeda, odabrao je učiteljski poziv i upisao se u učiteljsku školu. Već u školi se isticao svojom odvažnošću i dosljednošću, zalagao se za pravičnost i jednak tretman i odnos prema svim đacima. Energično se suprotstavljao protežiranju i privilegijama. Bio je pobornik brisanja svih granica među ljudima. Svojim stremljenjima i stavovima skrenuo je pažnju režima na sebe i bio obilježen i tretiran kao komunist. Poslije završene učiteljske škole službovao je u siromašnim selima svoje rodne Krbave. Tu je neposrednije osjećao i upoznao tegobe i nedaće koje su pritiskivale siromašno ličko selo. On je vrlo brzo postao blizak Partiji i njegovo djelovanje je bilo u duhu politike KPJ. Uvjeren u pravednost i potrebu prosvjećivanja seljačkih masa, Mićun se sa svim žarom i mla-

Objavljeno u Zborniku *Sesta ličku divizija*

dalačkom energijom angažovao u prosvjećivanju sela. S Mitom Dimitrijevim, Nikolom Jakšićem, Urošem Banjaninom i drugim komunistima i učiteljima okupljao je i povezivao seljačku omladinu. Posebno je zapaženo njegovo djelovanje preko ogranaka »Seljačkog kola« koji su bili pod uticajem komunista. Mićun je koristio i druge forme za svoju vezu sa širokim seljačkim masama. On je to ostvarivao i preko seljačkih nabavno-prodajnih zadruga, gdje se tješnje povezivao s naprednim seljacima, a preko njih i sa masama. Neposredan i blizak u ophođenju a posebno skroman i nenametljiv, brzo je stekao zavidan ugled u svim selima bivšeg udbinskog kotara, ali je zbog svojih nazora, ubjeđivanja i iznošenja istine, isto onako kao i djed mu Stanko, došao u sukob ne samo s režimskom partijom već i s vođama drugih malograđanskih partija, ispod čijeg je uticaja neumorno izvlačio sve ono što nije bilo zatrovano. Kao intelektualac on se neprekidno kalio za tu borbu, mnogo je čitao, izučavao stanje, pratio sva zbivanja i znalački znao da daje ocjenu svih događaja u tom vremenu. Zato se njegova riječ pažljivo slušala. Već tada Mićun je spadao u red vodećih komunista u Krbavi.

Negdje uoči rata Mićun je premješten u Bjelopolje, na teritoriju susjednog koreničkog kotara. I u novoj sredini on se brzo povezao s naprednim ljudima i omladinom i postao cijenjen i voljen. Svoje obaveze prema rodnom kraju nije zanemarivao. Često je obilazio partijske i omladinske organizacije i posjećivao saborce, istomišljenike i prijatelje.

U proljeće 1941. godine mobilisan je u Jugoslavensku vojsku. Vjest da je u aprilskom ratu pao u zarobljeništvo rastužila je i onako obeshrabljen i utučen narod Krbave. Ali Mićun se nije predao kobnoj sudbini. On nije sjedio skrštenih ruku već je tražio i našao načina da pobjegne iz zarobljeničkog logora, da se vrati svojim Krbavčanima i da s njima dijeli sudbinu i nesreću koja ih je zadesila. Krajem juna 1941. godine, u jeku najvećeg ustaškog pokolja, doznalo se da je Mićun pobjegao iz zarobljeništva i da se nalazi negdje u Krbavi. Svi smo se podjednako tome obradovali. Mićunovo prisustvo je stvorilo osjećaj sigurnosti. Njegove mogućnosti su tada čak i precjenjivane. Sve je to razumljivo ako se imaju u vidu prilike u kojima se našao narod Krbave, napušten i stavljen van zakona. Komunisti su očekivali Mićunovu pomoć i savjete, omladina se radovala susretu sa svojim učiteljem, a stariji, pored toga što su voljeli Mićuna, obradovali su se što se među njima nalazi neko od potomaka Stanka Sakića, što je to Ljubišin sin i Milanov sinovac.

Poslije dolaska u Krbavu Mićun je doznao za tragičnu sudbinu svoje porodice. Među živima nije više bilo njegovih najdražih. Pored oca, strica i mnogih drugih rođaka, ustaški dželatari ubili su njegovu suprugu i dvogodišnju kćerkicu. Uprkos bolu koji mu je razdirao srce, Mićun je, vjeran svojoj opredjeljenosti, trezveno rezonovao. Plemenit i razborit, strogo je odvajao ustaške dželate i njihov cilj od bratskog hrvatskog naroda. Uvrijeđene i ozlojeđene Srbe svesrdno je uvjeravao u potrebu bratstva i sloge s hrvatskim narodom, u potrebu zajedničke borbe i egzistiranja, u nužnost borbe protiv tuđina koji je doveo ustaše i fašizma koji ih je stvorio. Mićunove odmjerene i iskrene riječi padale su na ranjenu dušu Krbavčana kao melem na ranu. Oni su slušali njegove savjete, vjerovali u njegovu hrabrost i odlučnost, povjeravali mu se, pronalazili dugo prikrivano oružje i pripremali se za oružanu borbu. Na

njegov poziv, a i drugih organizatora ustanka, ustali su kao jedan. Mićun ustaničke grupe povezuje, akcije usklađuje i usmjerava te brzo opravdava povjerenje koje su mu dali Krbavčani. Pored lične hrabrosti ispoljava smisao za ratovanje i vojnu vještinu. Već prvih dana ustanka komanduje ustanicima na Gorici. Svojim ponašanjem, odnosom prema ljudima, hrabrošću, sposobnošću - on je stekao još veći ugled i povjerenje, pa je nešto kasnije imenovan za komandanta Udbinskog sektora.

O razvojnem putu i doprinosu Mićuna Sakića u ratu može se najkraće reći: uvijek je išao tamo gdje je bilo najteže, gdje je situacija bila teška i složena, gdje se tražila hrabrost, smjelost, upornost, razboritost i sposobnost. Pod konac 1941. godine uslovi i potreba su naložili da se formiraju i pokretne jedinice. U Krbavskom polju je formiran bataljon »Krbava«. Njega je formirao i bio njegov prvi komandant Mićun Sakić. On je tim bataljonom komandovao do konca aprila 1942. godine. U tom periodu uspio je učvrstiti bataljon i s njim izvesti niz uspješnih akcija. Naročito su bile značajne borbe bataljona s Talijanima za vrijeme deblokade talijanskog garnizona u Korenici, u drugoj polovini marta 1942. godine. Još veći uspjeh postigao je Mićun s bataljonom u likvidaciji četničkog puča u aprilu 1942. godine na teritoriji kotara Gračac. Njega je kao komandanta krasila, prije svega, visoka komunistička svijest i uvijek svjež misao, dijalektička procjena situacije, što mu je davalo snage da vješto, hrabro, znalčki nalazi najpovoljnija rješenja u najsloženijim situacijama.

Zbog tih ispoljenih rukovodećih sposobnosti, Mićunu je povjeren još složeniji i odgovorniji zadatak - postavljen je za komandanta 2. ličkog odreda, a nekoliko mjeseci kasnije za komandanta novoformirane Druge ličke - hrvatske brigade. Ta je brigada, vođena vještom rukom Mićuna **Sakića**, postigla niz uspjeha od kojih je značajno istaći njen pobjednički put u jesen 1942. godine od Ličkog Petrova Sela do Dvora na Uni. Na tom putu brigada je naročite uspjehe pokazala na Perjasici i Tušiloviću. Ovi uspjesi ubjedljivo su govorili o vojničkom talentu Mićuna **Sakića**, što je uticalo da bude postavljen za načelnika Štaba **Seste** ličke divizije. Početkom 1943. godine složena situacija u sjevernoj Dalmaciji tražila je sposobnog i odvažnog čovjeka. Glavni štab Hrvatske je taj zadatak povjerio Mićunu **Sakiću**, koji je primio dužnost komandanta Kninskog sektora. U toku 1943. godine Mićun je komandovao Devetnaestom a zatim Trinaestom divizijom. U maju mjesecu 1944. godine postavljen je za komandanta Jedanaestog korpusa.

Pored ostalih vrlina Mićuna je iznad svega krasila njegova duboka privrženost Partiji i njegova ljubav prema narodu. Poslije rata obavljao je niz složenih poslova u Armiji. Kao iskusan vojnik, dobar metodičar i vrstan pedagog, Mićun je postao komandant vojne škole, a kasnije vojne akademije. Slabo zdravlje već narušeno u ratu nije mu omogućilo da u punoj mjeri iskoristi svoje iskustvo, talenat i sposobnost. Mićun je otišao tiho i skromno, isto onako kao što je tiho i skromno živio. Krbavčani i borci jedinica kojima je komandovao s pijetetom i velikom zahvalnošću sjećaju se njega i ljudskih osobina koje su ga krasile. Mićun će živjeti kao legenda među svojim ratnicima i savremenikima, a njegovo samoodricanje, skromnost i plemenitost će, bez sumnje, biti primjer mladima i napajati ih vjerom u vrijednosti onih najljepših osobina koje su krasile komuniste.

Borba na Udbini

DUŠAN MIUKOVIĆ

Dan ili dva poslije svečanog stroja prilikom formiranja Druge ličke brigade u Laudonovom gaju na Krbavskom polju našli smo se u selu Visuću. Ovo selo je udaljeno pet-šest kilometara od Udbine.

Još u toku marša u pravcu Udbine borci su nagađali koji li nam je sljedeći borbeni zadatak. Sve je više bilo onih što su očekivali napad na Udbinu. Udbina je u to vrijeme bila jedino uporište ustaša u tome dijelu Like.

U Visuću bili smo sigurni da su naše pretpostavke bile tačne.

Prilikom formiranja brigade izvršene su male reorganizacije četa, tako sam i ja kao dobrovoljac iz 3. čete prešao u 1. četetu, tada su je, koliko se sjećam, nazvali udarnom ili jurišnom četom bataljona »Ognjen Priča«. Tako sam se u toku borbi oko Udbine našao u potpuno novoj sredini, nisam poznao nikoga osim nekoliko boraca koji su došli prije mjesec dana sa mnom sa Korduna.

Na dan uoči samog napada na Udbinu određen sam u patrolu, čiji je vođa bio jedan stariji drug. U patrolu je pošao još jedan borac. Na žalost, sada se ne mogu sjetiti imena ovih drugova. Zadatak je bio da osmotrimo ustaške položaje na pravcu prema Visuću.

Bilo je lijepo Ijetnje poslije podne. Vođa patrole je znalacki i vješto vodio patrolu, koristeći zemljište i maske na njemu. Poslije sat vremena izveo nas je kroz borovu šumu na dobro maskirano mjesto sa koga smo lijepo osmatrao veliki dio ustaškog sistema odbrane. Rovovski sistem i bunker nešto ispod grada, koji je stajao na uzvišenju, ubjedljivo su na prvi pogled govorili o dobro organizovanoj odbrani mjesta.

Sve ovo smo osmatrali, a neke stvari i pribilježili. Na ustaškim položajima se nije mogla vidjeti neka posebna aktivnost, osim nekoliko ustaša koji su se ležerno ponašali i odmarali. Na poljani su se vidjeli čobani sa stadom ovaca a na njivama su seljaci skupljali žito. Kada sam vjerovao da je zadatak izvršen, iznenadio me je postupak vođe patrole. Naredio nam je da ga sačekamo na osmatračnici a on je kroz šumu pošao još bliže ustaškim položajima iako je ovo bio najpogodniji položaj za osmatranje neprijatelja. Minut-dva poslije čuli smo glas našeg druga koji je dozivao ustaše nazivajući ih izdajnicima svog naroda i psujući im sve moguće. Sa ustaške strane sljedio je sličan odgovor. Naš drug im je prijetio da ćemo im doći u goste a oni su odgovorili da nas čekaju perušićke ustaše, a zatim su mitraljeskim rafalom zasuli po našem položaju.

Pošto se voda patrola povratio na našu osmatračnicu, još malo smo pratili šta se kod ustaša dešava, a onda smo krenuli u Visuć.

Na povratku sam upitao druga zašto je otkrio naše prisustvo. Odgovorio mi je otprilike ovako: oni i onako znaju za naš dolazak u Visuć a vjerovatno i naše namjere, a ovako ćemo im utjerati strah u kosti pa će pobjeći iz Udbine bez borbe. Nisam bio sasvim siguran da je drug u pravu, ali moram priznati da je svojim ponašanjem ulivao nekakvu sigurnost i vjeru u uspjeh. Kroz razgovor sa borcima i narodom Visuća saznao sam da je već jednom pokušan napad na ovaj grad i da su tada naši borci izginuli, a uspjeha nije bilo, što je kod mene, a vjerujem i kod drugih boraca, unijelo dozu nesigurnosti, ali imajući u vidu snagu brigade, bio sam siguran u uspjeh.

Sa zadatka smo se vratili u sumrak. U četi je vladala opšta živost, borci su čistili i dotjerivali oružje. Naređeno je da se suvišna oprema ostavi u selu kod domaćina gdje smo bili raspoređeni za prenočište. Otišao sam u kuću gdje sam prethodnu noć prenoćio sa namjerom da ostavim zimski kaput i ranac. Domaćica Milica bila je zabrinuta, a kad sam je upitao šta je bilo, reče mi da je čula da se spremamo za napad na Udbinu pa je zabrinuta za nas, a posebno brine za sina Miću.

Njen Mića je kaže ona u »Radakovićevu bataljonu« a borac je samo mjesec dana. On je dječak od svega šesnaest godina. Sa Milicom živi kćerka Jela, dvije godine starija od brata.

U kuću je uskoro došla i Jela, lijepa, stasita lička omladinka. Pokušao sam Milicu ohrabriti, pomagala mi je pri tome i Jela. Govorio sam joj da će ovaj put Udbina biti zauzeta pa će biti oslobođeni stalne opasnosti od krvnika iz grada. Ali ova neiskusna žena (imala je tada oko 40 godina) nije prihvatila naše optimističko raspoloženje i sigurnost u pobjedu nad ustašama u Udbini. Govorila je sa čudnom mržnjom prema ustašama koji su i ranije po selima oko Udbine činili zločine, a 1941. godine su joj odveli i ubili muža i više rođaka, prijatelja i komšija.

Iako pred ovom ženom i njenom kćerkom nisam htjeo priznati, ipak je njen strah za tren prešao i na mene. Ona je na nekakav čudan način govorila o ustašama u Udbini, a da je bila u pravu, uvjerio sam se vrlo brzo.

Povratkom u četu brzo sam zaboravio na crne slutnje moje domaćice. Borci su bili na okupu, zajedno sa omladinom su pjevali borbene pjesme i veselili se novoj akciji koja im pruža novu priliku da se svete ustaškim krvnicima. To veće sam ponovo sreo neke drugove iz 2. čete i među njima Milana i Miladina. Podjsetili smo se na događaje od prije mjesec dana na Kordunu i bili smo zadovoljni što se nalazimo u redovima tako snažne partizanske brigade. Nažalost, Miladina Miloševića Miću više nikada nisam srio, pao je u prvom pokušaju da se prodre u Udbinu. Istog dana je i Milan Kovačević bio ranjen i prenijet u bolnicu.

Pokret prema Udbini uslijedio je oko deset časova. Divna avgustovska ljetnja noć, ali prilično svježja za to doba godine. Mjesečina, dobra vidljivost i suv put omogućili su da brzo stignemo do položaja sa kojih je trebalo da pridemo neopaženo ispred neprijateljskog utvrđenja. Kretali smo se u istom pravcu kuda sam toga dana išao u patrolu, ali pod okriljem noći. Iako je noć bila svijetla, išli smo u koloni bez mnogo

zastajkivanja Naša četa je prilazila Udbini iz pravca borove šume i uzvišenja koje su borci nazivali »karaula«.

Prije našeg izlaska pred žičane prepreke na drugoj strani Udbine čula se borba. Ubrzo poslije početka borbe na pravcu neke druge čete i mi smo preko nekog krompirišta stigli pred žičane prepreke. Bombaška grupa i borci određeni za otvaranje prolaza kroz žicu odmah su krenuli na zadatak. Čekali smo naređenje za juriš. Na našem pravcu bilo je sasvim tiho. Deset-petnaest metara ulijevo od mjesta gdje sam u krompirištu ležao čekajući na juriš vidio sam grupu boraca koji su uspjeli proći kroz prvi red žice, ali su bili zaustavljeni na drugom redu prepreka. Koliko se sjećam, prije nego su savladali novu prepreku neprijatelj je iz svih oružja otvorio paklenu vatru. Iako zasuli žestokom vatrom, naređen je juriš. Krenuli smo ka načinjenim otvorima, ali smo ubrzo bili prikovani na zemlju. Drugovi su padali, mrtvi i ranjeni. Bombaši su nekoliko puta pokušavali da unište bunkere bombama, ali bez uspjeha. Nalazeći se na krompirištu u streljačkom stroju čete, lijepo sam mogao vidjeti neke drugove koji su ostali da vise na žičanim preprekama.

Preko našeg položaja gađao je i naš top, ali se nisu primećivali efekti njegovog dejstva.

Neprijatelj je neprestano žestoko tukao po našim položajima iz rovova i bunkera i sa crkvenog tornja koji se nalazio na našem pravcu a izgledalo je da visi iznad naših glava.

Svi pokušaji bombaša da neutrališu neprijatelja ostali su bez uspjeha. Neki drugovi su uspjeli da stignu blizu bunkera, ali su bili prije pokošeni nego što su mogli baciti bombe. Nekoliko pokušaja da se u jurišu savladaju žičane prepreke i neutrališu vatrena sredstva neprijatelja završeni su neuspjehom, desetine drugova je poginulo i ranjeno. Većinu stradalih nismo uspjeli iznijeti sa položaja. Odstupivši na polazni položaj, ostali smo u zaklonima da čekamo dalje naređenje. Pošto je bila mjesečina i prilično dobra vidljivost, ispred nas na drugom redu žičanih prepreka vidili su se stravični prizori. Mrtvi drugovi u položaju kao da prelaze žicu, ostali su da vise, a mi im nismo mogli prići da ih iznesemo. Neki su tako ranjeni nemoćno ječali. Požrtvovanje preživjelih drugova bilo je neopisivo, privlačili su se ranjenom drugu da bi i sami bili tu pored njega ranjeni ili ubijeni.

Kad je obustavljen juriš, izloženi snažnoj vatri neprijatelja, ležali smo i dalje na krompirištu. Korak-dva desno od mene jedan drug je bio ranjen u nogu, tražio je pomoć. Zvao sam bolničara preko veze, ali ovaj nije stizao. Pozvao sam najbližeg druga, puzeći smo prišli ranjenome i pokušali da ga iznesemo u zaklon iza jedne međe sa namjerom da mu tamo pružimo potrebnu pomoć. Dok smo ga izvlačili ranjeni drug je pogođen u kičmu u predjelu vrata i brzo izdahnuo a drug koji mi je pomagao ranjen je u ruku.

Ostavio sam mrtvog i ranjenog druga desetak metara pozadi položaja i puzeći vratio se na položaj. U to vrijeme na pravcu prema našem položaju neprijateljska vatra se malo stišala, a onda se prolomila žestoka paljba desno od nas, ali se i tamo borba prilično brao stišala. Nismo znali šta se dešava, jer je upravo tada nestalo mjesečine. Ubrzo

zatim naredeno je da se povučemo nešto dalje od žičanih prepreka u bolje zaklone. Kad je počelo svanjivati, ponovo je počela žestoka paljba desno od nas. Tada se već sa našeg položaja mogla vidjeti velika grupa ljudi koji su sa Gradine užurbano išli ka položajima desno od nas. Neko je zaključio da su to ustaše pa smo otvorili vatru. Naša vatra zbog udaljenosti i slabe vidljivosti bila je, na sreću, neefikasna.

Ubrzo je bilo jasno da to odstupaju naše čete pod pritiskom ustaškog juriša sa Gradine. Naša četa se povukla u vododerinu - jarugu duboku nekoliko metara i udaljenu stotinak metara od neprijateljskog položaja. Naš novi položaj je omogućavao dobar zaklon od mitraljeske i puščane vatre, ali je ovaj položaj bio ubitačan ako bi ustaše upotrijebile bombe ili bacače mina. Prijetila je opasnost da ustaše izađu iz rovova i jurišaju na naš vrlo skućeni i nepogodan položaj za odbranu. Radi obzbeđenja da nas ustaše ne bi iznenadile, bili su istureni osmatračići. Naše osmatračićko mjesto nalazilo se na samoj ivici jarka u kome smo se nalazili. Puzećići prišao sam drugu koji je tada bio na osmatračićnici, povukao sam ga za nogu i očekivao njegovo izvlaćenje iz zaklona, kako bih ja zauzeo njegovo mjesto. Drug se nije ni pomjerio, prišao sam mu još bliže i utvrdio da je mrtav. Povratio sam se u vod i saopštio da je drug na osmatračićnici, Ilija Klarić, poginuo.

Nešto kasnije poslije toga naredeno je povlaćenje sa položaja. Sjećam se da smo se povlačili paralelno sa neprijateljskim položajima duž jaruge u kojoj smo se nalazili kako bismo izbjegli otkriveni teren pozadi našeg položaja, koji je bio vrlo izložen neprijateljskoj vatri.

Dio čete je bez teškoća izišao iz jarka i sklonio se u mrtvi ugao u zaklon od neprijateljske vatre, ali desetak boraca, a možda ih je bilo i više, morali su da savladaju brisani prostor. U toj grupi nalazio sam se i ja. Kad sam stigao ispred brisanog prostora, vidio sam ranjenog druga koji je skoro uspio savladati ugroženi prostor i u posljednjoj sekundi ga pogodilo zrno.

Izašli smo na nove, bolje i bezbednije položaje, bar što se tiče neprijatelja sa zemlje. Poslije prebrojavanja boraca imali smo poražavajuće podatke, četa je bila skoro prepolovljena.

Tragična je bila vijest da je iz 2. čete skoro cio vod ostao na položaju. Ovaj vod nije na vrijeme bio povučen pa je borce na otkrivenom položaju neprijatelj, čim se svanulo, kao nepokretne mete gađao i sve pobio. Kasnije sam saznao da je vodnik voda koji pominjem bio krivac za stradanje ovih boraca jer nije preduzeo sve potrebno da se vod povuče sa položaja. Da bi tragedija bila veća, tih dana su poginula dva rođena brata, jedan u pomenutom vodu a drugi nešto kasnije u borbama oko Udbine. Koliko se sjećam, braća, čija imena nisam zapamtio, bili su iz Kule.

Umorni i iznureni izuzetnim fizičkim i psihičkim naprezanjima, na novom nešto povoljnijem položaju, odmarajući se, počeli smo drijemati na toplom avgustovskom suncu. Nalazili smo se u nekom rasadniku. Sa ovog položaja takođe nismo imali najbolji pregled neprijateljskih položaja, zato je nešto dalje, na ivici borove šume, uspostavljena osmatračićnica.

Na ovim položajima smo ostali dva-tri dana. spriječavajući ustašama izlazak iz utvrđenja Ustaše su ipak u nekoliko navrata uspjele na kratko izaći, ali su brzo bile vraćene u žicu. Ipak su oni, koliko se sjećam, jednom prilikom uspjeli iznenaditi našu 2. četu i nanijeti joj osjetne gubitke.

Tih dana za vrijeme držanja pomenutih položaja velike probleme i nove gubitke činili su nam neprijateljski avioni. Avioni su se pojavljivali i prvog dana dok smo bili na položaju u neposrednoj blizini neprijateljskih rovova, ali tada zbog blizine neprijatelja nismo bili ugroženi.

Naš novi položaj u blizini borika napadali su u nekoliko navrata bombardovanjem i mitraljiranjem. U jednom od prvih napada nalazio sam se u malom zaklonu i posmatrao padanje bombi. Činilo mi se da ih je odjednom izbačeno stotinak. U početku su izgledale sasvim male, ličile su na krupne kapi kiše, da bi ubrzo postajale sve veće. Bile su to male bombe, od tridesetak santimetara, sa izduženim upaljačem i prilikom eksplozije krhotine se nijesu kretale u obliku ljevka već paralelno sa površinom zemlje.

Ovaj put položaj naše čete nije pogođen, bombe su pale nekoliko stotina metara dalje. Ne znam da li su tada druge čete imale gubitke.

Jedan od slijedećih napada iz vazduha ostavio nam je stravične posljedice. Ljudi obično nerado priznaju da su doživjeli strah, ali po instinktu samoodržanja to je sasvim prirodno. Po svemu sudeći, pilot je dobro uočio naš položaj, tako da je vrlo precizno izručio svoj smrtonosni teret. Na upozorenje »u zaklon« legao sam ispod jednog mladog drveta. Poslije nekoliko trenutaka avion je preletio, a desetak metara od mene eksplodirale su bombe. Detonacija me je samo stresla a parčići zemlje i kamenje zasuli. U tom momentu sam pogledao u pravcu gdje je jedna bomba eksplodirala tridesetak metara dalje i vidio stravičan prizor. Jedan drug pogođen bombom ostao je bez glave i u takvom stanju odskočio sa zemlje kao da je pokušao da se pridigne a zatim se sručio i ostao nepomičan. Ovaj grozni prizor ostavio je na mene neopisivo strašan utisak. U mene se uselio užasan strah, a vjerujem da su i drugi borci koji su to posmatrali slično doživjeli.

Sjećam se kako sam taj strah preživljavao samo sat-dva kasnije. Bio sam određen da smjenim osmatrača na ivici borika. Iako osmatračnica nije ništa više bila izložena napadu aviona od našeg položaja, meni se činilo da bombe uvijek padaju baš na taj dio šume. Izuzetno mi je teško palo izvršenje ovog zadatka, ali ipak sam otišao. Na osmatračnici sam našao druga koji je, dobro maskiran, sasvim mirno osmatrao neprijateljske položaje. Dovukli smo se nešto pozadi osmatračnice u bolji zaklon da mi objasni zadatak. Čim me je pogledao, zapazio je promene na meni, i upitao me: »šta je to sa tobom, da nisi bolestan?« Rekao sam da mi nije ništa, ali sam odmah ja njega pitao da li su avionske bombe padale u blizini osmatračnice. Ovaj divni drug, kome sam, na žalost, zaboravio ime, shvatio je moj strah, nasmijao se i rekao mi da vazdušni razbojnici slabo gađaju. Nijedna bomba ni blizu nije pala, padale su, kaže, mnogo dalje u jednu pustu plećinu - kosu. Ne znam ni sada zašto, ali se dobro sjećam da je razgovor sa drugom zauvijek od mene otklonio strah od aviona.

Ostao sam neko vrijeme na osmatračnici budno osmatrajući neprijateljske položaje. Moja maštanja iz ranog djetinjstva da postanem pilot ponovo su se pojavila, ali sada ne samo da plovim po začaranim visinama već da bih se istom mjerom mogao svetiti neprijatelju. Za pravo čudo, još u toku rata moja mašta i žarka želja iz djetinjstva počela se ostvarivati. Bio sam upućen na vazduhoplovno školovanje u SSSR. Pilot sam postao tek poslije rata, tako da mi dio želje, na sreću, nije ispunjen.

Na dan prvog neuspjelog napada ostali smo do noći na položaju udaljenom dvije-tri stotine metara od prednjeg kraja neprijateljske odbrane. Toga dana poslije podne i naveče dobili smo hranu na položaju. Došle su omladinke koje su toga jutra odnijele ranjene drugove. Istog dana pred veče sahranjeni su i neki drugovi koje smo uspjeli iznijeti sa mjesta pogibije. Mnogi su ostali ispred neprijateljskih rovova i bunkera da ih tamo sa tugom u srcu posmatramo.

Istog dana uveče ponovljen je napad na Udbinu. Novi napad izvršen takođe iz istog pravca kao i prošle noći ali nije ničim ličio na prethodni. Napad naše čete to veče završen je prije izvršenog juriša. U toku noći vratili smo se na položaj koji smo toga dana držali i tu ostali još jedan ili dva dana, izloženi povremenim drskim ispadima ustaša i napadima neprijateljskih aviona iz vazduha koji su nam nanosili nove gubitke.

Konačno je uslijedilo odustajanje od daljeg napada na Udbinu, pa smo odstupali na nove položaje tri do pet kilometara dalje od grada. Naša četa je zadržala položaje u selu Mutelić dva do tri kilometra južno od Udbine.

Na položaju u Muteliću danju smo se odmarali uz stalno osmatranje i druga potrebna obezbjeđenja, a preko noći vršili smo kratke prepade na ustaške položaje ispod Udbine i upadali u zaseoke van ustaških utvrđenja. Jednu ili dvije noći palili smo ustaško žito i sijeno koje su upravo tih dana pred naš napad požnjeli, ali ga nisu uspjeli skloniti u grad.

Tih nekoliko dana po danu smo se zadržavali po šljivicima. Oni su nam pružili dobru masku od neprijateljskih aviona koji su često tuda preletali i nekoliko puta bombardovali selo.

Tih za mene izuzetno teških dana bio sam očevidac i svjedok smrti više dragih drugova, ali na žalost malo ih je čijih se imena sjećam jer sam u 1. četu bataljona »Ognjen Priča« došao svega dva-tri dana prije napada na Udbinu. Saznao sam tada ili nešto kasnije za pogibiju šestorice drugova iz Bosanske krajine i Korduna koji su nešto ranije toga ljeta stupili u redove ličkih partizana da bi sa mnogim Ličanima ostavili kosti na Udbini. Bili su to: Mića M. Milošević iz Crnaje, Cazin, Ilija R. Klarić iz Kordunskog Ljeskovca, Slunj, Mane M. Grbić iz Rujnice, Cazin, Miloš I. Studen iz Bugara, Bihać, Simo M. Kukić iz Bugara, Bihać, Nikola Komadina iz Bugara, Bihać.

U toku borbi oko Udbine bio je ranjen Milan Kovačević iz Crnaje, Cazin.

Rezultati neuspjelog napada na ustaško uporište bili su poražavajući, ali je sve to mladost lako prevazilazila, borci su brzo ponovo postali raspoloženi i orni za borbu.

Zauzeli smo Gradinu

MARKO SAŠIĆ

Nekoliko dana po formiranju Druga lička brigada dobila je zadatak da 21. i 22. avgusta 1942. napadne Udbinu. Njen bataljon »Stojan Matić« imao je zadatak da napadne i zauzme Gradinu, staru tursku tvrđavu koja se nalazila na jednom ćuviku i dominirala Udbinom, crkvu i popovu kuću.

Za izvršenje postavljenog zadatka komandant bataljona Tomica Popović odlučuje da od dobrovoljaca iz bataljona formira jedan vod bombaša. Za komandira određen je Marko Sašić Markan. Prijavljenih dobrovoljaca bilo je dosta i to su bili mladići - dvadesetogodišnjaci, fizički razvijeniji, poletni, orni za borbu i veoma hrabri.

Kao komandir voda dva dana sam vršio temeljite pripreme bombaša u Tišma-Varoši. Satima smo izviđali i osmatrali Gradinu, vršili temeljite pripreme, jer je od uspjeha bombaša zavisio i uspjeh bataljona kao celine. Svi bombaši bili su snabdjeveni dovoljnom količinom bombi. Za vreme priprema objašnjavao sam kako ćemo savladati žičanu prepreku s obzirom na to kako nismo imali makaze za sečenje žice. Naredio sam i da se bombe ne smiju bacati sve dok se ne pride zidinama tvrđave i dok ja prvi ne bacim bombu. Svaki pokret i svaka radnja unapred su detaljno proučeni.

Pred sam napad bili smo vrlo raspoloženi. U napad bataljon je krenuo iz Tišma-Varoši po četnim kolonama. Vod bombaša kretao se ispred četnih kolona, na oko 500 metara. Radi prikrivenog privlačenja neprijatelju, bombaši su izuli cipele i u borbu krenuli u čarapama. Noć je zbog mjesečine bila dosta vidljiva pa se dobro vidjelo na daljinu od nekoliko stotina metara. To nam je omogućilo prikriven prilaz Gradini i postizanje iznenađenja.

Na nekoliko stotina metara neprijatelj nas je uočio i otvorio vrlo jaku mitraljesku i pušćanu vatru, od koje je još u koloni poginuo komesar 1. čete Stjepan Brozović Stevo, jedini Hrvat u našem bataljonu, divan čovjek i dobar drug, kojeg je cio bataljon neizmerno žalio. Bombaše sam podjelio po grupama. Puzeći uza strme padine približavali smo se žičanim preprekama. Iz Gradine iznad nas je bljuvala paklena mitraljeska i pušćana vatra. Očigledno je da su unapred znali za naš napad i potpuno nas spremni dočekali.

Žičane prepreke smo savladali na taj način što smo se puzeći provlačili ispod njih pomažući jedan drugom u podizanju donjeg reda žice. Ustaše nas obasipaju bombama. Nalazimo se u pravom vatrenom paklu.

Ali, nas ovdje služi sreća, jer se bombe kotrljaju niz strme padine i sve eksplodiraju desetinu metara nama iza leđa. U ovome vatrenom ognju ne odgovaramo na njihovu vatru, već se kao krtice, približavamo zidinama Gradine. Kada smo puzeći stigli do samih zidina, gdje su nam ustaške mitraljeske i puščane cijevi bile nadohvat ruku, kroz sve otvore obasuli smo Gradinu bombama. U Gradini je nastao pravi pakao. Među ošamućene ustaše prvi uskače Petar Sašić a zatim i ostali bombaši. Gradina je zauzeta bez ijedne naše žrtve, dok je čitava ustaška posada pobijena.

Pored ostalog oružja zaplijenili smo teški mitraljez »švarcloze«, koji odmah okrećemo na suprotnu stranu, ka ustašama. Ispaljujemo tri crvene rakete i palimo vatru, čime dajemo znak da je Gradina zauzeta, ali na žalost štab brigade te znake ne uočava. U stvari uočava, ali su mislili da te rakete ispaljuju ustaše, jer prosto nisu vjerovali da je Gradina zauzeta u prvom naletu za minut-dva, što će se negativno odraziti na dalji tok borbe.

Bez zadržavanja, polovina bombaša produžava napad na crkvu i popovu kuću, koje zauzimaju u prvom naletu. Tu nas zatiče svitanje. Vod bombaša sa uspjehom je u potpunosti izvršio svoj zadatak, a da u ovom paklu nijedan borac nije poginuo. Ovo je bila naša prava ratna sreća. Koliko je Gradina bila značajna u odbrani Udbine, vidi se i po tome što je odmah po padu Gradine komandant odbrane Udbine satnik Spoljarić, izvršio samoubistvo, prethodno zapalivši skladište municije u Čorkovoj kući.

U zauzetu Gradinu iza bombaša nastupa 2. četa, dok su se ostale snage bataljona užurbano prikupljale na istočnim padinama grada sa namjerom da uđu u borbu radi proširenja uspjeha. Sada nastupa taj kobni momenat koji pretvara naš veliki uspjeh u neuspjeh. Bataljon »Ognjen Priča«, naš lijevi susjed, otvara bočnu vatru po našoj 1. i 3. četi, tako da je dalji pokret ovih četa bio onemogućen. Ustaše, odbivši napad ostala tri naša bataljona, uz podršku svoje artiljerije, jurišaju, zbacuju nas i povraćaju Gradinu.

Sigurno je da nas je do ovog neuspjeha pri napadu na Udbinu dovela slaba organizacija veze i sadejstva između naših jedinica, ali i nedovoljno iskustvo naših štabova da rukovode većim borbenim akcijama u zauzimanju utvrđenih mjesta.

Bombaši*

BRANKO GULAN

Udbina je bila jako ustaško uporište. Iz sviju oslobođenih krajeva su bježali ozloglašeni koljači ispred narodne kazne i skrivali se u njoj. Augusta 1942. god. došla je Druga brigada pod ovo jako uporište. Vodile su se ogorčene borbe. Avioni, te crne fašističke orlušine, kružili su nad glavama partizana.

Petnaest boraca, petnaest mladih junaka, javlja se dobrovoljno za bombaše da skida guste redove bodljikave žice i baca neprijatelju partizanske »kruške«. Noć mili iz padine ka Udbini. Neprijatelj otvara paklenu vatru. Petnaest omladinaca kida okrvavljene bodlje. Zaprastale su bombe i razlijegao se jauk u ustaškim rovovima. Zadatak je izvršen, ali je na bodljikavoj žici ostalo nekoliko omladinaca sa izdignutom rukom ili zabačenom glavom.

Ostale je zatekao dan ispred neprijateljskih rovova. Sakrili su se što su bolje mogli od aviona. Odatle ih je digao juriš ustaša. Nisu imali dovoljno municije da ih sačekaju. Došli su do žbunja i na ivicu brda poslali dva izviđača.

Za vrijeme novog napada aviona ustaše su prešle u ponovni napad. Desetar Branko Gulan je lijepo vidio kako jednom ranjenom od one dvojice izviđača prilazi ustaša sa bajonetom na pušci. Puška se obrće na niže, ustaša staje nogom na grudi ranjenom i njegov bajonet reže grlo. Gulan u svom očajnom gnjevu zaboravlja da više nema metaka. Brzo repetira pušku i »škljoc«... ona je prazna. On s mukom pretražuje sve svoje džepove, moli drugove da mu dadu metak, ali ga ni oni više nemaju.

Opet odstupanje. Zatim naši jurišaju. Stari položaji su povraćeni. U sastav svoje čete vraća se samo trojka bombaša. Dvanaest njih je položilo živote u temelje bolje budućnosti svoga naroda.

Jovica Mileusnić Drobac

NIKOLA SERDAR NIKICA

Kada preživjeli borci iz Široke Kule i Ljubova oživljavaju sjećanja na svoje pale drugove sa dužnim će pijetetom među prvima spomenuti hrabrog borca, umješnog vojnog rukovodioca i neumornog političkog poslenika Jovicu Mileusnića. On pripada prvoj grupi starješina u Širokoj Kuli koji su zbog svojih ljudskih kvaliteta i pokazane odlučnosti, umjeća i hrabrosti birani od svojih saboraca.

Jovica je bio komandir koji je u svoje komandovanje unosi sve elemente djelovanja izraslijeg političkog komesara. To nije bilo slučajno. Radeći u Borskom rudniku desetak godina bio je uključen u radnički sindikalni pokret i tamo stasao kao zreo politički radnik, koji je među svojim seljanima uživao visok ugled i poštovanje.

*

Jovica se rodio 1908. godine u zaseoku Obruvača - Široka Kula. Njegov otac Danilo je imao četiri sina i tri ćerke. Na posnoj ličkoj zemlji tako brojna obitelj nije mogla opstati. Zbog toga dva starija brata, Iso i Mićo, odlaze na rad u Ameriku, odakle se javljaju kao dobrovoljci u srpsku vojsku i učestvuju 1918. kao borci na Solunskom frontu. Treći brat, Rade - Radoslija, odlazi u Borski rudnik gdje stasava kao sindikalni i partijski radnik i u NOR-u postaje sekretar sreskog komiteta u Požarevcu. Jovica kao najmlađi ostaje sa ocem, ali ubrzo shvata da nema velike perspektive i brat Rade ga privlači k sebi u Borski rudnik, gdje završava rudarsko-minerski zanat i ostaje kao radnik dok nije pozvan na odsluženje vojnog roka. Vojsku je odslužio 1932. godine, osnovao porodicu i opet bio prinuđen da ode na rad u Borski rudnik, u kome sa kraćim prekidima radi do 1940. godine.

Radeći u rudniku pored brata uključuje se u napredni radnički i sindikalni pokret i spoznaje sve oblike eksploatacije radničke klase i siromašnog seljaštva. Njegova politička aktivnost u rudniku nije prestala ni poslije povratka kući. U razgovoru sa svojim seljanima o nedaćama tegobnog života na selu Jovica prostim seljačkim jezikom objašnjava uzroke njihovog teškog življenja: »Eto da bismo platili porez, do novca dolazimo prodajom stoke. Za janje uzmeš 25 dinara. Gospodin ga pojede i proda kožu za dvadeset. To bismo i mi mogli uraditi, ali nama treba i onih pet dinara pa umesto mesa jedemo palentu«. Takvo rezonovanje

i djelovanje nije ostalo nezapaženo kod žandara u Širokoj Kuli. Bio je označen kao bundžija i samo je bilo pitanje vremena kada će ga poslije upozorenja i uhapsiti. Događaji 1941. godine su prekinuli žandare u praćenju njegove aktivnosti, ali su to nastavile ustaške vlasti i od prvog dana svoje vladavine - pored ostalih naprednih ljudi, pokušavaju (pozivom na rad) na prevaru uhvatiti i Jovicu. U tome nisu uspjeli, jer se on vješto sklanjao i najčešće spavao izvan kuće.

U danima ustanka

Sklanjajući se od ustaaa, Jovica upozorava i ostale seljane, ukazujući da ustaško divljanje i siledzijsko ponašanje ne obećava ništa dobro. Narod, a posebno stariji ljudi, to upozorenje nisu ozbiljno shvatali, govoreći: »Svaka vlast traži lojalnost i poslušnost i ako se tako ponašaš, niko ti neće ništa«. Događaji su, na žalost, potvrdili Jovičino predviđanje. Počeli su kružiti glasovi da su prvi uhapšenici odvedeni na »rad« pobijeni. To su potvrdili: Simo Simajica Kovač, Košta Žužić i Mane Čanak Majolica koji su pobjegli sa gubilišta što su ga ustaški zlikovci organizovali u Jadovnom i drugim bezdanima i jamama.

Kada je čuo upozorenje na opasnost koja od ustaša prijeti cijelom srpskom narodu, te da je spas samo dizanje ustanka i odbrana života puškom ili rogljama, sjekirom, budakom, koje je okupljajući ljude iznio Marko Orešković. Jovica još odlučnije radi na okupljanju omladine i njihovom uvježbavanju u rukovanju oružjem. Omladina slijedi njegov put i on sa najodvažnijima organizuje prikupljanje stoke radi kupovine oružja u sjevernoj Dalmaciji. S obzirom na Jovičino vojno znanje kao podnarednika bivše vojske i političku zrelost kao rudarskog radnika, ljudi mu vjeruju i uvažavaju sve više njegovo rezonovanje i procjenu situacije u kojoj se svi skupa nalaze.

Jovica je i kao dobar domaćin uživao ugled u selu, a i kao fizička pojava djelovao je impresivno. Bio je jake fizičke konstitucije tipičnog ličkog gorštaka. Zračio je snagom, muževnošću, odvažnošću i spremnošću da se sukobi sa svakim protivnikom. Ljudi su ga cijenili, poštovali i bili spremni sa njim poći u vatru i vodu, kako to narod u Lici često za takve ljude kaže.

Prvog dana ustanka u Lici, odnosno Širokoj Kuli, Jovica je jednoglasno izabran za komandira voda i na toj dužnosti ostaje i u okviru formirane Kuljske čete, odnosno 1. čete bataljona »Ognjen Priča«. Već u prvim sukobima sa ustašama Jovica opravdava ukazano povjerenje. U svim borbama služi primjerom i uvijek je prvi u streljačkom stroju prilikom juriša, a na likvidaciji neprijateljskih utvrđenih objekata i bunke-
ra redovno je predvodio svoje bombaše. Primjera radi, ističemo samo neke njegove podvige. Istakao se u borbi za oslobođenje sela Barleta u sklopu odreda »Velebit« septembra 1941. godine, zatim u akciji kojom je italijanska posada u zaseoku Podovi napadnuta i proterana novembra 1941. prema Širokoj Kuli i Gospiću. U najuspjelijoj i moglo bi se reći odlučujućoj pobjedi protiv Italijana na Ljubovu 23. i 24. januara 1942. godine, kada su zarobljena četiri topa, dva tenka, uništeno ili zarobljeno

oko 400 italijanskih vojnika, podoficira i oficira, Jovica se posebno istakao sa grupom bombaša Među najzaslužnije za tu pobjedu, komandant odreda »Ljubovo« Staniša Opsenica je svrstao Jovicu Mileusnića sa njegovim drugim vodom Kuljske čete. Za lično zarobljavanje dvojice ustaša u napadu na Čanak pohvalio ga je komandant odreda Joca Njedomir. U borbi za oslobođenje Plitvičkih jezera Jovica se privlači utvrđenoj žandarmerijskoj kasarni i ubacuje bombu od koje je poginulo i ranjeno nekoliko žandara, pa se oni pokolebani odlučuju na bekstvo, koristeći mrak i nebudnost naših snaga. I u odbrani Plitvičkih jezera 5. juna 1942. godine Jovica se ističe hrabrošću i umješnošću u komandovanju i izvlačenju iz borbe pred dvadeset puta nadmoćnijim ustaškim snagama, kojima su nanijeti značajni gubici.

*

Jovičino učešće u napadu na utvrđenu Udbinu 21. avgusta 1942. godine bilo je kobno. Iako je bio sposoban i uvježban vojnik sa velikim iskustvom, to nije mnogo pomagalo jer zaklona ispred bodljikave žice i bunkera koji su sijali smrt nije bilo. Na Udbini su jedno vrijeme bili i Italijani, koji su izgradili bunkere, organizovali vatreni sistem, postavili bodljikavu žicu u više redova i očistili teren oko grada, tako da nije ostalo nikakvo raslinje, a ni krupniji kamen. Bio je tučen mitraljeskom vatrom svaki pedalj zemlje. Bez snažne artiljerijske i minobacačke pripreme nije bilo realnih izgleda za uspjeh napada. Jovica je ipak sa svojim vodom pokušao disciplinovano i hrabro učiniti nemoguće.

Shvatajući težinu dobijenog zadatka, on je lično vodio svoje bombaše. Uspjeo je otvoriti prolaz kroz žičanu prepreku, privukao se nadomak ustaškog bunkera i kada je zamahnuo da ubaci bombu u bunker, bio je presječen rafalom mitraljeza. Iako smrtno ranjen, Jovica komanduje »Naprijed, drugovi!« Njegovi borci čine sve da izvrše posljednju komandu svoga omiljenog komandira, ali ne uspijevaju i sami padaju poškošeni ubitačnom vatrom. U vodu je ostalo samo pet nepogođenih boraca. Posljednje Jovičine riječi su bile: »Drugovi, nastavite hrabro borbu kao i do sada«. A onda jedva čujno prošaputao drugu pored sebe: »Dušane, ako preživiš, reci mojima gdje sam poginuo«. Prestalo je da kuca hrabro i plemenito srce junaka, koji je duboko vjerovao u pravednost borbe koju je vodio i bolju sutrašnjicu njegove rodne Široke Kule i svih naroda Jugoslavije. Iza njega je ostala nezbrinuta supruga i dvoje nejake djece. Ostavio je svoje saborce u naponu snage sa nenavršene 34 godine tegobnog života.

Tužan susret u Visuću

DUŠAN MIUKOVIĆ

Povlačenjem naše čete na položaj u Mutelić vidio sam mogućnost da odem po moje stvari koje sam u Visuću ostavio uoči polaska u napad na Udbinu. Bila je to istovremeno prilika da se još jednom sretnem sa mojom tako ljubaznom domaćicom i njenom lijepom kćerkom Jelom.

Komandir čete, drug Dane, i prije moga zahtjeva dozvolio je nekolicini boraca da odu u susjedna sela da bi posvršavali lične poslove. Pustio je i mene uz napomenu da treba odmah da se vratim a znao sam da svaki čas četa može dobiti naređenje za pokret.

Bio je divan ljetnji dan, nešto poslije ručka. Borci čete su se odmarali u jednom šljiviku, šljive su upravo dozrijevale, ali ih nismo brali. Neki borci su čistili svoje oružje, popravljali odjeću i obuću, a neki su na toplom avgustovskom suncu drijemali. Preko dana je bilo toplo, ali su noći za to doba godine bile hladne. Takve su ličke noći krajem avgusta. Moj zimski kaput i malo rublja ostavio sam u Visuću, vjerujući da ću se tamo vratiti poslije napada na grad. Riješio sam da iskoristim predah čete i da odem po to. Bilo mi je jasno da četa uskoro neće tamo, a pokret dalje sigurno uskoro predstoji. Nekoliko boraca je pošlo u tom pravcu zajedno sa mnom, a neki su bili i rodom iz tih ličkih sela. Visuć nije daleko od našeg novog položaja, nešto oko sat hoda. Na putu smo sustigli seljake koji su nas uputili na prečicu tako da smo tamo stigli vrlo brzo.

Kod prvih kuća ovog tipično ličkog sela sreli smo neke žene od kojih smo saznali da je iz Visuća na Udbini poginulo nekoliko boraca pretežno u »Radakovićeve bataljonu«. Ovdje smo se rastali da bi svaki od nas krenuo svojim poslom.

Požurio sam prema grupi kuća gdje je bila i kuća moje domaćice i ubrzo tamo stigao.

Ispred dvorišta kuće kojoj sam žurio našao sam nekoliko žena koje su stajale i tiho razgovarale. Pozdravio sam ih i obratio se jednoj starijoj ženi i pitao je šta se to ovdje dešava. Rekla mi je da je poginuo Mića sin Miličin. Teško me je pogodila ova vijest iako sam tih dana bio svjedok i očevidac desetak pogibija mojih drugova, ali ovo je bilo nešto drugo. Stao sam za jedan tren da razmislim šta da uradim. Sjetio sam se Milićinih crnih slutnji od prije neki dan, ono kad sam došao da ostavim stvari i da se pozdravim pred polazak u akciju.

Saznavši da ćemo napasti Udbinu Milica se tada čudno ponašala. Tu pred njenom kućom odzvanjale su mi njene riječi: »Strašni su to

krvnici udbinske ustaše, a moj Miša je samo ludo dijete, on ima samo šesnaest godina, ubiće ga krvnici«.

Stajao sam pred kućom samo minut ili dva, a činilo mi se kao vječnost. Onda se pojavila Jela, osamnaestogodišnja Miličina ćerka. Sva u crnini iscrpljena i blijeda, izgledala je mnogo starija. Prišao sam joj i izrazio joj saosjećanje u teškoj tuzi i bolu za bratom. Iako veoma tužna iz njenih tužnih očiju vidjela se radost što me ponovo vidi. Pozvala me je u kuću, tamo sam našao Milicu - tihu, ubijenu tugom. Prišao sam joj i izrazio žaljenje za Mićom. Iako ga nisam nikad vidio, činilo mi se da sam ga dobro znao i zaista mi je bilo žao toga dječaka. Milica me zagrlila i reče: »Živ si sine, sad mi je lakše kad tebe vidim«. Nije plakala, samo me je tužnim očima gledala kao da je u meni željela otkriti svoga sina Miću, njenog jedinca, njenog zaštitnika.

Od pogibije je prošlo nekoliko predugih i preteških dana za ovu ženu. Tuga je povećana saznanjem da je Mića sa palim drugovima ostao na mjestu gdje je poginuo pa ga majka ne može sahraniti i oplakati.

Ostao sam nekoliko minuta u kući pored tužne majke palog druga, pokušao sam da joj bar za kratko ublažim bol, ali je bilo teško utješiti ranjeno majčino srce. I ona se očigledno preda mnogom trudila da stiša plač, što joj nije sasvim uspjevalo. Iznijeli su rakiju i ponudili mi da popijem, prihvatio sam to reda radi, znao sam da su to običaji, treba popiti za pokoj duše junaku.

Žene, mahom udovice, ucviljene sestre i majke sa pokojim starcem, došle su da majci olakšaju bol u ovim teškim trenucima. U ovom selu nema kuće da 1941. i 1942. godine nije u crno zavijena.

Sjedeći tu prisjetio sam se svoje majke, koja sigurno takođe strahuje sa moju i bratovu sudbinu. Na momenat sam se sjetio moje babe Anđelije kako je tugovala sa mužem i tri sina koji pogiboše 1941. godine od krvničke ruke. Tešku tugu nije mogla preboljeti, umrla je svega dva mjeseca poslije toga. Duboko je baka u srcu krila lugu, ali srce nije izdržalo.

Jela me povede u drugu manju prostoriju, iznese sira, ječmenog hljeba i ponudi me da jedem. Odbijao sam, ali se nisam mogao osloboditi dok nisam malo jeo.

Bilo mi je teško i neugodno, ali morao sam poći u četu. Pozdravio sam se sa Milicom, a ona me zagrlila i reče: »Nek ti bog pomogne i sreća prati kuda god pošao, sine«. Pozdravio sam prisutne, uzeo sam svoje stvari i pošao. Jela me je pratila bez riječi, išla je neko vrijeme pored mene, skrhanu tugom i boli, ta do prije neki dan divna djevojka. Pratila me stotinak metara, a onda smo se pozdravili. Poželjela mi je srećan put. Gledao sam tužne djevojačke oči u kojima se pored tuge mogla vidjeti i neopisiva mržnja prema ustaškim krvnicima koji joj ubiše oca i brata.

Na rastanku mi reče da će uskoro i ona u partizane, hoće da osveti dragog oca i brata, a želi i da popuni mjesto brata.

Krenuo sam ubrzanim korakom ka Muteliću. Osvrtao sam se povremeno i dugo vidio Jelu, mahala mi je a posljednje njene riječi koje sam čuo bile su: »Dule, dođi opet«, a onda se izgubila iza šljivara u kome su šljive upravo zaplavile.

Ratni vjhor me poslije toga odnese daleko od Visuća tako da više nikad nisam čuo niti vidio Milicu i Jelu. Ostala je ovo samo još jedna među brojnim tužnim uspomjenama iz rata

Ljubomir Medić Brzica

MIRKO MEDIĆ

Uubomir Medić Brzica rođen je 1913. godine u Doljanima. Još u osnovnoj školi ostao je bez oca, a majka mu se preudala, pa je brigu o njemu preuzeo stric opterećen neimaštinom na parćetu neplodne ličke zemlje. Po završetku osnovne škole otišao je na izučavanje bravarskog zanata i samim tim opredjeljen za radnički pokret, tim prije što je njegov brat već radio kao bravar u Vojnotehničkom zavodu u Kragujevcu i pripadao organizovanom radničkom pokretu.

Poslije odsluženja vojnog roka i nemogućnosti da nađe posla u struci, odlazi u žandarmeriju i tamo ostaje do rata. Nakon sloma stare Jugoslavije vraća se leući i od prvog dana se krije od ustaša, jer se prvi našao na njihovom spisku. Kada je izbio oružani ustanak u julu 1941. godine, Brzica je, zajedno sa Petrom Opačićem, narednikom bivše jugoslovenske vojske, među prvim organizatorima. U prvim ustaničkim akcijama 27. i 28. jula likvidirane su ustaške posade u Srbu i Doljanima i tako prekinuta važna komunikacija Bihać - Knin - Split.

Iz Doljana su prvih dana jula 1941. godine odvedene, što ubijene i što zaklane 92 osobe, među kojima je bilo žena i djece. Opljačkana im je i imovina i zapaljene mnoge kuće i gospodarske zgrade. Bio je to samo početak ustaških zločina. Svakog dana su se očekivali još okrutniji zločini i nije se smjelo čekati skrštenih ruku. Posjedujući osnovno vojno obrazovanje, Brzica organizuje odbranu na padinama Kalanjuše da bi se, makar i oskudnim naoružanjem, ustašama spriječilo zauzimanje sela. Pristupilo se organizaciji odbrane gdje je svakom borcu određeno mjesto i dat konkretan zadatak. Na lijevom krilu odbranu su organizovali borci iz Dobrosela i njihovo dejstvo u bok neprijatelja doprinijelo je zajedničkom uspjehu.

Očekivani ustaški napad uslijedio je 29. jula 1941. godine. Nastupala je četa koju su, pored pješadijskog naoružanja, podržavala još i dva teška mitraljeza, jedan postavljen na tornju crkve u Dobroselu a drugi na krovu autobusa koji se kretao duž puta ispred naših položaja. Mitraljesca na krovu autobusa ubio je Mladen Orelj iz lovačke puške. Ustaše su pokušale da mitraljeskom vatrom unesu paniku među slabo naoružane borce i već uplašeni narod, pa su se kretale komotno i neorganizovano. Ne računajući na vatrenu moć svoga oružja, ustanici su znali da pogoci samo u žive mete mogu osigurati uspjeh i zato su pustili ustaše na svega 40 - 50 metara, a zatim jednovremeno otvorili vatru iz svog

šarolikog oružja. Iznenađna vatra u ustaškim redovima izazvala je paniku i rasulo pa su se bezglavo razbježali. U ovoj borbi se istakao puškomitraljezac Rade Obradović koji je stojeći iz mjesta kosio ustaške redove. Ustaše su na poprištu borbe ostavile 17 mrtvih. Zaplijenjeno je 17 pušaka, dva puškomitraljeza, jedan teški mitraljez, dva autobusa i veća količina municije. Na našoj strani nije bilo mrtvih ni ranjenih.

Vojnički organizovan i planski rukovođen otpor je unio paniku u ustaške redove, povratio povjerenje ustaškim zvjerstvima uplašenoj ustaničkoj masi i na prvom koraku nagovjestio umješnost u rukovođenju i komandovanju čovjeka iz te mase. Tako je Brzica u svom prvom vaterenom krštenju položio ratnički ispit. Poslije ovog poraza ustaša je uhvatio strah pa su bez borbe napustili Donji Lapac tako da je 30. jula 1941. godine ovo bilo prvo slobodno sresko mjesto u Hrvatskoj.

Pored vojničkih sposobnosti i lične hrabrosti, Brzicu su krasile ljudske vrline i sve ovo mu je podizalo autoritet kod boraca i naroda tako da ga borci u februaru 1942. godine biraju za komandira Doljanske čete. U svim borbama u kojima je učestvovao kao borac i rukovodilac dolazile su do punog izražaja njegova inicijativa, snalažljivost i umješnost komandovanju jedinicama. To se pokazalo u narednim borbama: Brežina, Pištoljska draga, Srb, Kulen-Vakuf, Brušani, Široka Kula, marš Šeste divizije za Srbiju, razbijanje četnika na Ravnoj gori, oslobođenje Valjeva, u beogradskoj operaciji a - sve do kobnog dana na Sremskom frontu kada je kao komandant brigade pao u prvim borbenim redovima.

Za vrijeme vazdušnog desanta na Drvar 25. maja 1944. godine Brzica je bio slušalac Oficirske škole Vrhovnog štaba. Komandujući vodom svojih drugova slušalaca učestvovao je u teškoj borbi na Sobića glavici gdje se nalazila najveća koncentracija padobranaca i taj vod je spriječio brz prodor desantnih jedinica prema pećini u kojoj se nalazio Tito. U ovoj borbi poginuli su: Mićo Obradović, komandant Udarnog bataljona, takođe slušalac Oficirske škole, i Jokić, komandant Petrovačkog partizanskog odreda. Sahranjeni su u Drvaru u istoj grobnici.

Za vrijeme marša Šeste divizije za Srbiju Brzica je bio načelnik Štaba Druge brigade. Na maršu, pored umora i gladi koji su nas pratili cijelim borbenim putem, trebalo je savladivati prirodne prepreke - planine i rijeke koje je neprijatelj koristio kao snažne prirodne oslonce. Najteže borbe vodene su na rijekama Bosni, Sutjesci, Pivi i Tari, na Durmitoru i dr.

Ljubomir Medić Brzica, u toku marša obično se kretao sa jedinicama u prethodnici ili na začelju ako je jedinica bila u zaštitnici. On je u složenim situacijama svestrano pomagao potčinjenima, i napadu i u odbrani, na zastancima ili na konačištima. Imao je običaj da zapodjeva vesele razgovore i šale, da se zbližava sa borcima koji su zaboravljali na umor i glad. Nadimak Brzica dobio je zbog vrlo brzog govora pri čemu je često i ponavljao riječi kao mitraljeske rafale. Pričalo se da je u jednoj kafani u Beogradu naručio kavu i u brzini nekoliko puta ponovio: »Kavu, kavu...«, i keiner se pojavio sa ukupno šest kava.

U Srbiji nas je dočekaio isti neprijatelj - Njemci, četnici i među njima nedičevci; jedino su se unekoliko razlikovali objekti za napad - razbijanje četnika na Jelovoj gori, oslobođenje Valjeva, beogradska operacija zatim borbe u Sremu. Brzica je poklanjao veliku brigu ranjenim i iznemoglim drugovima starajući se da nijedan drug ne ostane iza kolone.

U probouju Sremskog fronta Ljubomir Medić postavljen je za komandanta Treće brigade Seste divizije. On je sa brigadom energičnim napadom iznenadio Nijemce i zauzeo Vrbanju. Time je bila ugrožena odstupnica njemačkim snagama sa ostalih dijelova **Sremskog** fronta preko Vinkovaca i Zagreba, pa je neprijatelj koncentrisao jake snage i uz podršku artiljerije potisnuo Treću brigadu i ponovo ovladao Vrbanjom. Pripremajući se da dobro organizovanim kontranapdom ponovo zauzme Vrbanju, poginuo je u prvim redovima od neprijateljske granate. Bila je to krvava simbolika - za junačke grudi nijesu bili dovoljni puščani ni mitraljeski meci.

Kuriri Momo i Grgica

DRAGAN RAKIČ

Momo i Grgica imali su po 15 godina kad su stupili u oslobodilačku borbu. Jedan je iz Široke Kule a drugi iz Ličkog Osika. Jedan Srbin a drugi Hrvat. Do dolaska u partizanske jedinice nisu se poznavali ni slutili da će nekada biti zajedno. Borbeni put, veliki naponi i zajedničke teškoće razvili su kod njih iskrena osećanja drugarstva - postali su nerazdvojni. O njima se pohvalno govorilo i pisalo kao o dječacima koji su nekada stupili u plamen revolucije.

Često se sjetim sastanka na kom su mi govorili: »Mi više volimo kurirsku službu nego biti u pozadini. Mjeseci prolaze a mi nismo zagarili cijev svojih pušaka. Nismo još omirisali baruta, ni vatreno krštenje preživjeli. Zašto onda nosimo ove tandare? Ako nas nećete poslati u borbu, mi ćemo dezertirati kod drugog komandanta. Hoćemo da budemo bombaši.

Vrela mladalačka krv je menjala boju njihovih lica. Nešto se u mladima tek rasplamsalo. Bila je to želja da se što prije nadu u okršaju sa neprijateljem.

- Idete u 1. četu 3. bataljona »Mićo Radaković«. Jedinici predstoji težak zadatak - napad na dobro branjeno selo Podlopaću. Sutra se javite komandiru ćete. Budite dobri vojnici. Opravdajte dato vam povjerenje. Jeste li razumjeli?

- Razumijemo - odgovoriše u jedan glas. Na njima se vidjelo da su zadovoljni a istovremeno i nestrpljivi.

»Treba čekati do sutra, pa kad će biti početak napada« - govorili su jedan drugom. Sporo su prolazili teški dani, a oni su htjeli što prije da se svrstaju u prve borbene redove i da okušaju snage na bojnopolju.

Posle uspješno završenih priprema počeo je snažan napad na mjesto opasano bodljikavom žicom i minama. Istina, moral branioca nije bio na visini, ali prepreke je trebalo ukloniti, a potom jurišati na bunke i kamene kuće iz kojih crna avet svakog časa sije smrt. Slijedio je znak za juriš. Borbeni redovi krenuli su napred kao bujica. Momo i Grgica su jedan pored drugoga. Bombe su nosili u rukama i dovikivali: »Bombarduj, brale, nagari, nagari!« U jurišu su bili među prvima. Tu su položili ispit zrelosti, još više učvrstili vjeru jedan u drugoga, uspostavili borbenu vezu sa starijim i iskusnijim drugovima i opravdali

dato im povjerenje. Nešto kasnije primljeni su u SKOJ, a petokrake sa srpom i čekićem na njihovim kapama označavale su da pripadaju proleterskoj jedinici. Njihovoj radosti nije bilo kraja.

Ratni vihor razdvojio je Grgicu od druga i ugasio njegov mladi život. Momi će ostati vječito u sjećanju tužna uspomena na Grgicu koga je zauvijek ostavio kod krvave Udbine na Krbavskom polju.

Momo je nastavio borbeni put preko rijeke Une, Ugra, Vrbasa, Bosne, Sutjeske, Pive i Tare, gora Kapele, Velebita, Plješevice, Bobare, Romanije, Treskavice, Ravne i Fruške gore i Papuka.

Dragan Rakić

JOVAN KOVAČ

Dragan Rakić je rođen 10. oktobra 1914. godine u zaseoku Klenovac, Široka Kula, opština Lički Osik, kotar Gospić, SR Hrvatska. Potiče iz siromašne seljačke porodice. Njegovi roditelji, otac Mile i majka Boja, pored Dragana su imali još četvoro djece: kćeri Sofiju i Miku i sinove Jovu i Nikolu. Sestra i brat Nikola, učesnici NOR-a, preživjeli su rat, a brat Jovo, borac Kuljske čete, poginuo je krajem 1941. godine.

Dragan je vrlo mlad preuzeo na sebe brigu oko izdržavanja porodice, jer mu je otac otišao na rad u Ameriku, gdje je ubrzo i umro. Dragan je proveo djetinjstvo u Klenovcu, i odatle je pohađao osnovnu školu u Širokoj Kuli, u koju je upisan 1921. a završio je 1925. godine. I pored dobrog uspjeha koji je postigao u osnovnoj školi, dalje se nije mogao školovati uslijed siromašnog imovnog stanja. Nastavio je mukotrpno seljački rad na posnoj ličkoj zemlji. Zbog toga je prinuđen da rano odlazi na dodatne pečalbarske radove kako bi mogao izdržavati mnogobrojnu obitelj. Na ovim radovima, dolazi u dodir sa naprednijim radnicima i tako proširuje svoja saznanja o klasnoj eksploataciji radničke klase i siromašnog seljaštva.

Godine 1934. regrutovan je za vojsku, koju je odslužio 1936. godine. U vojsci je zapažen kao otresit i bistar, pa je završio kaplarsku školu i kasnije unaprijeđen u čin rezervnog podnarednika. Ova škola i nekoliko narednih vojnih vježbi proširile su njegovo vojničko znanje. Od 1936. do 1941. godine nalazio se na svome imanju, povremenim pečalbarskim radovima i na vojnim vježbama u to vrijeme učestalom.

Napad fašističke Njemačke na Jugoslaviju 6. aprila 1941. godine ga je zatekao u Bačkoj na izradi utvrđenja, na jugoslovensko-mađarskoj granici. Izbjegavši zarobljavanje, vratio se u svoje rodno mjesto. Odmah poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije u Širokoj Kuli vlast su preuzele ustaše.

Zbog sukoba sa žandarima 1938. i 1939. godine u Širokoj Kuli, našao se, kao i mnogi drugi napredniji ljudi, i na spisku ustaških vlasti.

Poziv KPJ na oružanu borbu je prihvatio bez kolebanja i odmah se aktivno uključio u rad na pripremama za oružanu borbu u Širokoj Kuli. U ustaškom pokolju sprskog življa 2. avgusta 1941. godine stradala je njegova majka i najmlađa sestra. Međutim, Dragan ne podliježe emocijama osvete, jer je svjestan da za ustaške zločine nije kriv hrvatski

narod. Sa ostalim seljanima aktivno radi na prikupljanju i kupovini oružja u Dalmaciji i formiranju Kuljske čete, u kojoj je bio komandir jednog voda.

Respektujući masovnost ustanka u Lici, italijanski okupatori se pokušavaju prikazati kao zaštitnici srpskog življa od ustaškog klanja. Dragan je kao član KPJ i starješina prozreo namjere okupatora i sa grupom svojih boraca prvi u tome kraju napada Italijane u rejonu Šuplje Stjene na pruzi Perušić - Lički Osik i uništava patrolu jačine 6-7 vojnika. Italijani preduzimaju organizovani napad na zaselak Klenovac koji je branio Dragan sa dijelom svoje jedinice. U toj borbi su poginula četiri borca, među kojima i njegov brat Jovo. Ističući se hrabrošću i odvažnošću, Dragan postaje komandir Kuljske čete bataljona »Ognjen Priča«. Ova četa, pridata 2. bataljonu 1. ličkog odreda »Velebit«, učestvovala je u dvodnevnom borbama 23. i 24. januara 1942. godine na Ljubovu, kada je spriječen prodor italijanske divizije RE prema opkoljenom italijanskom garnizonu u Korenici. U toj borbi italijanske snage su imale 37 poginulih, 64 ranjena, 278 promrzlih i 43 zarobljena vojnika i starješine. Zaplijenjena su četiri topa sa 450 granata, dva tenka, četiri minobacača sa 300 mina, pet mitraljeza i drugo naoružanje i oprema. Partizani su imali jednog ranjenog borca.

U napadu na Donji Lapac 27. februara 1942. godine sa odabranom grupom boraca u sastavu 2. čete bataljona »Ognjen Priča« juriša na utvrđenu zgradu koju je branila brojno nadmoćnija italijanska posada. Osvojava utvrđeni objekat i doprinosi zauzimanju cijelog naselja. U toj borbi neprijatelj je imao 23 poginula, 27 ranjenih i 150 zarobljenih vojnika i starješina. Partizani su imali 15 poginulih i 23 ranjena borca, od kojih je samo jedan borac poginuo iz Draganove jedinice.

Umješnost u komandovanju i rukovođenju je pokazao i 15. marta 1942. godine, kada je sa oko 35 boraca naoružanih i sa dva teška mitraljeza »breda« na Čubrića jezeru - Široka Kula slomio napad italijanskog bataljona i odlučnim protivnapadom nanio neprijatelju gubitke: 12 poginulih i veći broj ranjenih. Zaplijenjena su dva puškomitraljeza i nekoliko pušaka. Posljednje borbe kao komandir Kuljske čete Dragan je vodio od 29. aprila do 5. maja 1942. godine prilikom oslobođenja Plitvičkih jezera i okolnih sela. Ističući se borbenošću, umješnošću u komandovanju i rukovođenju, Dragan je krajem maja 1942. godine postavljen za komandanta bataljona »Mićo Radaković«. Pod njegovom komandom bataljon je postigao značajne uspjehe u borbama oko Udbine, u napadu na Široku Kulu, borbi u Divoselu, a naročito smelim upadom u Žabicu 6/7. avgusta 1942. nadomak jakog italijanskog i ustaškog garnizona u Gospiću. U sastavu Druge ličke brigade sa svojim bataljonom učestvuje u napadu na Udbinu i borbama u Kosinju i Pazarištu. Na Kordunu kod Perjasice 17. oktobra 1942. s bataljonom zaustavlja i s čela napada kolonu italijanskog puka, ojačanog s osam tenkova, i odlučujuće doprinosi razbijanju puka. Sedam dana kasnije Dragan je vještim i odlučnim komandovanjem bataljonom i ličnim primjerom hrabrosti doprinijeo zauzimanju Tušilovića, a nešto kasnije i Ličkog Petrovog Sela i Slunja. Od novembra 1942. do februara 1943. godine komanduje 1. bataljonom Druge ličke brigade.

U četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi komanduje sa dva bataljona Druge ličke brigade, zatvara pravac Gospić - Ljubovo - Bunić - Korenica i izrazito nadmoćnijem neprijatelju pruža otpor 14 dana u neprekidnim borbama danju i noću. Bataljoni su se sa Ljubova povukli prema Mrsinju iznad Korenice po naređenju, kada su se italijanske snage preko Udbine i Babina Potoka probile prema Korenici. Zbog čvrstine odbrane na Ljubovu, Italijani i ustaše su ga prozvali »gvozdeno Ljubovo«. Paleći selo Ljubovo, ustaše su pjevale: »Tužno gleda sa planine Jovo kako gori gvozdeno Ljubovo«.

Poslije ovih borbi, od februara do jula 1943. godine nalazio se na dužnosti zamjenika komandanta Druge ličke brigade, a od jula 1943. do 27. marta 1944. godine, zamjenika komandanta Prve ličke brigade. I na ovim dužnostima stalno se nalazio tamo gdje je bilo najteže, da bi svojim ličnim primjerom hrabrosti i odvažnosti podstakao i ohrabrio borce. Zbog izrazite hrabrosti, komunikativnosti, vedrine duha i spremnosti da u najtežim situacijama ubaci neku šalu ili dosjetku, borci i potčinjene starješine su ga voljeli i cijenili. Svojom pojavom je unosio sigurnost i optimizam. Koliko je bio omiljen među borcima, govori podatak da su borci zarobljeni motocikl 14. oktobra 1944. godine nosili na leđima preko Zuleševice (oko 14 km) da bi ga njemu poklonili. Poslije završene akcije Dragan se u štab brigade dovezao na motoru preko vrletnih kamenjara, po kojima nikada nijedno vozilo nije prošlo.

Dana 27. marta 1944. godine, VS NOV i POJ postavio je Dragana za komandanta Druge ličke brigade. Na toj dužnosti ostaje do kraja rata. Pod njegovom komandom jedinice kojima je on komandovao, a posebno Druga lička proleterska brigada, postižu krupne uspjehe i sa minimalnim ličnim gubicima. Njegova brigada se naročito istakla u borbama u Bosni. Svoje komandantske sposobnosti i upornost je pokazao u sprječavanju i onemogućavanju brzog prodora dijelova poznate njemačke 373. legionarske divizije, 25. maja 1944. godine, od Srba prema Drvaru radi spajanja sa desantom na Drvar, u kome se nalazio Vrhovni štab NOV i POJ, na čelu sa drugom Titom. Upornom odbranom Druge ličke proleterske brigade stvoreni su uslovi Trećoj ličkoj proleterskoj brigadi i drugim jedinicama da izvrše svoj istorijski zadatak u spašavanju Vrhovnog komandanta NOV i POJ.

Na daljnjem teškom putu brigade od Drvara do Srbije Dragan njome uspješno komanduje. U neprekidnim borbama sa nadmoćnim njemačkim snagama koje su imale zadatak da spriječe prodor jedinica NOV i POJ u Srbiju Dragan se naročito ističe 16. avgusta 1944. godine, kada se Druga lička proleterska brigada, na čelu glavnine **Seste** ličke proleterske divizije, sukobila sa jedinicama 7. SS nemačke divizije ispred Tjentišta. U izrazito teškoj situaciji brigada dobija zadatak da po svaku cijenu i što prije razbije neprijatelja i otvori put diviziji preko Tjentišta i Sutjeske. Ovaj zadatak je brigada uspješno izvršila odlučnim jurišem na čelu sa komandantom brigade.

Na Durmitoru 22. avgusta 1944. brigada je odsudno branila parti-zanski aerodrom Brezna sa koga je evakuisano oko 1000 ranjenika za Italiju. Dragan se ponovo u kritičnoj situaciji braneći Božurnu (k. 1603)

našao u streljačkom stroju u protivnapadu kojim su Nijemci odbačeni sa Božurne. odbranjen je aerodrom i omogućena evakuacija ranjenika.

Poslije ovih borbi brigada nastavlja svoj put za Srbiju i postiže uspjehe u borbama sa četnicima prilikom oslobodjenja Valjeva i u borbama sa Nijemcima za oslobodjenje Beograda. U borbama za Beograd Dragan se uvijek nalazi u streljačkom stroju među svojim borcima, i rješava teške i složene situacije kojima obiluje borba u naseljenom mjestu. Tako je i 14. oktobra 1944. godine prilikom zauzimanja Rakovice i željezničke stanice Topčider u kojoj su Nijemci prilikom povlačenja zapalili više vagona krcatih municijom izazvali nekontrolisanu eksploziju granata i mina. Eksplozija je iznenadila borce brigade i izazvala uznemirenje, koje je Dragan svojom pojavom i odlučnošću odmah otklonio. Produžavajući energičan napad, brigada je ovladala položajima na Topčiderskom brdu i Dedinju. Poslije oslobodjenja Beograda produžava dejstva u sremskoj ravnici i na Fruškoj gori.

Iako bez vojnih škola, Dragan je po intuiciji svojstvenoj prirodno obdarenom komandantu narodne vojske i u najtežim situacijama donosio najbolje odluke. Vrlo neposredan i druželjubiv, s autoritetom hrabrog i vještog komandanta, ne samo postupkom već i živom neposrednom riječju, uz čestu uzrečicu »junaće«, znao je da ohrabri i podstakne borce, a u polušali i da opsuje, ništa manje od kilometra neba.

Zahvaljujući Draganovoj hrabrosti i snalažljivosti kao komandanta i moralno-političkim i borbenim kvalitetima borca, Druga lička proleterska brigada postigla je značajne uspjehe u borbama u Sremu i u završnim operacijama za oslobodjenje zemlje prilikom zauzimanja Vrbanje, Đakova, naročito Slavenskog Broda, kada je vještim manevrom udario u bok njemačke motorizovane kolone koja se povlačila ka Zagrebu i nanio joj velike gubitke. Uspjesi su se redali na Ilovi, prilikom zauzimanja Čazme, i na prilazima Zagrebu, gdje je Dragan završio svoj ratni put.

Poslije rata obavljao je razne visoke dužnosti u JNA. Poginuo je 19. januara 1959. godine u Beogradu, u saobraćajnoj nesreći kao pukovnik JNA i načelnik Komande graničnih jedinica JNA.

Nosilac je partizanske spomenice 1941. godine i više stranih i domaćih odlikovanja.

Narodnim herojem Jugoslavije proglašen je 27. novembra 1953. godine.

Prva ženska partizanska četa u Lici*

NARANDZA KONCAR RODIC

Nikada se nisu tako brzo i tako revolucionarno odbacivala zastarjela shvaćanja i običaji u odnosu na žene kao onda kad su one postale aktivne u odborima nove narodne vlasti, u AFŽ-u, u SKOJ-u.

Teško bi bilo nabrojiti primjere ili opisati spremnost, oduševljenje i masovnost naroda Like u pomaganju te borbe.

Sredinom 1942. godine pokret je sve jače počeo obuhvaćati cijelu zemlju. Mnogi su krajevi već bili oslobođeni. Oslobođen je bio i velik dio Like. Ljubav naroda prema partizanskim odredima i brigadama rasla je iz dana u dan. Svakoga ko bi stupio u borbene redove narodne vojske obuzimao je osjećaj ponosa i časti. Postati partizan - to je bila želja onih koji to još nisu bili.

Takav borbeni polet naročito je zahvatio omladinu Like. Pored masovnog odlaska mladića u borbene jedinice počele su stizati i omladinke. One su smatrale da se radom u pozadini, iako je taj rad bio vrlo raznolik, mnogostruk i neobično važan, ne bi dovoljno odužile svom narodu pa su htjele da i direktno, s oružjem u ruci, uništavaju neprijatelja. Do tada su se u našim jedinicama već nalazile mnoge drugarice - borci i sanitetski radnici kao Slava Blažević, Janja Hrženjak, Desa Marunić, Boja Tišma, Nevenka Grbić i druge, ali do masovnog priliva žena u ličke borbene jedinice još nije bilo došlo.

U četu se javilo preko 700 djevojaka

Videći ovakvo borbeno raspoloženje omladinki, Okružni komitet SKOJ-a u suglasnosti s Okružnim komitetom Partije i Štabom grupe partizanskih odreda za Liku odlučio je u ljeto 1942. godine da se osnuje prva lička ženska četa i održi vojno-politički kurs, na kojem bi te mlade djevojke dobile osnovna znanja u rukovanju oružjem i u drugim vojnim vještinama. I tako je 25. augusta 1942. godine u malom ličkom selu Trnavcu, nedaleko od Plitvičkih jezera, formirana 1. ženska partizanska četa za Liku.

Organizaciju čete preuzela su skojevska rukovodstva na terenu, a kada je omladina bila o tome obaviještena - javilo se preko 700 djevojaka iz raznih kotareva Like. Bilo je predviđeno da se u četu primi naj-

Iz zbornika Sesia lička divizija

više 100 omladinki, jer je bilo teškoća oko smještaja, a nije se moglo predvidjeti kako će se omladinke snaći u borbenim jedinicama. Međutim, rukovodstvo čete primilo je 125 omladinki, jer se mnoge naprosto nisu htjele vratiti svojim kućama, plakale su i molile da ih primimo.

Još mi je u živom sjećanju kad su sa raznih strana puteljcima i stazama počele stizati u malo ustaničko selo Trnavac grupe omladinki u pratnji ostale omladine. Pjevale su borbene pjesme, što ih je narod Like spjevao svojim herojima Marku Oreškoviću, Radi Končaru, Ljubici Gerovac, Smilji Pokrajac i drugima. A kasnije nastale su i pjesme o našoj četi. Omladinke su bile u većini polupismene, stidljive seljanke (bilo je samo pet-šest učenica), odgajane u patrijarhalnom duhu, borile su se sa svojim porodicama za svakidašnji kruh. Mnoge su uz veliko samoodričanje spremale djevojačko ruho za udaju, sanjarile o ljubavi i budućnosti, ali rat je prekinuo ta sanjarenja. Ratna pustošenja koja je donio okupator ostavila su mnoge bez krova nad glavom i bez obitelji.

Četa je bila organizirana na vojničkom principu, tj. po desetinama i vodovima. Omladinke su same vršile dužnosti desetara, vodnika i političkih delegata, a nastavnik na kursu bio je Đuro Radovanac, oficir ličkog područja

Iako smo se morale često skrivati po okolnim šljivicima i šumarima od neprijateljskih aviona, kurs je vrlo dobro funkcionirao. Radilo se po čitav dan, održavana je vojnička i politička nastava, analfabetски tečaj, jer smo imali i nepismenih drugarica, razvijao se kulturno-prosvjetni rad, tumačena je linija narodnooslobodilačke borbe, a iznad svega njegovalo se drugarstvo.

Perjasica - prva borba, prva legitimacija

Formiranje ženske čete neprijateljska propaganda dočekala je napogrdnijim klevetama služeći se svojim poznatim, otrcanim parolama.

Međutim, omladinke su jedva čekale da krenu u borbu.

Strah neprijatelja od ovog angažiranja omladinki u borbenim jedinicama bio je razumljiv, jer to je značilo da će imati protiv sebe pojačanu mržnju i osvetu, i da će taj dolazak omladinki ohrabriti one koji se još dotada nisu odlučili da se jave u borbene jedinice.

Bilo je, međutim, naših boraca, a i drugih dobronamjernih ljudi, koji su na ovo angažiranje omladinki gledali s nepovjerenjem. Oni su strahovali da će mlade i neiskusne, djevojke postati teret našim borbеним jedinicama. Ali je već prva zajednička akcija razbila sve takve sumnje. Pred samu borbu na Perjasici, oktobra 1942. godine, bile smo raspoređene u sastav Druge ličke brigade - po bataljonima. Samo su neke imale oružje.

Dok smo se odmarale u Veljunu i okolini, naišli su Talijani paleći i pljačkajući okolna kordunaška sela. Brzo smo zauzeli položaje i napali Talijane. Došlo je do žestoke, neravne borbe s talijanskom konjicom, artiljerijom, pješadijom i tenkovima. Izginulo je mnogo fašista, zaplijenili smo dosta oružja i municije.

Omladinke su se u toj borbi pokazale kao dobri borci. Oduševile su i najhrabrije stare borce. Sve su se same naoružale otetim oružjem.

Naročita su junaštva u toj borbi pokazale, između ostalih, i drugarice Danica Mirić, Sava Miljanović, Desa Stojić i Mica Bjelobaba, kojoj je jedini brat u toj borbi poginuo. Saznavši za njegovu smrt, Mica nije plakala već je još snažnije jurnula na neprijatelja. Teško je opisati raspoloženje drugarica poslije ove akcije, koja je za nas zaista bila presudna. Znale smo šta taj uspjeh znači, koliko o njemu ovisi stav prema ostalim djevojkama koje su jedva čekale da ih prime u borbene jedinice. O našem uspjehu vrlo brzo se pročulo, te je poslije završetka kursa formirana i 2. ženska četa, čiji je komesar postala Kata Bubalo. O njenoj hrabrosti čuo je narod Like. Takođe je formirana i 3. ženska četa.

U sastavu Seste divizije drugarice su se hrabro borile kao bombaši, mitraljesci, bolničarke, referenti saniteta, politički i vojni rukovodioci. Omladinke su se naročito isticale u spasavanju ranjenika. I u najtežim borbama one su izlagale živote da bi izvukle iz vatre svoje ranjene drugove. Radije dati život nego ostaviti ranjena druga - bio je njihov zavjet. Primjer takve požrtvovanosti bile su Stojanka Matijević, Stoja Čuić, Draža Končar, Ljuba Sainović i mnoge druge.

Slava hrabrih ličkih partizanki pronijela se kroz sve krajeve naše zemlje kuda je **Sesta** lička divizija prošla. Desant na Drvar, Zelengora, Sutjeska, Beograd, Sremski front - bio je to put borbe i pobjeda, na kojem su - zajedno s drugovima - herojski i časno izdržale naše drugarice, bez čijeg masovnog učešća ni naša revolucija ne bi bila tako velika.

Od preko 600 žena-boraca Šeste divizije dvije stotine ih se nikad nije vratilo

U danonoćnim marševima po kiši i suncu, strašnoj zimi i snijegu (Zuleševica), gladne i izmorene, slabo obučene, žene-borci **Seste** divizije bile su primjer visoke svijesti i borbenog poleta.

Vjera u veličinu i pravednost stvari za koju su se borile davala im je snage da to sve izdrže. One su u teškim momentima djelovale ohrabrujuće na borce, jer teško je tko mogao reći da je iznemogao kad pored sebe vidi drugaricu koja ne sustaje.

Svi borci **Seste** divizije znaju za samoprijegor drugarica u svim bitkama, naročito u teškoj maršu od 40 dana i noći 1944. godine u Srbiju. Nije bilo rijetko da su se bolničarke i po više puta vraćale niz kolonu i nosile ranjene, bolesne i iznemogle drugove.

Nazivu »proleterska«, kao i mnogim drugim pohvalama i priznanjima što ih je dobila **Sesta** lička od Vrhovnog štaba i druga Tita pridonijele su i drugarice - borci. Od preko 600 drugarica koje su se borile samo u Šestoj diviziji 200 ih se nikad nije vratilo. Iz naše 1. ženske čete 26 drugarica - prema dosadašnjim podacima - ostavilo je svoje mlade živote širom naše zemlje.